

TISZASZŐLŐS

MONOGRÁFIÁJA

A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

Írta: dr. Vadász István

KÉZIRAT
2009

A MONOGRÁFIA ÖSSZEÁLLÍTÁSÁT, SZERKESZTÉSÉT ÉS MEGJELÉNÉSÉT
TÁMOGATTA:

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Reneszánsz Év keretében,
Fókuszban a közművelődés c. pályázata
Tiszaszőlős Község Önkormányzata

ISBN: 978-963-06-7360-0

Készült a Karcagi Nyomda Kft. műhelyében, 2009-ben
Felelős vezetők: Márkusné Tankó Orsolya, Nagyné Tankó Tímea
Tel./fax: 59-311-048, e-mail: k.nyomda@t-online.hu

**TISZASZŐLŐS
MONOGRÁFIÁJA
A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG**

Írta: dr. Vadász István

**KÉZIRAT
2009**

„A Tisza ölelésében”

Tiszaszőlős jellegzetesnek tűnő, átlagos tiszai település: belterülete 164 hektár, összterülete 4779 hektár. A község közigazgatási területéhez tartozik már évszázadok óta a belterülettől északra fekvő egykori Domaháza területe is, Domaháza-puszta hivatalos elnevezéssel. Lakónépességének száma 1687 fő (2008). Jász-Nagykun-Szolnok megye északi részén a Közép-Tiszavidéknek elnevezett középtáj két kistájának, - a Hevesi-ártérnek és a Tiszafüred-Kunhegyesi-síknak - az érintkezési peremén fekszik a község. Ez a kistáj-peremi fekvés a mindennapi életben ma már kevésbé érzékelhető. A múltban, főleg az ármentesítés előtti évszázadokban ennek jóval nagyobb jelentősége volt, ám a természetföldrajzi környezet mikroszintű eltérései még mindig megfigyelhetők.

Tiszaszőlöst északon és keleten Tiszafüred, délkeleten Tiszaigar, délen Tiszaszentimre, délnyugaton Tiszaderzs, nyugaton pedig a Tisza-tó, illetve maga a Tisza folyó, és annak túlsó partján a Heves megyei Újlőrincfalva határolja. Azaz a település mindenkor két, igen régi alapítású megye, Heves (korábban Újvár, majd Hevesújvár vármegye) és Jász-Nagykun-Szolnok (valaha Külső-Szolnok vármegye, nem régi elnevezéssel Szolnok megye) határvidékén jött létre, s ez többszöri, megyék közötti át- és visszacsatolást is eredményezett. A legutóbbi ilyen átrendezés 1950-ben történt, amikor Tiszaszőlős - az akkori Tiszafüredi járás településeinek egy részével, Tiszafüreddel, az akkor még önálló Tiszaörvényvel, Tiszaigarral, Tiszaörssel és Nagyivánnal együtt - Heves megyéből Szolnok megyéhez került.

Tiszaszőlős természetföldrajzi jellemzőit döntő mértékben meghatározza, hogy a falu közigazgatási területén húzódik a Hevesi-ártér elnevezésű, néhány évszázaddal ezelőtt még árvízjárta síkság, és a több ezer esztendeje ármentes térszín, a Tiszafüred-Kunhegyesi-sík határa. Minderről bármikor meggyőződhetünk, ha településünkre Tiszaszentimre felől vasúton érkezünk, illetve ha a faluból Tiszafüred felé vasúton folytatjuk utunkat. A vasútvonal mentén ugyanis két, ellentétes jellegű felszín láthatunk.

A vasúti pálya nyugati oldalán haladó, 88,5-89 méter tengerszint feletti magasságban húzódó terepvonaltól keletre magasabb fekvésű felszín található. Ez a terület az olykor hosszan elnyúló buckasorok miatt nagyobb változottságot mutat, mint a falu határának nyugati része. Ez a vertikálisan tagoltabb térség egy pleisztocén végi hordalékkúp felszín, amelynek kialakításában az ősfolyók mellett a szélnek volt fontos szerepe. Ez azt jelenti, hogy több tízezer évvel ezelőtt településünk - és a környező helységek - egész határában az északi

hegyvidékek felől jövő, és a mai Körösök vidéke felé haladó folyók - környékünkön a mai Eger és a Laskó patak ősei - nagy mennyiségű finomabb hordalékot, főleg apróbb és finomabb szemcséjű homokot raktak le. A hordaléklerakás intenzitása az akkori éghajlati viszonyok változásának és ennek megfelelően a folyóvíz hordalékszállító képességének függvényében többször is változott. Így olykor közép- és apró szemcséjű homok halmozódott fel kevés durvaszemcséjű alkotórészsel, máskor pedig finomhomokos-iszap, iszap, kevés közép- és finomszemcséjű homokkal, de agyagos üledékek is képződtek. Ez a szemcsenagyság szerinti differenciálódás, vagy az üledékanyag színében más okok miatt is megfigyelhető különbség jól nyomon követhető például akkor, amikor kerti kutat fúratunk, és a fúró által 20-35 méter mélységből felhozott üledéket tanulmányozzuk.

Ez a hordalékkúp felszín a földtörténeti pleisztocén végén, a holocén elején - úgy 10-12000 évvel ezelőtt - a feltámadó szelek miatt többször is átrendeződött. Ennek emlékei azok a különböző generációjú homokbuckák, illetve buckás felszínek, amelyek például Domaháza-pusztától északkeletre, délkeletre, továbbá Tiszafüred-Tiszaörvény és Tiszaszőlős határának érintkezésénél a Rókásháton, a Nagyszőlő és Nagy-páncélos-Bánó-tanya közötti térségben láthatók. Ez a terület tehát eredetét tekintve pleisztocén végi vagy óholocén-kori felszín. A felszíni formák legalább a 7-8000 évvel ezelőttiek, és a Tisza megjelenése előtti idők emlékét őrzik.

A Tisza ugyanis az úgynevezett mogyoró-bükk földtörténeti fázis határán, mindössze 5-6000 évvel ezelőtt jelent meg területünkön, és gyökeresen átalakította a felszínt. Az eredetileg itt is az előbbihez hasonló hordalékkúp felszínt oldalazó eróziós munkájával elpusztította, a kiemelkedéseket letarolta, és a felszínen lévő korábbi üledéket feltöltő tevékenységével áthalmazta, újra lerakta. Vagyis a tájban megjelenő, ide-oda kanyargó folyó a part anyagát folyamatosan támadta. A kanyar külső ívét alámosta, a belső íven a hordalékot lerakta, miközben az árteret folyamatosan szélesítve egyre több korábbi felszínrészletet rombolt le.

A vasútvonaltól nyugatra, a 88-88,5 méter tengerszint feletti magasságú terepvonaltól alacsonyabb fekvésű felszín 150-160 esztendővel ezelőtt még tiszai ártér volt. Ezt a területet az év kisebb-nagyobb részén különböző mélységű, a Tisza árvizéből táplált víz borította el. Ennek a területnek a tengerszint feletti magassága 85 és 88-88,5 méter között váltakozik. Itt egykori erek, fokok, folyóvízi medermaradványok, a hajdani tavakból eredeztethető laposok ma már többé-kevésbé feltöltődött felszíni emlékei váltakoznak a folyami hát- és övzátóny-maradványokkal.

Az 1850-es évekig ezt a területet évezredekken át a Tisza vize járta, és a területen ide-oda kanyarogva különböző meder-generációkat hagyott maga után. A felszínt eközben folyamatosan uralma alatt tartotta, és az áradásokat el- és levezető erek és fokok révén egységes vízrendszerré alakította. Itt tehát folyóvízi azaz tiszai eredetű, fiatalabb üledékek találhatók a felszínen.

Ennek megfelelően a tiszaszőlősi határ természetföldrajzi értelemben két részre tagolható. Egyrészt egy alacsonyabb, de mélyebb és magasabb részletekre tagolható, alapvetően ártéri jellegű, egyenletesebb felszínű területre. Ez a falu határának Tiszaszentimre, Tiszaderzs, illetve a mai Tisza folyó és részben Tiszaörvény felé eső része. A másik egység egy ármentes, buckákkal és azok közötti laposokkal jellemezhető, összességében az előbbitől magasabban fekvő térszín. Ez a tiszaszőlősi határ északnyugati, keleti és délkeleti része.

Ez az elkülönülés a 90 méter tengerszint feletti magasságot jelző szintvonal mentén rajzolható meg. Az ezen szintvonal alatti terület az 1850-es, 1860-as években végrehajtott árvízmentesítés, árvízvédelmi gátépítés előtt árvízjárta, de legalábbis árvíz által gyakran veszélyeztetett terület volt. Az ettől magasabb térszín viszont ármentes területnek számított, oda soha nem tudott eljutni a Tisza árvize.

Mindez nagyon pontosan követhető az 1845-ben készült, ármentesítés előtti térképen. Itt azt láthatjuk, hogy a falu déli határától, a Kisaszótól északi irányban húzódik az a vonal, amely az ártér és az ármentes terület határvonalát adja. Valójában ez egy igen tagolt vonal már délen is, hisz érszerű, északnyugat-délkeleti csapású száraz völgyek szabdalják a felszínt. Innen ered az „aszó” elnevezés is, amely állandó vízfolyás nélküli kisebb völgyet jelent. A Kisaszótól induló szintvonal a Nagyaszón át észak felé folytatódik, majd egy nagy kanyarodással nyugat felé tér ki, és északi majd északkeleti irányt felvéve egy félszigetet képez. Ezen a félszigeten alakult ki a falu belterülete, amely nyugat felé „benyúlik” az ártérre. A falutól északra újra észak-déli irányt vesz fel az ármentes szint és az árterület határát képező szintvonal és két, nyugatra kilépő félsziget formálásával folytatódik észak felé, Domaháza-pusztá, illetve Örvény határába. A kisebb félsziget a Csákányszeg nevű határrész, a nagyobb pedig Domaháza-pusztától Tiszaörvény alá húzódó félsziget. Egyébként maga a Csákányszeg elnevezés is árulkodó, hisz a „szeg” nem más, mint vízfolyás kanyarjába benyúló, háromszög vagy félkör alakú, partos terület.

Ha még alaposabban szemügyre vesszük, akkor azt látjuk, hogy az ármentességet jelző vonal korántsem egyszerű futású. Szembetűnő, hogy délen, a már ismertetett Kisaszó és Nagyaszó révén három helyen is megszakad, és ágszerűen nyúlik át más, szomszédos település területére. Egy esetben a tizaszentimrei határba (Hugat), két helyen pedig a tisaigari és a tisaörsi határba (Kisaszó és Nagyaszó). Ezeken a részeken az ártér egy széles, vagy egy keskenyebb, de mélyebb fekvésű felszíni nyúlványon át éri el a szomszédos települések árvízjárta határát, és így a Tisza összeköttetésben állott az ottani mély fekvésű területekkel (a Fövenyessel, illetve Igari-tóval és az Örsi-tóval).

A peremvonal tagoltsága a belterület környékén különösen élénk. A belterülettől nyugatra nem kevesebb, mint 7 kisebb-nagyobb ármentes szigetet jelöl a térkép. Ezek a szigetek erekkel különülnek el egymástól és a belterülettől. A vonal tagoltsága a belterülettől északra különösen erőteljessé válik. A szőlősi határnak ezen részén nem kevesebb mint 5 darab, a domaháza-pusztai részen pedig egy északnyugat-délkeleti futású ér vagy lapos nyúlik be az ármentes térszín területére. Jobban mondva ezek a mély fekvésű területek nem is erek, azaz rövid, egymásba ömlő vízfolyások, hanem inkább tavak, vízjárta laposok a térképfelvétel készítésének idején.

A belterület északi részéről induló lapos a Gellért-tó, az ettől északra következő mélyedés a Csontos-lapos, majd a Sásas-tónak nevezett vízjárta terület, és legvégül a Lippai-lapos. Ezek egymással teljesen párhuzamosak, északnyugat - délkeleti csapásirányúak voltak. A Lippai-laposnak, a Sásas-tónak és a Csontos-laposnak délkelet felé nem volt összeköttetése, a vizet északnyugatról, az összefüggő, nagyobb ártér vízrendszeréből kapta. Egyes térképek szerint viszont a Gellért-tó délkelet felé összeköttetésben volt az igari határ mély fekvésű, vízjárta területével, sőt még a tőle délebbre lévő, szintén az előbbiekkal párhuzamosan futó Tajbók-tóval is.

Az egykori árvízjárta terület felszíne ma csak látszólag egyhangú, de még egyhangúságában is őrzi a régi, gazdag vízi világ emlékét. Ez a nyugati határrész a Tisza szomszédságában helyezkedik el. Itt a legalacsonyabb fekvésű területek, az erek, fokok, laposok egykori medre a 85 méter tengerszint feletti magasságot sem éri el.

A vízfolyások medrét két oldalról kísérő, magas vízállás esetén elöntött árteret természetföldrajzi értelemben két részre, alacsony és magasártérre oszthatjuk. A magasártér az átlagosnál nagyobb árvízkor kerül víz alá, az alacsony ártér pedig bármilyen, akár kisebb árvíz idején is. Ennek a határhasználatban volt nagy jelentősége, hisz az ártér használatához egy egész gazdálkodási rendszer kötődött: ez a volt a fokgazdálkodás. Az elnevezés a fokkal van

összefüggésben, amely valójában a folyóháton árvíz idején keletkező és állandósuló „nyílás”, amelyen keresztül a folyómederből kilépő víz kijut az ártérre. Az ártér táplálását biztosító fokok valójában erekben folytatódnak, melyek egymásba ömölve érik el a legmélyebben fekvő területeket és végső soron összefüggő rendszerré szervezik az egész árterületet.

Mindebből az következik, hogy Tiszaszőlős határának legmélyebb fekvésű területei az alacsony ártéri jellegű részek. Ezek a területek a falu közigazgatási területének déli, nyugati és északi határában találhatóak.

A legmélyebben fekvő területek közül első helyen a fokokról kell szólnunk, hisz ezek táplálták az egész ártéri vízi rendszert. Ezek ma már sok esetben feltöltődtek, de a terepen jól látható szintkülönbség ma is jelzi valaha volt elhelyezkedésüket.

Az ármentesítés előtt Tiszaszőlős és Tiszaderzs határán teremtett kapcsolatot a mély fekvésű területek és a Tisza között a Görcsös-fok, melyet Nagy-foknak is neveztek. Ez a fok, immár érként mind a tiszaszentimrei, mind pedig a tiszaszőlősi határ felé vízrajzi kapcsolatot teremtett: Szőlős felé a Sirok-tóval, Szentimre felé a Köhér-tóval volt összeköttetésben. A Görcsös-fokból északra ágazik ki a Rendes-fok, melyet az I. katonai felmérés szelvénye még Rendesbach-ként, azaz „patak”-ként tüntet fel az 1780-as években. A Görcsös-foktól északra haladva az egykori Tisza partot számos más fok is szabdalta. Legközelebbi az Ökör-sorda-fok volt, amely a Sirok-tótól néhány méterrel nyugatabbra húzódó Ökör-tó medrét táplálta. Ezután következik a Kicsapó-(vagy Csapó-)fok, majd egy magasabban fekvő térszint követően egy újabb fok, a Kis-fok. Ez a falu belterületéhez közeli, nagyobb kiterjedésű, több ágú tavat, a Papere-tó nevű mélyedést látta el vízzel. Ennek a tónak több, érszerű ága és elnevezése is ismert volt (Kis-Papere, Nagy-Papere, Oláh-Papere, Papere farka). Sőt a Papere dél felé, a Görcsös-fok, a Rendes-fok és a Kicsapó-fok által táplált mélyedések felé is vízrajzi kapcsolatban volt.

A Kis-foknál a Tisza egy óriási, nyugat felé haladó kanyarulatot vett fel. Észak felől, - a folyó futásiránya felől nézve - a szőlősi határ ezen részén előbb kelet-nyugati, majd észak-déli és nyugat-keleti irányt felvéve félkörívet írt le. Ezzel egy hatalmas folyózugot hozott létre. Amint a „zug” elnevezés is sejteti, itt egy folyókanyarulat által közrefogott, kissé magasabban fekvő, háts területe van. Itt alig jeleznek fokot a térképek: az egyetlen Görbe-ér a kivétel. Alacsonyan fekvő területek, laposok, tavak itt is vannak, de azok inkább délebről, a Kis-fok, a Papere révén kaphatták a rendszeres víz utánpótlást. A zugtól északabbra lép ki a folyóból az észak-déli folyású Sebes-fok, majd a falu legészakibb határában több névtelen, kisebb fok.

A szőlősi határ déli részén a szabályozás előtti folyóból kilépő fokoknál már megfigyelhettük, hogy azok kisebb-nagyobb, mély fekvésű tavakat, laposokat tápláltak. A határnak ezen része tele volt ív vagy sarló alakú mélyedésekkel, amelyek tóyszerű vízállássá terebélyesedtek. Ilyen volt a már említett Ökör-tó, majd attól keletre a Sirok-tó, vagy még keletebbre a Tökös-tó vagy a Lóri-fenek. Ezek is össze voltak kötve egymással, az erekkel, a fokokkal és a Tiszával, így a falu déli határa az 1845-ös térképen szinte összefüggő, vízjárta terület. A sarlólaposok között voltak ugyan hátságosabb, azaz magasabban fekvő részek, de ezek inkább Szőlősnak a Kis-foktól északabbra fekvő, ártéri jellegű határára voltak jellemzőek.

A Papere a Tisza irányába lenyúlik egy nagy félkör alakú tóba, a Sulymos-tóba. Ennek a köze a Sulymos-zug. Mellette, vele érintkezésben van a Kender-tó, másik nevén Kenderáztató Szartos, Kenderáztató fenek.

Az egykori Tisza mellett ezen a területen volt a Halsózó-tó, melyet Halsózó-fenek, Úsztató, Juhúsztató néven is jelöltek. Itt több, egymástól háttal elválasztott mélyedés, „fenek” is sorakozik egymáshoz közel: a Ceglédi-fenek (1863-ban vízként említik) és az Aranyosi fenek. A Halsózó-tó környékének összefoglaló neve Taglat-hát, (más helyen Taglás-hát).

A falut északról, nyugatról, délnyugatról félkör alakban körülölelte a Falu alatti tó, vagy ahogyan a lakossági névhasználat mondta, a Tó. Ez a XIX. század közepén már valójában csak vízjárta legelőterület volt. Szintén többféle elnevezéssel illették (Falu alatti tó, Tó, Tófenek, Gyalogfőd). A Tó délnyugati ágát Borjúsziget-tónak, Borjúsziget-laposnak is nevezték. A Tónak ez az ága nagy ívben kanyarodott. Az ívet a Petykér nevű vízfolyás kötötte össze és közte egy kis sziget volt. A Petykérként jelölt terület ma egy széles út és a környező kertek része, de esős időben a kertek alja is megtelik vízzel. Ez a rész a falu alá nyúlt be. Fekete Péter a földrajzi nevek összegyűjtése kapcsán megemlíti, hogy a visszaemlékezések még arról is szóltak, hogy ezen a részen faláb segítségével közlekedtek, és sárhajót is használtak.

A szőlősi árvízjárta határ északi részén volt a hosszan elnyúló Pünkösdtó, valamint a térképeken tónak jelölt Kotonya nevű mélyedés és a Gyékényes.

A szőlősi határ déli részén a mély fekvésű területekből több helyen nyúlnak délkelet irányba különböző mélységű és hosszúságú fokok, erek és laposok. Délen a tiszai határból nyúlik Szőlős alá az igari Nagy-tó két nyúlványa, a nagyobb Nagyaszó-ér, és kisebb párja a Kisaszó-ér. Ezeket Nagyaszó-tó, Nagyaszó-lapos, illetve Kisaszó-laposként is emlegetik a források. A Nagyaszó-tó nyugat felé a Sirok-tóval is érintkezett. Ezzel volt összeköttetésben a Tökös-tó, illetve Tökös-fenek vagy Tökös-lapos, valamint a Lóri-fenek is. Mindezek a

területek különböző erek rendszerén át a Tiszával is összeköttetésben voltak.

A falu alatti Tóból szakadt ki a falu közepén húzódó Nóborda. A Nóbordával párhuzmos a Gellért-tó vagy Gellért-lapos, amely kapcsolódott a tiszai Nagy-tóba vezető Aszó-érhez is. Ezek az erek azonban már a magasabb térszínbe benyúló mélyedések voltak: környezetük 2-4 méterrel is magasabban feküdt.

A legmélyebb fekvésű fokok, erek, tavak, laposok között vízjárta hátak, esetleg szárazon maradó területek sora helyezkedett el. Ez igen tagolttá, szinte szabdalttá tette a felszínt. Ezek egy része a folyó egykori hordalékanyagából valaha lerakódott parti gát, övzátony. Ezek némelyikén régebben még nagyobb erdőfoltok is lehettek (például a Csű-erdő, korábban Csüllő Erdő: nevét a csüllőről, a sirályféle madárról kapta). Az ezeket áttörő ereket is ilyen hordaléklerakódásból épült hátak választják el egymástól (Papere-hátja, Kisaszó-hát, Nagyaszó-hát). Az erek helyenként nagyobb tavakat, laposokat táplálnak, melyek szintén magasabb térszínt jelző, víz menti, hosszan elnyúló magasabb térszínnel, azaz háttal különíthetők el (Ökör-tó-hát, Lóri-hát). Ezekről a foltszerű vagy ívelt alakú háttaktól részben kiterjedésében, részben pedig a tengerszint feletti magasságot tekintve különböztek azok a kisebb-nagyobb térszínek, amelyek az egykori ártérből az év jelentékenyebb részében részben vagy egészében kiemelkedhettek. Ilyen volt a Tó, a Sulymos-tó és a Pünkösöd-tó által közrefogott magas háttal kiemelkedés, a Nagy-sziget, melyet gyakran csak Szigetként neveztek. Ezt a falu alatt több kisebb sziget is övezte. Ezek a porong szigetek, azaz mocsaras, vízjárta helyből kiemelkedő, zátonyszerű képződmények voltak. Hasonló volt a falutól északra a Tó melletti, nagy kiterjedésű háttal határrész a Farkas-sziget is.

Mindezek valójában elég érdekessé tették a falu délnyugati, nyugati, északnyugati határának mikrodomborzatát. Bár az egykori ártér csaknem másfél évszázada ármentesítésre került, az egykori felszíni viszonyok máig emlékeztetnek a régmúltra. A Sulymos-tó vagy Sulymos-fenek legalacsonyabban fekvő részei például a 85 méter tengerszint feletti magasságot sem érték el, a mellette húzódó a Sulymos-hát viszont 88 méter fölé is emelkedett. Ezeknek a vízálló fenekeknek egyébként az egykori helyzete kikövetkeztethető az elnevezésből is. A sulyom lebegő víznövény, itt tehát mélyebb víz is lehetett, a vízitők 50-70 centiméteres, a gyékény pedig 20-60 centiméteres mélységű vízben él.

Ugyanez elmondható a Borjú-sziget, a Sziget-szőlő vagy a Nagy-sziget térségében is. Itt a legmélyebb fekvésű erek alja helyenként a 85 méter tengerszint feletti magasság körüli, a legmagasabb pontok viszont néhány négyszögölnyi folt esetében megközelíthették a 90 méter tengerszint feletti magasságot.

A falu határának keleti része ugyanakkor teljesen más jellegű. Tiszaörvény-Domaháza-pusztá felől ugyanis egy homokbuckás felszín nyúlik át a tiszaszőlősi határba, amely észak, északnyugat - dél, délkeleti csapású hosszanti buckavonulatokkal teszi mozgalmassá a felszínt. Itt a 90 méter tengerszint feletti magasságok az uralkodóak, sőt a 92-93 méternyi magasságban húzódó felszín is gyakori. Ezek a formák eredetüket tekintve szél által formált hosszanti garmadák, a homokbuckák.

Ezen felszínnek között a hosszanti szélformálta barázdák is gyakoriak. Ilyen például a Szil-völgy. Ezek a határrészekeken néhány kunhalom is található.

A környezetükből kiemelkedő, mesterséges magaslatok lakóhelyül, őrhelyül vagy temetkezési helyül szolgáltak az őskor emberének, akár a neolitikumtól is. Így valójában nincs közvetlen közük a „névadó” kunokhoz. Ez inkább csak egy konszenzuson nyugvó elterjedt elnevezése ezeknek a magas pontoknak. Ma a szőlősi határban már nem sok ilyen kunhalom van, de az I. katonai felmérés térképlapján még több is volt. A határ északkeleti részén, a Felső-földön a Fazekas-halom, a Rókás nevű határrészen a Rókás-halom, a Nagy-szőlőtől keletre a Busznyák-dűlőben a Busznyák-halom, a falu délkeleti határában pedig a Szík-halom. Ma a szakirodalom által ismert halom a Nagy-szőlőtől délkeletre emelkedő, 95,7 méter tengerszint feletti magasságot elérő Lyukas-halom. Ettől északkeletre, a Tiszafüred felől áthúzódó laposok fölött és között emelkedik a Balázs-halom. A tiszai-tiszafüredi határszegletben található Kakucs-halom 97,5 méter tengerszint feletti magasságot ér el. Itt számos lapos, buckaközi mélyebb fekvésű terület és hosszan elnyúló buckasor váltakozik, amely igen mozgalmassá teszi a térszínt eredményez.

A eddig bemutatott kettősséget a felszín földtani felépítése is jól érzékelteti. A Tiszafüreddel és részben a Tiszaörvénnyel, illetve Tiszaigarral határos terület, azaz Domaháza-pusztá, a Felső-föld, a Busznyák-dűlő, a Nagy-páncélos és a Papp Miklós-dűlő löszös homokkal, homokos lösszel fedett észak-északnyugati - dél-délkeleti csapású buckavonulatai magasabb felszínt alkotnak. Ezeket több helyen a szél formálta, vízállásos deflációs laposok (Szil-völgy, a Rókás-dűlő észak-déli futású laposai, kisebb, foltszerű laposok a Papp Miklós-dűlő nyugati részén) teszik változatossá. Ennek a magasabb fekvésű, pleisztocén végi hordalékkúp felszínnek a formálásában valaha, - több mint tízezer évvel ezelőtt -, minden bizonnyal a szél játszott a főszerepet. Akkor, amikor a szél a jégkorszak utolsó

szárazabb periódusa idején a folyóvíz nélkül maradt hordalékkúp-felszínt támadva homokot halmozott fel. Ezt a homokot később - ugyancsak hasonló klimatikus feltételek közepette - még újra átmozgatta a szél, s így valóságos buckagenerációk jöhettek létre. A homok azonban a felszín alatt található, mivel a buckákat löszös köpeny fedi. Ezt a löszöt a futóhomok poranyagából fújta ki a szél. A lösz, illetve a löszös köpeny különösen a buckák közötti mélyedésekben, illetve a buckák oldalán vastag. A durvább, homokos üledék azonban a tetőszint felé haladva fokozatosan elvékonyodik, és a homok néhány helyen a felszín közvetlen közelébe kerül. Ezekben a helyeken az utóbbi évtizedekben homokbányák is működtek.

A 90-92 m tengerszint feletti magassággal jellemezhető felszín a falu határának délkeleti-déli részében, és a belterülettől keletre egyhangúbb. Ennek elsősorban az az oka, hogy a hordalékkúpoknak ezen a részén nagyobb, laposabb felszínek a gyakoriak (Kis-páncélos, Nagyaszó, Gellért-dűlő, Csontos-hát, Csákányszeg). Csak a felszínt szabdaló kisebb mélyedések váltakozása teszi mozgalmassá a határnak ezt a részét. Ezen a részen pleisztocén lösziszap található. Ez úgy alakult ki, hogy a hordalékkúp síkság magasabb részeiből kifújtt lösz nedvesebb felszínre került - ez akár a pleisztocén kori, tehát néhány tízezer évvel ezelőtti ősfolyó ártere is lehetett - és átítatódott, átmosódott.

Az egykori fokok, erek, tavak és laposok, illetve az ezek között húzóó övzátányok, háta és szigetek a falu délnyugati, nyugati és északi határrészének meghatározó képződményei. Ezt a területet a holocén elnevezésű földtörténeti periódus idejéből származó öntésképződmények fedik. A periódus körülbelül 10000 esztendővel ezelőtt kezdődött. Ezeket az üledékeket tavi-mocsári, tavi-folyóvízi eredetű lápi és réti agyagnak, illetve folyóvízi iszapnak nevezzük. Ez a sajátos feltöltődésű, eredetileg domborúbb, majd ellapuló, és mélyedéseiben kiegyenlítődő felszín képezi a szőlősi határ nagyobb részét. Mint láttuk, ezek a Tisza felszínformáló munkájának az eredményei.

Tiszaszőlős környékének éghajlatát nyilvánvalóan a terület alföldi fekvése határozza meg. Ki kell ugyanakkor emelnünk, hogy a települést is befogadó középtáj, a Közép-Tiszavidék az ország legkontinentálisabb része. Ez azt jelenti, hogy ez a vidék hazánkban előforduló éghajlati szélsőségek egyik gyűjtőhelye. Az éghajlati szélsőségek jelentkezése azzal is magyarázható, hogy a jellegzetes alföldi hatások mellett az Északi-középhegység viszonylagos közelsége miatt a hegyvidék éghajlatformáló szerepe is érzékelhető. A Közép-Tiszavidéknek ezen a részén a legmelegebb és a legszárazabb a nyár, leghidegebb a tél, s így legnagyobb az évi közepes hőingadozás. Kevés és megbízhatatlan eloszlású a csapadék, gyakori a szárazság, pusztító az aszály.

A napsugárzás szempontjából a falu területe igen kedvező helyzetben van, mivel jórészt abban a Tisza mentén futó elég széles sávban van, ahol a felhőzet évente csupán az égbolt 50-55 %-át borítja. Különösen szembeötlő a környéken a csekély téli felhőzet (a három téli hónap átlaga 65 %). A viszonylag kevés téli felhő valószínűleg a közeli Északi-középhegységből alábukó északias szelek felhőoszlató hatásával magyarázható. Ezek alapján érthető, hogy a derült napok száma magas, a napsütéses órák száma 2000-2250 közötti. Igen szélsőséges a hőmérsékletjárás, melynek átlagos évi ingása 24 Celsius fok körüli. A tél viszonylag kemény, a januári középhőmérséklet mínusz 2 és mínusz 3 Celsius fok.

Általában 30-35 téli nap (fagypont alatti a maximális napi hőmérséklet) bekövetkezésével kell számolnunk. A hideg tél ellenére a kitavaszkodás korán kezdődik, a napi középhőmérséklet már április 15. körül eléri a 10 Celsius fokot. Ennek ellenére a tavaszi fagyveszély csak április 20-25. között szűnik meg, tehát ez a terület az Alföldnek a tavaszi fagyoktól legtöbbet szenvedő térsége. A nyári meleg az Alföld déli területeitől alig marad el: a júliusi középhőmérséklet 21,5-22 Celsius fok közé esik, a nyári napok (napi maximum 25 Celsius fok fölötti) és a hőségnapok (a napi maximum 30 Celsius fok fölött) száma 75-85 illetve 20-25 között változik. Ősszel a hőmérséklet napi közepe október 15-20. után süllyed 10 Celsius fok alá, s az első fagy október 20-25. körül jelentkezik.

Leggyakoribb a délnyugati vagy az északkeleti szélirány. Az északias szél nagy gyakorisága a Kárpátok felől az Északi-középhegység és az Erdélyi-középhegység közötti északkelet-délnyugati tengelyű mélyedésben, egyfajta tiszántúli szélcsatornában továbbterelődő légáramlással magyarázható. A délnyugati szelek viszonylagos rendszeressége pedig a nyugati, északnyugati szelek szétáramlásával, szétterülésével, és az ebből következő iránymódosulással van összefüggésben. A szélsébség azonban nem túl nagy: átlagosan 2,5-3 méter/szekundum közötti. Gyakran megfigyelhető az Északi-középhegység légáramlás csökkentő hatása is.

A Közép-Tiszavidék - így Tiszaszőlős környéke is - az Alföld és egyben az ország legszárazabb tája. Az évi csapadékmennyiség átlaga területünkön nem haladja meg az 550 millimétert. Az évi csapadékeloszlás is tükrözi az Alföld kontinentális éghajlatát. A téli minimumot (január: 24-28 milliméter) növekvő tavaszi értékek követik, s a legtöbb csapadék júniusban van (55-70 milliméter). Az ősz elején ismét kevesebb a csapadék, de október vagy november hónapban egy kisebb másodmaximum jelentkezik (37-50 milliméter).

Tulajdonképpen Tiszaszőlős talajtakarója is tarkának mondható, mivel a határban nyolc-tízféle talajtípus és altípus fordul elő. A határon belüli elhelyezkedésük természetesen összefügg a felszíni viszonyokkal, hisz az egykori ármentes térszín és a valaha volt ártér talajadottságai eltérőek.

A homokbuckás felszínnek legmagasabb pontjain, a homokablakok közvetlen környezetében a humuszos homoktalajok a jellemzőek, bár ez az összterületből csak igen kicsiny hányadot tesz ki. A löszön képződött alföldi mészlepedékes csernozjom sem nagyon gyakori. A csernozjom jellegű homoktalaj aránya már jelentősebb, hisz a Nagy-szőlőt, és az attól északra, a domaházi határba áthúzódó buckás felszínt jórészt ez borítja. A réti csernozjom aránya még ettől is magasabb: a falu keleti határának nagy részén, a magas fekvésű felszínnek ez az uralkodó talajfélesége.

A térszínileg a réti talajok fölött elhelyezkedő sztyeppesedő réti szolonyecek is jelentős területi kiterjedésűek. Ez a talajféleség a Közös legelő, a Csontos-hát, a Gellért-hát, a Kis-páncélos és az Aszó-part térségének talajtakarója. Ilyen talaj borítja a Csú nevű határrész területét is. A szolonyecec réti talaj is gyakori. A Csákányszeg és a Kenderföldek területén, továbbá az ártérből egykor kiemelkedő szigeteken fordul elő. A szikes talajokon ma is inkább a rét-legelő hasznosítás a jellemző tevékenység.

Az ártéri jellegnek megfelelően a löszön vagy az allúviumon képződött, nehéz mechanikai összetételű (agyag, agyagos vályog) réti és öntéstalajok területi részaránya nyilvánvalóan az egykori árterületen, a falu délnyugati, nyugati és északi határában igen magas (Aranyos, Sulymos-hát, Keresztgát-dűlő). A réti talajok számos helyen hajdani láptalajokból jöttek létre a vízrendezések után. A réti talaj típusos változata leggyakrabban agyagon vagy agyagos vályogon alakult ki. Jelentős humusztartalma, általában megfelelő tápanyagkészlete miatt termékenysége a túlságosan nedves esztendőktől eltekintve jó.

A természeti adottságokról összességében elmondható, hogy a tiszaszőlősi határ déli, nyugati és északnyugati része alacsonyártéri síkság jellegű, egykori, feltöltődő folyómedrekkel, fokokkal, erekkel és volt tavakkal, valamint lecsapoló csatornákkal tagolt mentesített ártér. Uralkodó talajtípus ezen a területen a réti talaj, melyet szikfoltok is tarkítanak. Az előbbieken a szántóföldi hasznosítás a meghatározó, míg a szikesebb foltokon gyengébb legelők találhatóak. A táj erősen kultúrsztyep jellegű, erdőfoltok inkább csak a Tisza mentén fordulnak elő. A magasabb fekvésű, egykori ármentes, homokos illetve löszös-homokos felszínű térszínen is a szántóföldi művelés dominál. A terület egy részén jelenleg is szőlő-kertművelés folyik. A magas térszínen a szántóföldi művelés még inkább felerősíti a szőlősi határ kultúrsztyep jellegét.

„Amiről Szőlős földje mesél”

Az ármentes és árvízjárta térszín határának igen gazdag tagoltsága is közrejátszhat abban, hogy Tiszaszőlős területe páratlanul gazdag régészeti lelőhelyekben. A Tisza középső szakaszának ezen a részén ugyanis olyan nagy kiterjedésű, magasabb fekvésű területek és egykori érintetlen partszakaszok találhatóak, amelyekben nem épült gát. Ebből a szempontból tehát a Domaháza-pusztától induló, a műúttal párhuzamosan húzódó, a belterület északi, nyugati és déli szélét képező, majd onnan a Tiszaszentimre felé tartó vasútvonal mentén továbbfutó egykori ártéri peremvonal - ideértve a Csontos-part és a Gellért-hát terepből kiemelkedő peremeit is - mindig rejtegetett és rejtegethet meglepetéseket.

Az egyik ilyen hely a mai Tiszától nem messze, attól körülbelül 400 méterre, az egykori ártér határán, egy impozáns, magas parton lelhető fel. Ez a Csákányszeg, illetve az attól északra fekvő terület. A Csákányszegnek és környékének a kiemelkedése nyugat felől, az egykori ártér felől nézve még ma is annyira látványos, hogy egyáltalán nem meglepő, hogy itt a legkorábbi időktől találunk emberi tartózkodásra utaló nyomokat. Ennek a korábban ismeretlennek tartott lelőhelynek a pontos neve Tiszaszőlős - Domaháza-pusztá, Réti-dűlő.

Domboróczki László néhány évvel ezelőtt folytatott kutatásai szerint ezen a parton körülbelül 1 kilométer hosszan sorakoztak egymás mellett a különböző korú, a neolitikum (az újkőkör) idejéből származó, 6-7000 esztendővel ezelőtti időkre visszavezethető régészeti lelőhelyek. Köztük egy déli fekvésű részen több, alföldi vonaldíszes kultúra lelőhelyrész is. Ez az újkör középső időszakához köthető, amely időszámítás előtt 5800 körül lehetett. Egy másik helyen, egy körülbelül 40 x 20 méteres folton, különösen archaikus cserepek szóródtak, csípett díszekkel, vastag aljakkal, magas talpgyűrűkkel, pelyvás soványítással. Ezen a helyen ráadásul igen sok kagyló is hevert a felszínen. Ez viszont egy Körös-kultúrabeli település nyoma, amely az alföldi vonaldíszes kultúránál kicsit korábbi eredetű volt. Ez azért is fontos, mert itt, a Körös folyó alsó-tiszai torkolatától távolabb, sikerült kimutatni a Körös-kultúra jelenlétét is. Mivel ez a lelőhely a korábbi feltételezett elterjedési terület határától - a Kunhegyes - Berettyóújfalu vonaltól - 25 kilométernyire északra van, így a feltárás komoly tudományos eredménynek számít. A lelőhely különböző korokhoz köthető emlékménye mintegy 1000 esztendőt fog át, és az időszámítás előtti 5800 és 4800 körüli időkre tehető.

A Tiszaszőlős-Domaháza-pusztai lelőhely az újkőkor kutatásában fontos helyet foglal el. Azt jelzi, hogy egy-két házból, gödörből álló településmaradvány az egykori árterek határán végig a Közép-és a Felső-Tisza mentén, a Körös kultúrát követő korai alföldi vonaldíszes kultúra Szatmár csoportjának lelőhelyei területén, vagy azok tőszomszédságában is keresendő. Ez a két kultúra egymásra épülését jelentheti. A Körös kultúra és az alföldi vonaldíszes kultúra Szatmár csoportjának zónája ugyanis nagyobb térségben fedi egymást, melyre az egyik bizonyíték éppen a Tiszaszőlős - Domaháza, Réti-dűlő lelőhely leletanyaga. A leletek között itt kimutatott elszenesedett magmaradványok elemzése is rendkívül fontos eredményeket hozott, mivel a szakembereknek 38 növényfajt sikerült azonosítaniuk. Egyebek mellett az itteni lelőhelyen előkerült gabonamaradványok a gabonatermesztés legkorábbi bizonyítékainak számítanak a Kárpát-medencében.

Ezen a területen van az 1980-as évekig Tiszaszőlős - Csákányszeg néven ismert régészeti lelőhely is, amely az alföldi vonaldíszes kultúra késői szakaszának, a Szakálhádi csoportjának egyik leleteként van számon tartva a szakirodalomban.

Az alföldi vonaldíszes kultúrának egy harmadik lelőhelye is megtalálható a település határában. 1987 nyarán a belterületről délre két újkőkori kultúrának, az alföldi vonaldíszes kultúra 1. fázisának, a Szatmár II-nek és a klasszikus alföldi vonaldíszes kultúrának a leletei kerültek elő. A lelőhely két magaspartot foglal magába, Tiszaszőlős-Aszópartot és Tiszaszőlős-Alsórét-partot. A telep az Aszóparton helyezkedik el, hosszanti irányban követve az északnyugat-délkelet irányú part vonalát. A két magaspart egy vizenyős rétet fogott közre annak idején. A leletmentés során különösen az Aszópart három objektumát sikerült feltárniuk a régészeknek. A telep teljes kiterjedésének meghatározását gátolja a parton futó vasúti töltés, melyet szinte párhuzamosan építettek meg a part szélével.

A három gödör díszített kerámia leletanyagánál mutatkoznak különbségek, de azok az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának legkorábbi időszakához kötődnek, mintegy 7500 esztendősek lehetnek.

Tiszaszőlős újkőkori lelőhelyeiről tehát összességében elmondható, hogy azok a hazai kutatás számára fontos kutatástörténeti, időrendi, és elterjedésdinamikai adalékokat szolgáltatnak. A lelőhelyek az emberi élet eddig ismert legrégebbi nyomai Tiszaszőlősön. A leletek segítségével a mintegy 7800 évvel ezelőtti életkörülményekre tekinthetünk vissza, a mai hétköznapi ember számára nehezen értelmezhető, értéktelen tárgyakká tűnnek. Kemény, „szendvics-szerkezetű”, azaz belül szürkés-fekete színű, kívül vékony, téglavörös szegélyű, néhány centiméteres, égetett kerámia-darabok, melyek csak ritkán kerülnek elő

teljesen egész darabban, legtöbbször a szántáson vannak szétszóródva, az utókor földművelőjének ekéje által széthúzva. A szakember számára azonban roppant értékesek, hisz a hozzáértő szem olvasni tud a tárgyakból, az avatott kéz változatos formájú edényeket restaurál ezekből a törmelékekből. Ragasztással, a hiányzó részek mesterséges kiegészítésével ezek a tárgyak újraélednek, és dicsérik a mindenkori ember tárgyalkotó kedvét, fantáziáját. A törmelékek előkerülése közelében természetesen a régész ásója mást is találhat: az adott kor nevéből is következően kőből és/vagy fémből (rézből, bronzból, vasból) készült tárgyakat, épület- és építménynyomokat, élelem- és terménymaradványokat, hulladékokat (például a táplálkozás során elfogyasztott kagyló héját), tűzhely-nyomokat, sőt a letaposott földből adott esetben még az építményen belüli járósínt is feltárható. Ezen kívül számos egyéb lelet is felszínre kerülhet: emberi és állati csontvázak, a korabeli ember viseletére, rangjára utaló „mellékletekkel”: ékszerekkel, olykor nemesfémből, aranyból készült tárgyakkal. Ezért is fontos a leletek feltárásának menete. Mindent pontosan kell dokumentálni, szinte milliméterről milliméterre, mert egy durvább mozdulat az ásóval, vagy egy eredeti helyéről elmozdított tárgy, egy elmulasztott vagy pontatlan helyszínrajz, esetleg egy elmulasztott fotó évszázadok, sőt évezredek emlékegyetét teheti értelmezhetetlenné. A leletekből ugyanis sok minden kiderülhet, bár egy valami bizonyosan nem: az emberek - mai fogalmak szerinti - etnikai hovatartozása. Ezért is beszél a tudomány a korai időkre vonatkozóan „kulturákról” - lásd Körös kultúra -, vagy azon belül fázisokról, csoportokról. Ezek elnevezése vagy a földrajzi elterjedésre vagy a legjellemzőbbnek tartott előfordulás helyére utal. Tükrözve az utókor azon rendszerező törekvését, amellyel megpróbál időrendiséget, értelmet adni az előkerült emlékegyet nyomán rekonstruált, „újraélt” egykori történéseknek.

Ezért is fontosak tehát a föld alól előbukkanó leletek, melyekből a szőlősi föld eddig is bőven rejtegetett és minden bizonnyal még mindig sokat rejteget.

A következő időszakról, a rézkorról ugyanis mindez még inkább nyilvánvaló. A szőlősi határ több pontján is kerültek elő rézkori leletek (Alsóréti-part, Csákányszeg), de a legismertebb a „tiszaszőlősi kincs” néven 1839-ben felbukkanó emlékegyet. Ez a rejtélyes sorsú leletegyüttes mind a mai napig a tudományos viták keresztútjában áll. Nem pusztán az előkerült aranytárgyak mennyisége, mibenléte és sorsa, hanem a tárgyak megtalálásának és „feltárásának” - vagy inkább széthordásának - körülményei miatt. Mindez az utókornak igazi nyomozási feladatot adott, melyre Makkay János tett kísérletet az 1980-as évek elején magyarul, majd angol nyelven publikált, nagysikerű, ugyanakkor élénk szakmai vitát kiváltó könyvében.

Történt ugyanis, hogy 1839. június 13-án a falutól délre fekvő Nagy-Aszóparton a partfalból aláomló, csillogó aranytárgyakra bukkantak a határból hazafelé igyekvő jobbágyasszonyok. A hír hallatán hamarosan valóságos aranyláz lett úrrá a falubelieken. Mindenki vitte, amit tudott. Sőt, néhány nap múlva egy „kincskereső társaság” mélyen beásva a Nagy-Aszó partfalába egyebek mellett emberi és lócsontvázat is talált. A lelőhely és a leletek pontos dokumentálásról ilyen körülmények között természetesen szó sem volt - sőt, abban az időben, régészet, mint tudomány nem lévén, maga az elvárás is értelmezhetetlen. A földterület tulajdonosa, özvegy Pazonyi Elek Salamonné is csak hetekkel később tett hivatalos bejelentést a poroszlói Császári és Királyi Sőhivatalnál, amikor, 1839. június 27-én a leletek jelentősnek vélhető részét már különböző helyekre széthordták. Rövidesen hosszas huzavona kezdődött a megtalálók, a földtulajdonos nemes család egyes tagjai és az államkincstár képviselői között. A leletbeszolgáltatás révén az aranyleletek egy része a kincstárba került, ám az egészen 1864-ig tartó pereskedés során sem lehetett teljes mértékben, és véglegesen tisztázni a leletek sorsát, sőt talán mennyiségét sem. Arról nem is beszélve, hogy a per során elsősorban az előkerült arany sorsáról és mennyiségéről volt szó, már pedig a feltárás során igen sok egyéb tárgy, emléktárgy (kő, kerámia, csont, fémtárgy, ékszer, stb) is előkerült. Vagy jobban mondva megsemmisült vagy elkallódott, hisz az aranyhoz mérten értéktelennek tűnt. A tudományos kutatás számára viszont elsőrendű fontosságú lehetett volna, hisz aprólékos feltárással és dokumentálással egy sor kérdés tisztázható lett volna. És hogy mennyi tisztázatlan részlete van az ügynek, az csak évtizedekkel később, a régészeti tudomány születése idején, az 1860-as, 1870-es évektől lett nyilvánvaló. Annyi bizonyos, hogy a tiszaszőlősi kincs az 1872-es esztendőől kezdi felkelteni a tiszafüredi római katolikus plébános, Tariczky Endre érdeklődését. Ő az, aki a Tiszafüred-vidéki Régészeti Egylet egyik alapítójaként alaposabban utánajár a leletek sorsának. Több mint 30 évvel az események után kikérdezi a még élő „leletmentőket”, beszél az Elek család tagjaival, helyszíni bejárást végez, és megpróbálja rekonstruálni, számba venni az emléktárgyat. Adatgyűjtése nyomán alakítja ki azon feltételezését, mely szerint a leletek egy előkelő emberhez köthetők. Mindezt az aranylelet-együttes legjellemzőbb, a kincstárnak beszolgáltatott, és Bécsbe került darabja alapján állapította meg. A „nagy méretű, közepén lyukas kalapált aranylemezt”, azaz a nagy csüngőlemezt így „mellvértté lépett elő” és a sír névadója lesz: itt volt eltemetve „az arany mellvértes lovag”, aki minden bizonnyal „szkíta” volt.

Tariczky Endre XIX. században végzett megfigyelései, vélekedései, elmondásokra alapozott feltevései és tévedései megosztják, a leletek egy részével kapcsolatos későbbi fejlemények pedig gyakorlatilag napjainkig foglalkoztatják a nemzetközi és a hazai régész-társadalmat. Makkay János szerint egy, a Kárpát-medencében azóta is párját ritkítóan gazdag rézkori fejedelmi kincs keveredik népvándorlás kori, valószínűleg VI. századi fejedelmi sírleletekkel. Véleménye szerint az emlékanyagot még ma is csak nagy körültekintéssel, és nem mindig teljes bizonyossággal lehet különválasztani egymástól. Ugyanakkor az is felmerül, hogy a tiszaszőlősi leletek és az erdélyi mojgrádi leletek nagyfokú egyezőséget mutatnak, amely Makkay szerint a hiányzó tiszaszőlősi kincsek hollétére is választ ad. Megítélése szerint ugyanis az 1910-es években közgyűjteménybe kerülő, mojgrádinak tartott leletek valójában tiszaszőlősiek: az Elek család által évtizedeken át rejtgetett, 1839-ben előkerült leletek addig hiányzó darabjai. A rézkori fejeledelem ügyében folytatott késői, gyakorlatilag több mint egy évszázadot késett nyomozása során Makkay arra a következtetésre jutott, hogy a közvetve, azaz elmondások alapján, megismert tiszaszőlősi sírban eltemetett férfi a késői tiszapolgári vagy korai bodrogkeresztúri műveltségnek (kultúrának) az egyik leggazdagabb és leghatalmasabb nemzetségfője, vagy törzsfője lehetett. A leletek másik része pedig egy kora népvándorlás kori, talán gepidákhoz köthető fejedelmi emlékanyag. A nyomozásról szóló írása rendkívül érdekes olvasmány, a „Tiszaszőlősi kincs” nem véletlenül kedvelt könyve a tiszaszőlősi embereknek.

Ezzel szemben Bóna István több ponton is vitatja Makkay János nyomozásának eredményeit. Javarészkorinak, azaz középső rézkorinak, a bodrogkeresztúri kultúrához tartozónak véli az aranyleleteket, azaz az időszámítás előtt 2300-2100 közötti időből származónak. Az aranyleletek mennyiségét is lényegesen kisebbnek feltételezi, mint azt Makkay becsüli. Az arany csüngőhöz hasonló emlékanyag más helyen is előkerült, így eltúlzott méretűnek, hamisnak tartja a tiszaszőlősi kincs aranyleleteinek Makkay által feltételezett mennyiségét. Részben ebből is kiindulva cáfolja a Tiszaszőlős=Mojgrád feltételezést. Igen erős kételyeket fogalmaz meg az „aranyvértes lovaggal”, azaz a népvándorlás kori leletekkel kapcsolatosan is. A mojgrádi kincslelet népvándorlás kori aranyaival kapcsolatban felhívja a figyelmet azok bizonyítottan hamis voltára, így cáfolja a mojgrádi (=tiszaszőlősi) gepida fejedelmi sír létezését. Sőt, számos más, Tariczky Endre és Makkay János által népvándorlaskori leletnek vélt tárgyról - többek között a „talpas serlegről” vagy „bizánci billikomról” - azt bizonygatja, hogy azok a szarmatákhoz köthetők.

Egyben azonban mindketten egyetértenek: a tiszaszőlősi rézkori lelet rendkívüli jelentőséggel bír a hazai őskor-kutatás szempontjából. És így nyilvánvaló, hogy Tiszaszőlős - helybelieknek a legkedvesebb, de a külföldiek számára minden bizonnyal nehezen kimondható - neve kétségkívül bevonult a hazai és nemzetközi régészet mindennapjaiba, legalábbis ami a rézkorral foglalkozó kutatók hétköznapijait illeti.

A falu határában a későbbi történelmi korokból is vannak régészeti emlékek. Így a későrézkort jelölő Péceli kultúra (időszámítás előtt 2100-1900), illetve a korabronzkori Nagyrévi kultúra idejéből (Csákányszeg) is.

További érdekesség, hogy Csalog Zsolt az 1960-as évek elején két Tiszaszőlős melletti lelőhelyen is talált szkítának meghatározott telepmaradványokat. Az egyik lelőhely neve a Tiszaszőlős-Csontospart III, ahol a településhez tartozó objektumokat találtak. A másik Csákányszeg, itt településnyomokat és sírokat tártak fel. Az időszámításunk kezdetét megelőző VI-IV. század világából fellelt több mint egy tucatnyi sír, illetve a különböző településnyomok kerámialeletei értékes adalékot szolgáltatnak ezen észak-iráni, illetve dél-oroszországi eredetű népcsoport életével kapcsolatosan. Ez már a vaskornak nevezett történelmi periódus. A felszínre bukkanó leletek, köztük a barnás és füstös árnyalatú, felszínükben jól kidolgozott kerámia edények pedig az első olyan emlékek, amelyek konkrétan megnevezhető etnikumhoz köthetők Tiszaszőlős határában. Nem véletlen, hogy Cseh János a falu melletti lelőhelyeket az alföldi szkíta régiségtan település-régészeti kutatásában nagy jelentőségűnek tartja.

Ugyancsak Csalog Zsolt talált rá a Csontos-parton egy szarmatakori lelőhelyre is. Így megállapíthatjuk, hogy 1839-től napjainkig tucatnyi Tiszaszőlősről származó, szarmatákhoz vagy a korai népvándorlás korához köthető leletet ismer a régészeti szakirodalom. Elsősorban későszarmata anyagot, amely az időszámítás utáni IV-V. századból való.

Az időben hozzánk legközelebbi periódust a keleti germán, gepida leletek képviselik. Az Alsórét-parton, mellette az Aszó-parton, a falu belterületétől délre fekvő, kelet-nyugati futású magas parton, az attól délkeletre húzódó, észak-déli irányú magas parton a legutóbbi évtizedekben újabb leleteket tártak fel Cseh János közreműködésével. Itt a középső újkőkorból, a korai rézkorból, a késő bronzkorból, a kora és késő vaskorból, továbbá a római korból, és az Árpád-korból kerültek a felszínre telepnyomok és temetkezési leletek. Ezek között különösen számon tartott az a hét germán házat magába foglaló emléktárgy, mely az időszámítás utáni V-VI. században itt élt keleti germánokhoz, gepidákhoz köthető. Ezek olyan szórványtelepülést alkottak, ahol a különböző objektumok (lakóházak, gazdasági épületek, vermek, kutak, fazekaskemencék)

elhelyezkedése alapján egymástól 30-50 vagy 100-150 méter távolságra lévő szállásokkal kell számolni. Az ásatások a gepida háztípusokra, és a tárgyi anyag révén a paraszti gazdaságok életére vonatkozóan is hasznos adalékokat szolgáltatnak. A leletekből arra következtettek, hogy a keleti germánok az V-VI. század fordulója és az 550-560-as esztendőik közötti néhány évtizedben lakták ezeket a szállásokat.

A fentiekből már kitűnhetett, hogy a település határából eddig nem, vagy csak elvétve kerültek elő honfoglalás kori vagy Árpád-kori leletek. Így a mai falu keletkezésének pontos idejét nem ismerjük. A település elnevezése ugyanakkor eléggé árulkodó: a neve a növénytakaróval kapcsolatos vagy a foglalkozásnévi, szolgáltató népi helynévtípusba sorolható. A falunév lehet a szőlő jelentésű főnév -s ellátottságot kifejező, képzős változata: „olyan földterület, ahol szőlő gyümölcsöt természetnek”. Tehát ezen a területen szőlőt természetek. A Szőlős elemet tartalmazó helynevek esetében ezt tartja valószínűnek a nyelvészeti szakirodalom.

Másfelől a „szőlős” egyenlő a 'szőlőművelő szolgáltató' főnévvel. Ezen magyarázat szerint szőlőművelő szolgáltató népek laktak a szóban forgó helyen. Több mint feltételezés, hogy ilyen szolgáltató népek kizárólag a vándorló fejedelmi, vagy királyi udvarhelyek és kíséretük ellátására jöttek létre egy adott központ 30-40 kilométeres körzetében. Ez a központ a mai Szihalom táján lehetett. Tekintettel arra, hogy a szolgáltató falvak keletkezési idejét a történettudomány a X. századtól XI. századig bezárólag terjedő időszakra teszi, feltételezhetően ekkor jöhetett létre a mai település Árpád-kori elődje. Erre vonatkozó régészeti vagy írásos bizonyítékok azonban még nem ismertek.

A falura utaló említés először egy birtokátruházási oklevélben történik, 1256-ban. Ezzel van szoros kapcsolatban az 1323. május 1-jén kiadott bizonyáglevél, amelyben az Egri káptalan előtt Szőlősi János elcserélte a Bihar vármegyében lévő Szinye falubirtokát sógorával Pércsi Miklóssal, a Heves vármegyében lévő Igar negyedrésszel. Itt „Zeuleus” névalakban említik a falut.

Egy 1337-ben kelt forrás szerint „Zeuleus” a település neve, önálló plébániája után pápai adót szedtek. Itt kell megjegyeznünk, hogy a falu neve kapcsán a Szőlős kifejezés számos írásmódjával találkozunk. Ilyen például a Szöllös, a XIX. században és a XX. század első felében hivatalos dokumentumokban használt Tisza-Szöllös, Tizzaszöllös, később Tizzaszöllös névalak. Az 1970-es évektől a Tizzaszöllös alak vált hivatalossá. Ezt később a Földrajzinév Bizottság 1995-ben és 2000-ben határozatban is újra megerősítette.

A középkori falutörténettel kapcsolatban tulajdonképpen csak birtoklástörténeti adalékokat ismerünk. 1359-ben egy bizonyos Szentmáriai Miklós és felesége gyermekeinek ad birtokot Heves vármegyében és ez a birtok történetesen Zeuleus (=Szőlős) és Eureum (=Örvény) közé esik.

Egy 1360-ból származó okirat pedig azt mondja, hogy Szöllősi Tamás ispán János fia nagyanyja által ősi jogon a Zeuleus birtokból anyjának elégtételt szolgáltat. 1368-ban I. Lajos király Szőlős, Örvény és Füred birtokába beiktattatja Füredi Benjámint, hűséges szolgálatának jutalmául.

Ebben az évben Lajos király a füredi Kun Mózesnek is adományozott egy itteni birtokrészt, ezután a Derzsi család, illetve a Besenyei és a Szőlősi család jutott birtokhoz részben örökjogon, részben zálog címén.

1472-ben Szőlősről megidéztek Szőlősi Lászlót és Pétert a királyi személyes jelenléti bíróság elé a máshol elkövetett hatalmaskodásuk miatt.

A falu neve az 1480-as és az 1520-as években már „Zewlews” alakban fordul elő, mindig birtoklástörténeti vonatkozásokban.

1512-ben a Budai káptalan bizonyáglevelet adott arról, hogy Szőlősi Mátyás Szőlős, Igar falubirtokokat és Gyáma, Petri pusztákat zálogba adta 1000 forintért nemes Vajai Benedeknek. 1514-ben pedig arról, hogy Szentgyörgyi Mihály Szőlősön lévő teljes birtokrészét eladta 100 arany forintért Szőlősi Márknak és Sándornak.

Szőlős a török hódoltság korától az úrbérrendezésig

Az 1500-as évek közepétől Tiszaszőlősön is sorsdöntő változások következtek be. Ez az alföldi települések esetének többségében elmondható, hisz a mohácsi csata után, az 1526-os kettős királyválasztás nyomán bizonytalan évtizedek jöttek. Az ország népe nemcsak a belső viszálykodás következményeit szenvedte, hanem ezzel együtt járt a török hódítók megjelenése is. Ismeretes, hogy a környék 1540-ig kis megszakításokkal Szapolyai János király uralma alatt állott, később azonban egyre inkább számolni kellett a török előrenyomulásával. Ez 1552-ben Szolnok elestével, illetve az egri vár elleni akkor még sikertelen ostrommal be is következett. Ettől az időszaktól Szőlős környékén is egyre inkább a kettős adóztatás lesz a jellemző. Ennek megnyilvánulása, hogy mind a török összeírások, mind pedig a királyi összeírások gyakran váltakoznak. Ezek egyben folyamatosan képet adnak az egyes települések, és azok lakóinak gazdasági, társadalmi állapotáról.

1548-ban Szőlős olyan falubirtoknak nevezett helység, melyet földesúr tart a kezében. Az ekkor készült terménytized összeírásból a következő 29 jobbágy nevét ismerhetjük meg: Aczi (Ács) György, Buda Albert, Buda Barnabás, Boros Pál, Demeter Miklós, Demeter Valentinus (Bálint), Éles Albert, Györce Gáspár, Halasi János, Jakabfi Mihály, Jakabfi Sebestyén, Koncz György, Kovács Ambrósius (Ambrus), Kovács János, Kun Antal, Mézes János, Nagy Baltazár, Nagy János, Nagy Tamás, Pap Benedek, Pap Miklós, Pap Pál, Pap Tamás, Pende Ferenc, Szabó Albert, Szabó Péter, Vince János, Vitéz Antónius (Antal), Zala Tamás.

1552-ben a tiszántúli rész Fráter Györgyhöz tartozott, így egy ideig még mentes volt a törökök zaklatásaitól. Ekkor Domaházán 2, Szőlősön 14 portát írtak össze, amely talán ugyanennyi jobbágyházat, és vélhetően közel azonos számú családot jelöl. Ezt látszik megerősíteni az 1556-os összeírás is, amikor Tiszaszőlősön a tizedösszeírás 17 jobbágycsaládot talált. Domaháza ekkor már lakatlan, mivel egy korábbi török támadás következtében lakói elmenekültek, és többé nem tértek vissza.

A következő évtizedből érdekes adalék egy váci révkimutatás, amely az Alföld felől nyugatra menő, a Dunán átkelő marhahajtó tőzsérek forgalmát tárja elénk. Eszerint 1560-ban a vámnaplóban feljegyezték, hogy Szőlősről egy Nagy Lukács nevű szarvasmarha kereskedő 1 alkalommal 74 marha, 1563-ban szintén egy alkalommal 105 marha után fizetett vámot. 1563-ban egy másik tőzsér is

áthaladt a váci réven. Ekkor az ugyancsak szőlősi lakóhellyel bíró Gyürke Márton 59 marhát hajtott át nyugat felé. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a szőlősi jobbágyok közül néhányan a marhakereskedelem révén kiemelkedhettek.

Bizonyos eseményekből arra lehet következtetni, hogy a török terjeszkedés vélhetően 1562-1566 között éri el a település környékét. 1566-ban a gyulai vár ugyanis elesett, így a Közép-Tiszavidék ezen része - így Szőlős is - a szolnoki szandzsák fennhatósága alá került. Ezt követően, 1571-ben született az a török adóösszeírás, amely 34 házat és egy templomot talált Szőlősön. Az adóképes házak lakói a következők voltak: Ács Boldizsár, Ács Lőrinc, Baki Imre, Bakati Gergely, Balog Borbás, Balog Gergely, Balog Sebestyén, Bende György, Bona Kozma, Bona Orbán, Boza György, Boros Balázs, Boros Gáspár, Buckai Imre bírós, Buckai Demeter, Buckai István, Buckai István (az előző fia?), Encsi Bertalan, Éles Tomás, Kovács János, Kovács Iliás, Kun Gáspár, Kun Lukács, Marcsi Imre, Nagy Boldizsár, Nagy Simon, Pálfi Miklós, Szabó Ambrus, Szabó Ambrus, Szabó István, Szabó Menyhért, Szigeti János, Tót János, Veres Ferenc.

Ezután valamelyest rosszabbak lettek az életfeltételek, mivel 1579-ben már csak 15 család, 1583-ban pedig 20 család szerepelt a tizedösszeírásban. Ezt viszont magyar végváriak készítették: megjelent tehát a falu lakóinak az életében a sok keserűséggel járó, és pusztító hatású kétfelé adózás. A magyar adóztatás lényegében véve soha nem is szűnt meg a török hódoltság peremterületein, és ezt a helyzetet a törökök is kelletlenül ugyan, de tudomásul vették.

1591-92 folyamán egy újabb, ma ismert, török közreműködéssel készült adóösszeírás született. Ekkor 22 családot jegyeztek fel a faluban. Mivel az összeírás tartalma arra is utal, hogy az adózás alapjául szolgáló kapuk (más néven porták) száma ugyanennyi, azt feltételezhetjük, hogy egy portán egy család élt. Az összeírásból azonban azt is láthatjuk, hogy a korábban hozott török rendelkezések értelmében a serdülőkort elért férfi családtagok neve is szerepel a listán. Ezek alapján az 1590-es évek legelején a következő adózókat írták össze Szőlősön. Antal Benedek, fia Gál, Ács László, fia Gergör, Bagyi Máté, Boda Lőrinc, Boros János, fia Sebestyén, Dag (?) Andriás, fia Máté, Dimötör Márton, Jakabfi Benedök, fia Tomás, Jakabfi Andriás testvére Micuka (?), Kovács Balás, Kovács Petör, Kun János, fia Márton, fia András, Nagy Bódizsár, fia Bódizsár, Nagy Dimötör, Nagy Gáspár, Pálfi Gergör, Pálfi János, fia Márton, fia Gáspár, Szabó Ambrus, fia Miklós, Szabó Mihál, fia Lőrinc, Szalai Benedök, Szalai Mihál, fia Tomás, Vince Borbás, fia Máté. Feljegyezték azt is, hogy Domaháza ekkor már lakatlan, de művelés alatt álló pusztá.

Évi 30 akcse (=60 dénár, azaz 0,6 forint) menyasszonyadót is fizettek ekkor a szőlősiek. Ebből arra következtethetünk, hogy vagy két özvegy, vagy egy hajadon kötött házasságot, mely után az adót mindig a leendő férj fizette ki.

A közel fél évszázadot átölelő névsorokat összevetve azt is megállapíthatjuk, hogy néhány család képviselői lényegében véve folyamatosan jelen vannak a faluban. Ilyenek az Ács, a Boros, a Kun, a Nagy, a Szabó és részben a Demeter, a Jakabfi, a Pálfi és a Vince családok tagjai. A kisebb-nagyobb arányú család- vagy portaszám-ingadozás mellett tehát érzékelhető még egyfajta stabilitás, amely az 1500-as évek legvégére teljesen megszűnik. Ez minden bizonnyal a tizenöt éves háború, s azon belül is az 1596-os esztendő következménye. 1596. október 12-én ugyanis a törökök elfoglalták a vármegye székhelyének, Egernek a várát. Néhány nappal később, október 22-26. között pedig a magyarországi törökkori háborúk egyik legvéresebb csatájában, Mezőkeresztes mellett vereséget mértek a Habsburgok és szövetségeseik csapataira. Minden bizonnyal a hadjárat és az azt követő pusztítás - mindenek előtt a törökkel szövetséges krimi tatárok portyázása -, majd az 1606-ig elhúzódó hosszú háborúskodás eredményezhette a környék településeinek igen jelentős pusztulását.

A XVII. század első feléből annyi bizonyosat tudunk, hogy 1624-ben Tizzaszőlősön 5 családfő szerepelt az összeírásban, 1635-ben és 1647-ben pedig egyaránt 15-15 portát jegyeztek fel.

Az 1650-es évektől egyre többször fordulhatott elő, hogy a környék lakóinak menekülniük kellett az erre portyázó királyi végvári, hajdú vagy török, illetve a velük szövetséges krimi tatár támadók elől.

Erre utalnak az 1672. évi terménytized összeírásával kapcsolatos események is. Abban az évben a terménytized összeírást a király hivatalnokai nem tudták végrehajtani. 1672 augusztusa és októbere között ugyanis a Wesselényi-féle összeesküvés elől menekülő bujdosók (hajdúk, lázadó nemesek, szökött végvári katonák, üldözött reformátusok) fegyveresen támadtak a Partiumból Kassa felé. A fegyveres bujdosók a török által megszállva tartott Tisza menti részeket elfoglalták és megakadályozták az összeírást. Így az összeírók azt jelentették, hogy Szőlős, Domaháza, Igar, Szentimre, Füred puszta. Valójában azonban arról volt szó, hogy a lázadók a helyi lakosok között éltek, és nem engedték be a falvakba az összeírókat.

Néhány év múlva, 1675-ben Tizzaszőlősön mindössze 1/4 portát tudtak összeírni. Feljegyezték még, hogy itt élt egy armalista (taksás) nemes: Fekete István. Az ilyen nemes a címeres levél (armalis) mellé nem kapott földbirtokot, ezért jobbágytelken élt, és a telek után mind az államnak, mind pedig a vármegyének adót fizetett. Azt egy összegben megválthatta (taxa), innen kapta az

ilyen nemes a taksás nemes elnevezést. A Szőlösön lakó Fekete István például 20 dénárt fizetett. Vélhetően a háborús és a zűrzavaros viszonyokkal is magyarázható, hogy a más területekről menekülő, különböző armalista nemes családok a következő évtizedekben mind jelentősebb szerephez jutnak a település életében. Úgy tűnik tehát, hogy a törökellenes felszabadító háborúk idején sem néptelenedethetett el Szőlős, sőt az időszak végén, 1697-ben 75 olyan lakosa van, aki tizenöt éven felüli. A falu egyik birtokosa ekkor Komjáthy Ábrahám.

Szőlöst a Rákóczi-szabadságharc idején, 1703 és 1711 között többször is veszélyeztetik az itt átvonuló hadak. Ezek közül a Rabutin-féle támadás volt a legveszélyesebb. Az 1706 őszen bekövetkező támadás során a környéket felperzselték a császáriak és a velük szövetséges rácok. Így Szőlős lakói az ismétlődő támadások elől a Tiszán át Sarudra menekültek, és egyes adatok szerint egészen 1709-ig ott is maradtak. Ezután egy másik elnéptelenedéssel is számolni lehet, amely a nagykunságiak Rakamazra történő elköltöztetésével is összhangban állhatott (1709 után). Több utalás van arra vonatkozóan ugyanis, hogy 1712-13 táján újra Sarudról és Tiszacsege környékéről költöztek vissza Szőlős lakói. A visszaköltözés minden bizonnyal már 1712-ben kezdetét vette, mivel abban az évben már az egyházkerülettől kirendelt lelkésze volt Szőlősnek. Erről az időszakról mindenesetre kevés biztosat tudunk.

Ismerjük viszont az 1715. évi jobbágyösszeírást. Itt 19 adózó neve szerepel: Bara Mihály, Czeglédi Mihály, Erdős István, Juhász Mihály, Kozma István, Kökényesi István, Magyar György, Nagy István, Pap István, id. Pálffi György, ifj. Pálffi György, Sípos János, Szabó Gáspár, Szabó Péter, Szűcs György, Termely István, Tolvaj András, Tolvaj György és Újhelyi István. A korábbi névsorokkal való összevetés után többé-kevésbé biztosra vehető, hogy Szőlős újratelepedő lakói között voltak olyan családok, amelyek rendelkeztek olyan felmenőkkel, akik már a hódoltság korában is a faluban éltek. A református egyházközség mindenestre igazolni tudta a jogfolytonosságot az 1721-es eljárás során.

A további évtizedekben a jobbágyság körében folyamatos a számbeli gyarapodás. 1720-ban 26 telkes jobbágy mellett már 2 fő zsellért is összeírtak. 1728-ban 14 betelepült jobbágyot és 19 gyalogjobbágyot számláltak össze. Ez azt jelenti, hogy a jobbágyságon belül jól elkülönültek a földet saját igával megművelő parasztok, és azok, akiknek volt ugyan földjük, de nem volt igájuk, így a földet önállóan nem tudták művelni. Az 1700-as évek elejéről már arra is vannak adatok, hogy a Pazonyi Elek család is földbirtokkal rendelkezik a faluban. Egyénként Szőlős fejlődésére minden bizonnyal az is kedvezően hathatott, hogy lakói a korábban elnéptelenedett szomszédos Igar határát is árendálták.

1728-ban például a szőlősiek 68 köblös szántóföldet vállaltak fel. A szőlősiek szarvasmarháikat és ménesbeli lovaikat is „az igari határba járatták”.

1754/55-ben már 36 telepest (hospest) számláltak a faluban. Ők voltak a betelepült, szabadmenetelű jobbágyok. Ez azt jelentette, hogy továbbköltözésükhöz nem kellett földesúri engedély, azaz a szabad költözködés joga illette meg őket. Mellettük összeírtak még 16 teljes igaerő nélküli gyalogjobbágyot, 11 külső jobbágytelekkel nem rendelkező házas zsellért és 3 önálló lakóházat nem bíró, más portáján dolgozó szolgát, azaz házatlan zsellért.

A jobbágyok mellett az 1700-as évek elejétől egyre több nemes él a faluban. 1720-ban még csak két családfő alkotja az egytelkes nemesek később egyre gyarapodó táborát. Ekkor nemes Tolvaj (Tolvay) Istvánnak mintegy 300 négyszögölnyi szántója és 3 kaszás, azaz 1800 négyszögöl rétje, nemes Tolvaj Demeternek pedig 2100 négyszögölnyi szántója és 4 kaszás vagyis 2400 négyszögöl rétje volt. Mellettük van még egy köznemes is (egyes források szerint az Elek família valamelyik tagja), továbbá egy igazolás alatt álló nemesember is. Ő Bóka-Papp Miklós kisnemes lehet. 1728-ban már 11 nemes családfőt tartanak számon. Közülük Fekete János, ifjú Fekete János, Fekete György, Pap Gergely, Pap György, Pap István, Pap Sámuel nevét ismerjük teljes bizonyossággal. A század közepén 13 nemes családfőről adnak számot az összeírások. 1754-55-es nemesi névsorban Beleký János, Fekete Gáspár, Fekete János, Szép Péter, Tolvaj Benedek, Tolvaj Ferenc, Tolvaj István, Tolvaj János, Tolvaj György, Vad Gergely és Mészáros András szerepel. Ők mindannyian olyan armálissal rendelkező kisnemesek, akik jobbágytelken élnek. 1786-ban a nemesek száma családtagokkal együtt 108 fő. Ekkor már legalább 20 kisnemesi és 3-4 birtokos nemesi család lakott a faluban.

Az 1771-ben végrehajtott úrbérrendezés Tizzaszőlősön is stabilizálta, egységesebbé tette az úrbéri viszonyokat.

Az úrbérrendezés (urbárium) előtt már itt is elterjedt a földesúrak és a jobbágyok között a robotváltó szerződés. A földesúraknak ugyanis ekkor még nincs nagyobb kiterjedésű, szántóföldi művelés alá vont, robotoltató majorsági üzemük, mivel inkább gyepeként, legelőként állattenyésztésre hasznosítják saját kezelésű földjeiket. Jobbágyrobotra ekkor még nincs igazán szükségük, jobb, ha a jobbágy robotkötelezettségét készpénzben váltja meg. Tizzaszőlősön is egy összegben fizetik meg a jobbágyok a robotváltást, annak megfelelően, ki mekkora - egész, háromnegyed, fél, egynegyed, egynolcad - jobbágytelken él. A szakirodalom szerint ezen a vidéken ez a jobbágyokra nézve kockázatosabbnak tűnt. Hiszen ha a földesúrak az ekéseknek adott földekért taksát („adót”), vagyis a természetbeni robot helyett pénzbeli váltást igényelnek,

silányabb földjeiket is jobban hasznosítják. Mert a taksa, - a robotválság - biztos pénz, még akkor is, ha a jobbágy tönkremegy. Márpedig ez az adott időszak termelési körülményei között gyakrabban megesett: elegendő volt egy hosszabb ideig tartó árvíz vagy egy szárazabb nyár, máris megtörtént a baj. A jobbágyok anyagi ereje ugyanakkor végesnek tűnt: egy jobbágháztartásra átlagosan 8 kishold (1200 négyszögöles hold) szántóföld jutott. Ez a környező településekhez képest a jobbak közé számít, ám jelentősen elmarad azoktól a korabeli, északibb települések értékétől, ahol már ekkor is szántó-vető majorsági üzem működött Heves vármegyében.

Az úrbérrendezés során rögzítették a jobbágytelkek állományát. Az Urbárium első pontjának második szakasza kimondta, hogy „Egy egész jobbágy házhelyhez Harmincz Két hold szántó föld, minden egy Holdban két Pozsonyi Mérőt számlálván, és Rét Tizen Két kaszálóra való” tartozott ...És ezen rendelés hasonló képpen minden fél-helyes, fertályos és nyolczados Jobbágyaknál ... Proportio szerént értetődgyék.” Vagyis az egésztelkes úrbéres jobbágyaknak 32 magyar holdnyi szántóföld jutott, mivel egy pozsonyi mérő 600 négyszögölnök megfelelően a két pozsonyi mérő 1200 négyszögölt tett ki. Továbbá annyi kaszáló, amennyit tizenkét ember tud levágni egy nap alatt: ez körülbelül 12-szer 600 négyszögöl, azaz 6 magyar hold lehetett. És ha mindez a töredéktelken élő jobbágyok számára „proportio szerént” értendő, akkor azt jelenti, hogy egy féltelkesnek a fenti mennyiség fele (16 magyarhold szántó és 3 magyar hold kaszáló), a negyedtelkesnek negyede, és így tovább. A telki állománynak megfelelően rögzítették az úrbéres szolgáltatásokat is, vagyis a robotot. A robot mennyiségét nem pénzben, hanem munkanapban állapította meg a központilag elrendelt felmérés. Egy egészhelyes jobbágy „köteles lészen maga földes Urának minden Héten egy Napot Nap-Keltétől Nap-Nyugodtig...két marhával, maga szekerével - szántáskor mindazon által négy marhával, maga boronájával s ekéjével Uraságnak dolgozni tartozik”. Ha erre nincs módja, akkor „Marhás Munka helyett pediglen minden Héten azon egész helyes Jobbágy földes Urának Két napi Kézi Munkával dolgozni tartozik”. Mai nyelven szólva egy egésztelkes jobbágy évi 52 napi igás vagy évi 104 gyalogos robotot kell hogy teljesítsen annak fejében, hogy a földesúr földjét használja. Természetesen ez is a telek arányának megfelelően változott, de még a szántóval és kaszálóval nem rendelkező zsellérek is robottal tartoztak. A házas zsellér évi 18, a házatlan zsellér pedig évi 12 nap gyalogos robottal. A munkaterhek mellett az apróbb pénzbeli és terménybeli terheket is rögzítették.

A dokumentum pontosan, név szerint rögzíti a szolgáltatásokra kötelezett jobbágyokat, így kiderül, ki milyen anyagi kondíciók között élt. Összesen 91 telkes jobbágy, 31 házas és 11 ház nélküli zsellér élt ekkor a faluban. A 91 telkes jobbágy között mindössze 2 egészhelyes jobbágy (Bán Mihály, S. Nagy István) és 1 háromnegyed telkes jobbágy (Tar István) volt. A féltelkesek harmincötven, a negyedtelkesek harminchatan, a nyolcadtelkesek pedig tizenheten voltak. Mindez jól látható differenciálódást jelent a jobbágyságon belül. Meg kell azt is jegyezni, hogy az úrbéres telkeken élők között minden bizonnyal több kismest is fel kell tételeznünk.

Az úrbérrendezés idején egyébként az Elek, a Komjáthy és a Borbély családok a falu földesurai. Legtöbb telkes jobbágya az Elek családnak volt, szám szerint 35 fő. A Komjáthy famíliához 10, a Borbély családhoz 12 telkes jobbágy tartozott. Elekéknek 21, a Komjáthyaknak 10 házas zsellérjük is volt. Házatlan zsellérje mindhárom családnak volt. Mivel a Komjáthy család és az Elek család házasság révén rokonságba került egymással, néhány év múlva az Elek család szerepe még jelentősebbé válik.

Az 1771-es úrbérrendezés elemzésének befejezéseként álljon itt a korabeli úrbéresek névsora. A telkes jobbágyok névsora a következő: Fülekgyörgy, S. Nagy István, ifj. Nagy István, Barakonyi István, R. Varga István, Molnár János, Nagy János, Kalmár István, Kőrös Ferenc, Farkas Mihály, ifj. Oláh István, Liptay György, Karadi János, Kálmány Mihály, R. Papp János, Soltész János, Buday György, Kökényessy Mihály, R. Kovács Mihály, Sipos György, Tar István, Zovány János, Varga Mihály, Magyar János, Fazekas György, Szász Mihály, Szekeress Mihály, Muliter János, Horváth György, Hajdú Mihály, Balogh János, Szabó György, Pete István, Muliter György, Tőrös Mihály, Juhász István, Fekete Márton, Szaponos István, Barna János, Sipos István, Szép Péter, Tóth András, R. Szombat István, Kovács János, Kálmány István, Hüse György, Hüsse János, Nagy György, Pálffy György, Tolvaj Mihály, Kiss György, ifj. Kovács István, Tóth Márton, Szabó György, Bodnár István, Bodnár János, Békéssy György, R. Soós Mihály, Böszörményi György, Loódi György, Szilágyi György, Bana Mihály, Bana János, Paksy István, Balogh András, Hajdú György, Paksy János, Áts Mihály, Szalay János, Szilágyi Mihály, Varga György, Kalnicsy István, Vincze János, Kotsis Mihály, Sípos János, Baán Mihály, Szabó János, Gazdag Mihály, Kotsis György, Taritska György, Hajnal Márton, Kiss Mihály, Zovány István, Varga Mihály, Kurucz János, Kiss András, Biriszló György, Biki Nagy János, Monory István, Eszenyi István, Oláh Mihály. Összesen 91 fő.

Házasszellérek voltak: Zovány András, Soltész István, Zovány Mihály, Várady István, Kiss Mihály, Oláh Ferenc, Sonkád István, Kalmár György, Barna Mihály, Pálffy István, Magyar György, Szógyi Sándor, R. Hajdú János, Miklósi István, Nagy András, Kalmány András, Szöllőssy János, Varga András, Hajdú István, Monory János, Kalmár János, Monoky Mátyás, Nagy István, Balás György, Borsós Ferenc, R. Nagy Mihály, Nakas István, Pálffy János, Tóth István, R. Németh Márton, Tólnay János. Ők 31-en voltak.

Házatlan zsellérek: Porteleky István, Farkas István, Kökényessy András, Ballay János, Bányay István, Török Péter, Ferge János, Gabona Péter, Tólnay János, Sipos István, Ternay Péter. (11 fő). A névsor megismerése azért is fontos, mert az itt említett családfőkhöz, illetve a háztartásukhoz tartozó népesség száma - a szakirodalomban elfogadott ötös szorzóval számolva - összesen 665-670 főnyi úrbéres népességet eredményez. Feltehetően ők adták a Szőlősön élő akkori népesség nagyobb hányadát. Az úrbérrendezésből kimaradt, illetve a földesurakkal magánjogi - tehát nem úrbéres jellegű - viszonyban lévő népességről (majorságokban szolgáló pásztorok, béresek, cselédek, stb) kevés információval rendelkezünk.

Minden esetre azt le kell szögezni, hogy az úrbérrendezés jelentős esemény volt a falu életében. Országszerte ekkor készült el először az úrbéres népesség terheinek és kötelezettségeinek egységes elvek szerinti rendezése. Ily módon az úrbérrendezéskor megállapított normák a jobbágyfelszabadításig, a XIX. század második feléig útmutatói lettek a paraszti életnek. Lényegében lezártak egy hosszabb korszakot, a török hódoltság utáni újraszerveződés időszakát és előkészítői lettek egy másik időszaknak, a később kibontakozó modernizációnak, a polgári fejlődésnek. Egyben fontos mérföldkő volt egy olyan folyamatban is, amikor a falu népességszáma lassú gyarapodásnak indult. A század első felében a becslések szerint Szőlősön 1720-ban 155, 1754-ben pedig 340 fő élt. Az 1787-es népszámlálás szerint 1387-en éltek a faluban. Ez azt jelenti, hogy a század folyamán a környező települések közül Szőlöst csak Füred előzte meg a lakosságszám tekintetében, azaz Szőlős Derzs, Abád, Szalók, Szentimre, Igar, Örs és Örvény népességszámát is felülmúlta. A tágasnak tűnő határ, illetve Domaházapuszta, valamint a később betelepülő Igar, és Örvény határának árendálása is elősegítette a fejlődést. Ez a lehetőség azonban a 18. század végére egyre inkább szűkült.

A modernizáció és a polgárosodás korszaka

A XIX. század elejétől a változás számos jelét lehet tapasztalni. Elsőként a társadalmi rétegződés erőteljes kibontakozására kell felfigyelnünk. A lakosság két nagy csoportra osztható: a kiváltságosokra és a jobbágyokra, illetve kiváltság nélküliekre. A nemességen belül határozottan elkülönültek a saját földbirtokaikon majorsági gazdálkodást folytató, telkes jobbágyokkal rendelkező birtokos nemesi családok, és a jobbágyteleken élő kismemesek, a taksás nemesek. Közöttük vannak olyanok, akik a földesurak tisztviselői, de egyre több az elszegényedő kismemes. A két osztály közé ékelődött az értelmiségiek néhány főnyi csoportja: a református lelkész, a jegyző és talán az iskola rektora. A népesség nagy részét kitevő jobbágyság folyamatosan differenciálódik. A telkes jobbágyok között egyre több a töredéktelken, azon belül is a negyed és nyolcadtelken élők száma. A házas és a házatlan zsellérek száma is emelkedik. Több mint fél évszázadon át a jobbágytelkek száma gyakorlatilag változatlan maradt (31 egész és 3/8-ról 33 egész és 2/4-re emelkedett), ám XIX. század közepén már csak 1 egésztelkes, 3 háromnegyed telkes, 38 féltelkes és 49 negyedtelkes, azaz összesen 91 telkes jobbágy élt a faluban. Rajtuk kívül volt még 180 körüli házas és mintegy 50 majorsági házas zsellér. Vagyis a zsellérek száma rendkívüli mértékben felduzzadt.

A XIX. század elejére kialakuló majorsági mezőgazdasági üzemek egyre több uradalmi cselédet, napszámost, bérest foglalkoztatnak. Ezen réteg betelepítése folyamatosná válik: pásztorok, béresek generációi kezdenek felnőni az uradalmakban. Meghonosodtak az intenzívebb gazdálkodásra utaló kapáskultúrák: az 1840-es évekből már egyre több „dohányos” foglalkozást űző betelepülőről tudunk, elsősorban a Domaháza-pusztai térségében kialakuló majorságokban.

Szolga, cseléd vagy segéd azonban nem csak az uradalmakban, hanem már a telkes jobbágy gazdaságában is megjelenik. Az anyakönyvi bejegyzések között egyre gyakoribbá válik, hogy házasságkötéskor azt tartják azonosításra alkalmas közlésnek, hogy „szolgál” valakinek a házánál.

1828-ban például a jobbágyok között a 42 esztendőes Pete István volt a legtehetősebb ember. Tizenkét kishold szántót használt, hat kaszás rétje volt. Állatállományát 2 ökör, 1 tehén, 1 tinó, 2 borjú, 4 ló és 15 juh képezte. Három gazdacselédet is tartott.

Kereskedők, iparosok megjelenéséről csak közvetett adataink vannak. Az anyakönyvek alapján fellelhető első név szerinti kereskedő Pap Márton. 1790-ben azt jegyzik fel róla, hogy vallására nézve „schismaticus”. Ez „szakadárt”,

görög keleti felekezethez tartozót jelent: ő volt tehát a „görög boltos”, mivel a XVIII. században ők tartották a kezükben országszerte a kialakulóban lévő bolti és közvetítő kereskedelmet. Nem feltétlenül görög etnikumhoz tartozó volt, de mindenképpen ortodox, görög keleti vallású. Az 1828-as országos összeírás szerint nem volt kereskedő a faluban, ám néhány évvel később nemes Rácz György „nem egyesült görög hitvallású” lakosról tudunk, aki vélhetően kereskedő volt. Azt is tudjuk, hogy a 47 esztendőes nemes Tolvaj István 1830-ban bekövetkezett halála előtt „szék árendás” volt. 1830 táján kezdenek feltűnni az első izraelita vallású emberek is a faluban, közülük később számosan kereskedelmi tevékenységhez látnak.

Mivel az 1700-as években többször említik a faluban lévő szárazmalmokat, minden bizonnyal a molnárok voltak az első iparosok a településen. Az 1828-as összeírás is egyetlen molnárt említ kézművesként, de az anyakönyvi bejegyzések 1825-ből egy csizmadiáról is említést tesznek. Csizmadia Kovács András 46 éves, amikor elhunyt. Más kézműves létéről csak az 1830-as évektől vannak adataink. 1850-ig legalább további 5 csizmadia (Csizmadia Fekete Péter, nemes Fekete András, Csizmadia nemes Fekete József, Oláh Péter, Csizmadia Kovács András), valamint 1-1 mészáros (Takáts József), gubásmester (nemes Koczik József) és teknőcsináló (Szőke Pálfi Mihály) neve ismert. Feljegyezték még „Bödönös” Kálmán János és „Csalis” Varga Mihály nevét, vélhetően foglalkozásra utaló ragadványnevével együtt. A XIX. század második felében viszont egyre több kézműves kezdi meg működését a faluban. Csak az 1850 és 1860 közötti évtizedből 6 újabb csizmadia, 5 kovács, 3 szűcs, 3 molnármester, 2 „építész”, valamint 1-1 szabó, kerékgyártó és asztalos neve tűnik fel az anyakönyvekben. 1884-ben 7 csizmadiát, 4 molnárt, 3-3 kőművest, ácsot, kovácsot, kerékgyártót, gépészt és szeszfőzőt, továbbá 1 mészárosot tartottak számon. A korábbi céhes kézműiparosság tehát elindult a modernizálódás, a kisiparossá válás útján.

A falu határát a XIX. század első felében 3/4 részben az Elek nemzetséghez tartozó családok, 1/4 részben pedig a Komjáthy-örökösök bírják.

Az Elek családból a század első felében Salamon, Menyhért és István játszott meghatározó szerepet. Az 1850-es években ki kell emelnünk Elek Gábort, aki ugyan a Szabolcs vármegyei Pazonyban élt, de évtizedeken át az egyik legnagyobb részesedéssel rendelkezett a falu határában. A Szőlősön élő Elekek közül Elek Salamon és neje, Nagy Julianna, Elek Menyhért (vármegyei táblabíró) és neje, Csorna Mária rendelkezik nagyobb földterülettel. Számottevő birtoka van még Dévay Istvánné Elek Antóniának, a szintén Pazonyban élő Elek Mihálynak, a Demecserben tartózkodó Elek Pálnak, valamint az Igaron lakó Kovács Istvánné Elek Klárának. Jelentős birtoka volt még az Elek családdal és a

Széky családdal is rokon Papszász Ignácnak. A Komjáthy részből Pálóczi Horváth Simon, Széky Zsigmond, valamint Kovács István és Bálint örökösei részesedtek, de a közbirtokossághoz tartozott még az ugyancsak helyben lakó Kuczik Sándor, Fekete József és Kovács József is.

A birtokos nemesek közül néhányan fontos szerepet játszottak az 1848/49-es forradalom és szabadságharc vármegyei vagy helyi eseményeiben. Elek Mihály 1844-től részt vett a 79 fős Heves és Külső-Szolnok vármegyei tisztikar munkájában, majd 1848-ban a népképviselői országgyűlési munkába is bekapcsolódott. Ezért hadbíróvá is indult ellene, de azt 1850 júliusában felfüggesztették.

1848 májusában Elek Menyhért a vármegyei közgyűlés egyik megbízottjaként részt vett annak a 2-3 személyes bizottságnak a munkájában, amelyik a Tiszai járásban településenként sorra járva hirdette ki az 1848. évi április törvényeket. Elek Menyhért és Elek Mihály az áprilisi XVI. törvénycikk alapján 1848 májusában felállított megyei állandó bizottmányban is részt vett. Ez a bizottmány egy 314 fős testület volt, amelybe a népképviselői elv alapján az akkori szőlősi jegyző, Kovács József is bekerült. 1848 júniusának utolsó hetében az V. törvénycikk alapján népképviselői választást is tartottak. Itt a nemeseken kívül a legalább 1/4 telekkel rendelkező jobbágyok, vagy egy meghatározott évi jövedelemmel bíró férfiak választhattak, nyílt szavazással. Kialakították a választókerületeket is, a szőlősié az abádszalóki kerületbe kerültek. Elek Menyhért pedig a tiszánánai választókerület követválasztási bizottságának elnöke lett. Ő irányította a névjegyzék összeállításának munkáját, illetve felügyelete mellett bonyolították le a választást.

Az áprilisi törvények egyik fontos cikkelye volt a XXII. törvénycikk, amely a „nemzeti őrseregről” rendelkezett. Ez előírta, hogy minden 20 és 50 év közötti, legalább 1/2 telekkel bíró vagy évi 100 forintnak megfelelő jövedelemmel rendelkező férfi köteles a nemzetőrségbe jelentkezni. Szőlősen 1848 májusában láttak hozzá az érintettek összeírásához, és a júniusra elkészült listára 81 férfi neve került fel. Az eredeti elgondolások szerint a nemzetőrségnek belső rendvédelmi feladatot szántak. Ám rövidesen elrendelték a táborba szállást és az ország déli határőrvidékén kitört szerb lázadás leverésére - korabeli szóhasználatnál „az illírek megfékezésére” - indították a nemzetőrök egy részét. Ekkor pontosították a listát, amelyen végül 74 szőlősi polgár neve szerepel.

A vármegye állandó bizottmányának döntése értelmében azonban csak a jelentkezettek negyedének kellett az első lépcsőben táborba szállni. Az első negyed a hat hét letelte után a második és a többi negyed követte volna, melyre valójában nem került sor. Az első csoport azonban nemzetőri zászlóaljba

szerveződve 1848. augusztus 1. és 30. között táborba szállott. Sorhúzással választották ki azt a 17 embert, aki az első „menetelben” részt vett. Szolnokon gyülekeztek, ahonnan augusztus 5-én indultak Kula, illetve Temerin környékére. Augusztus 10. és 30. között vettek részt a tényleges harcokban, majd mintegy 5-6 napos gyalogosan megtett út után hazatértek.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején Szőlős lakói csak közvetetten voltak érintettek a hadművelési eseményekben. 1849 márciusának elején, 2-án és 3-án ugyanis itt szállásolták be a kápolnai csata után visszavonuló magyar főserég Klapka-hadtestének néhány egységét. Ekkor vélhetően néhány sebesült honvédet is itt ápoltak. Közülük az egyik március 4-én elhunyt. A halotti anyakönyvi bejegyzés szerint: „Don Miguel 39k gyalogezred harmadik zlj 46-dik századbéli Püspekladányi születésű Hornyik Balázs 19 éves honvéd ... golyó által” okozott sebesüléseibe halt bele.

A magyar főserég március első hetében Füredről Kunhegyes-Törökszentmiklós-Cibakháza irányába vonult, majd március 20. után onnan vissza Füredre. Ekkor, március 24-én és 25-én ismét több egység is átvonult Szőlősön, köztük a Damjanich-hadtest Leiningen-dandára. A napok óta tartó havas és esős időben végrehatott menetelésektől kissé elfásult Leiningen-Westerburg Károly - a későbbi aradi vértanú - ezekről a napokról írta lesújtó véleményét „Tiszaszőlős nyomorult fészek, nem messze a Tiszától. 25-én legnagyobb sajnálatomra itt pihenőt tartottunk, nem volt lehetséges egy napon annyi haddal átkelni a Tiszán.” Tény, a korabeli települések havas-esős időben nem mutathattak jól, főleg háborús körülmények közepette. Ám Leiningen szavait rögtön megértjük, ha továbbolvassuk emlékiratát. Kiderül ugyanis, hogy a keserű szavak részben az időjárás miatt is indokoltak voltak.

A szabadságharc leverését követően mégis megnyílt az út a polgári fejlődés előtt. A jobbágyfelszabadítás idején Papszász Ignácnak 10 telkes jobbágya, 20 úrbéri házas zsellérje, Elek Gábornak 10 telkes jobbágya, 20 házas és 3 majorsági házas zsellérje, Elek Salamonnénak 12 telkes jobbágya, 19 házas és 5 majorsági házas zsellérje, Dévay Istvánnának 7 telkes jobbágya, 10 úrbéres házas zsellérje és 4 majorsági házas zsellérje, Elek Menyhértnének 8 telkes jobbágya, 10 házas és 2 majorsági zsellérje, Elek Mihálynak 11 telkes jobbágya, 1 majorsági telkes jobbágya, 14 házas zsellérje és 2 majorsági házas zsellérje volt. Emellett Kovács Istvánné 5 telkes jobbággyal, 11 házas zsellérrel és 1 majorsági házas zsellérrel, Elek Pál és fia 6 telkes jobbággyal és 7 házas zsellérrel birt. A Széký részen Fekete Józsefnek 4 telkes jobbágya 20 házas és 22 majorsági házas zsellérje volt, továbbá Pálóczi Horváth Simonnak 14 telkes jobbágya, 47 házas zsellérje és 10 majorsági házas zsellérje volt.

A Komjáthy részen már árendás gazdálkodott. Itt 2 telkes jobbágy és 2 házas zsellér volt. Ezekon kívül volt még 3 közös majorsági házas zsellér a faluban.

Érdekesség, hogy 1857 augusztusában a telkes jobbágyság bíróság előtt próbálta elérni, hogy az úrbéri szabályozás a munkában lévő Tisza szabályozás után történjék meg, mert „... a szabályozás előtti meg története annyiból káros lehetne, mennyiben később birtokaik a Tiszai töltés által ketté hasíthatnának és az által a birtoklásban rövideget” szenvednének. A szolnoki bíróság végül elutasította a jobbágyok keresetét, mondván, hogy az úrbéri rendezésnek a Tisza szabályozása nem lehet akadálya.

Az 1850-es években az ármentesítés előtt a szántó aránya még alacsonyabb részesedést foglalt el a művelésági szerkezetben. A század közepén a falu határában 2350,7 katasztrális hold szántó, 656 katasztrális hold rét és kert, 55,7 katasztrális hold szőlő, 1372 katasztrális hold legelő, 70,6 katasztrális hold erdő és 698 katasztrális hold terméketlen terület volt. Azaz összesen mintegy 5203 katasztrális holdnyi területe volt a falunak. A szántó aránya 45,1 %-ot, a legelő pedig 26,4 %-ot tett ki.

A Tisza-szabályozás, az 1880-as évekig tartó ármentesítés, a belvízrendezés és a csatornázás gyökeresen átalakította a szőlősi határban a művelésági szerkezetet. 1852-ben a szántó területi részesedése az akkor még 5203 katasztrális holdnyi határból 45 % volt, ám az időközben 8394 katasztrális holdra bővülő Domaháza-pusztá határának hivatalosan is Szőlőshöz csatolásával - összes földterületből 1895-ben már 5332 katasztrális hold a szántó, 955 katasztrális hold a rét és a kert, 122 katasztrális hold a szőlő 1166 katasztrális hold a legelő, 271 katasztrális hold az erdő, 50 katasztrális hold nádas, és 498 katasztrális hold a terméketlen terület. 1935-ig a szántó területe még tovább növekszik és a 6082 katasztrális holdnyi kiterjedése immár eléri az összterület 71 %-át, azaz a szőlősi határon belüli mindenkor legnagyobb területi részesedését.

A jobbágyfelszabadítás során a szántóföldeket és a legelő területeket osztályozták. A legjobb minőségű, azaz első osztályú szántók a falu keleti határában, a Szőlősről Igarra vezető földút északi oldalán voltak. Ilyen volt a Lyukashalom-dűlő, a Nagy-páncélos-dűlő és a Pap Miklós-dűlő térsége. Továbbá ettől északra, a Rókáshalom-dűlő, a Busznyákkalom-dűlő és a Nagyszőlőtől keletre lévő Szőlőkalja-dűlő és a szőlőktől északra fekvő Gyeprejáró-dűlő nagy része, egy-két beékelődő lapost kivéve. A falu nyugati határában egyedülállóan első osztályú szántó volt a Csapóban lévő káposztaföld. Ezeknek a területeknek a szomszédságában voltak a másodosztályú szántók. Ilyenek voltak különösen a szőlők déli végénél lévő szántóföldek, továbbá a Magyar-halombeli szántóföldek, az Igarról Füredre vezető út melletti Balázs-halom környékén lévő szántók,

továbbá ezen két terület közötti Kis- és Nagy-Szil-völgyi szántók. A Kenderföldek szántója szintén másodosztályú volt. A Csú nevű erdőföld szintén másodosztályúnak minősítették. Harmadosztályú szántónak számított a Gellért- és a Csontos-dűlő szántója, a Kútlaposi-dűlő és a Csákányszegi-dűlő, valamint a Kis- és Nagyszó hátság szántóterülete. Harmadosztályú még a Tarjányi-dűlőbeli szántó is.

A település nyugati, északnyugati részén voltak a kaszálók (erre utal a Kisnyilas és a Nagynyilas földrajzi név is a belterülettől északra). Ezek „mind első osztályú minéműségűnek” számítottak, kivéve a közjük ékelődő, harmadosztályú „sáros feneket”, illetve a környezetükben lévő Nagy-Gyékényes-, Sulymos-, Papere- és Pünkösdtavakat, melyek hasznavehetetlenek voltak.

A legelők középszerűek. Egyik folt a belterülettől keletre a Kenderföldek és a Tarjányi-dűlő, valamint a Gellért-tó közötti terület, továbbá a Tajbok-farka nevű gyeppel az igari határ mellett. A Kis-páncélos-dűlő laposabb, fenekéből is álló területe - köztük a Sós-fertő - volt a legrosszabb minőségű legelő. Harmadosztályú legelő a Csontos-dűlőben lévő gyeppel is. A negyedik folt a Sárosháti legelő: ez a füredi útig középszerű, kivéve 5 darab, hasznavehetetlen, „székes feneket”. Feljegyzik, hogy a füredi úttól nyugatra eső legelőrész is „középszerű”, a Kenderáztató kivételével, amely hasznavehetetlen. A hatodik legelőfolt a Kisfoktól a Csú-erdőig tartó legelő: ez is középosztályú, kivéve az itt található Ökör-tó-, Kisfok-, Sirok-, Kisborjú- és Nagyborjú szigeteket melletti hasznavehetetlen laposokat. A hetedik nagyobb legelő folt a belterülettől délre van: az Alsóréti legelő középszerű, a hasznavehetetlen Köhértó és a Tökös-fenek kivételével. Két szőlő van: a Porong-sziget szőlő és a Nagyszőlő.

A jobbágyfelszabadítás és az ármentesítés nem csak a határhasználat rendjét, a művelésági szerkezetet változtatta meg, hanem a birtokviszonyok átrendeződése számára is megteremtette az előfeltételeket.

Tiszaszőlős életében jelentős változást hozott a Karcag-tiszafüredi helyi érdekű vasútvonal megépítése. Ez több éves előkészítés után 1896-ban valósult meg.

A nagyarányú fejlődés átrendezte a földbirtokállományt is. A birtokviszonyok alakulásával kapcsolatban azonban csak részben vannak összehasonlítható adataink. 1895-ben a falu határában 381 gazdaság található. A korábbiakhoz képest azonban nagyon átalakult a tulajdonosi szerkezet, új földtulajdonosok és bérlők is megjelentek. Legnagyobb birtokosok között csak kevés, korábban Szőlősen élő vagy szőlősi származású gazdálkodót találunk. Ilyen Elek Józsefné, akinek 677, Elek Kálmánné, kinek 202, Elek Menyhértné, akinek 208 és Szép József, akinek 138 katasztrális holdnyi földbirtoka van.

A tiszaszőlősi közbirtokosság (238 katasztrális hold), Tiszaszőlős község (196 katasztrális hold) és a tiszaszőlősi telkesgazdák (276 katasztrális hold) területét is a legnagyobb földbirtokok között találjuk. Új tulajdonos viszont Graelf Jenő 367, Györgyey Kálmán 1468, Jurenák Miklós 226, Kohner Adolf 483, Menczer Ignác 120 és Szentimrey Gábor 112 katasztrális holdnyi földbirtokkal. Kohner Adolfnak, illetve fiainak még egy malma is van a faluban.

A Táflerről nevét Györgyeyre magyarosító família első generációja még az 1860-as években vásárolta meg a környező falvak egyes birtokait Szentimrén, Igaron és Szőlősön. Főleg a volt Széky-birtokokat tudták megszerezni. A szőlősi határban az Oszkár-majorban, a Nagy-páncéloson és az Aranyosnál rendezkedtek be. Györgyey Ödön 1892-ben bekövetkező halála után a birtok egy része a gyerekek és a rokonok között osztódott szét. A család kezdetben az Oszkár-majorban lakott, később Szentimrére, a volt Schréter-kastélyba költözött.

Az Elek család tagjai az egykori Papszász-birtokokat szerezték meg, bár a képviselői közül a XX. század elejére már csak Elek István, Elek Józsefné fia maradt jelentős földtulajdonos.

A Graefl család a Székyekkel került házasság révén rokoni kapcsolatba, és így sikerült földtulajdonhoz jutniuk a szőlősi határban. Domaháza-pusztá határában rendezkedtek be, de Igaron is voltak birtokaik. A család több tagja Poroszlón élt, ott építettek szép udvarházakat. A Graefl család később házasság révén a Bobory családdal is rokonságba került.

1910 körül már Elek István (1971 katasztrális hold), Györgyey Kálmán (1877 katasztrális hold) és özvegy Bobory Györgyné (599 katasztrális hold) alkotta a legnagyobb földbirtokkal rendelkezők élmezőnyét.

A korabeli kézikönyvek kiemelik a poroszlói birtokközpontú, de Domaháza-pusztán is földterülettel bíró Graef Jenő gazdálkodását. A gazdasága a lucerna- és lóheremag, a dohány-termesztés, valamint a magyar szürke szarvasmarhatenyésztésben ért el kiváló eredményeket. Elek István a szőlősi földterület mellett Igaron, Szentimrén és Tiszacsegén is rendelkezett még földekkel. Gazdasága a 4 település határában 2673 katasztrális hold saját, és mintegy 800 katasztrális hold bérelt földre terjedt ki, melynek közel 70 %-a szántó volt. A gazdálkodás jellegére utal, hogy birtokain ő is lóhere- és lucernamagot, dohányt termelt. Számon tartották még a több százas magyar szürke szarvasmarha állományát is.

1910-ben összesen 262 gazdaság volt a faluban. Ebből 5 gazdaság 100 katasztrális holdon felüli, az egyik bérlője Wildmann Gyula. A 10 és 100 katasztrális hold közötti birtokok száma 64, az 5 katasztrális hold alattiak száma pedig 186. Összességében a gazdaságok száma csökken, egyre kevesebbek kezén egyre több föld van, és növekszik a földdel nem rendelkezők száma.

Ellentmondásos képet tár elénk az 1935. évi birtokstatisztika. Ekkor már 4 darab 500 és 1000 katasztrális hold közötti birtok volt. Az 50 és 100 katasztrális hold közötti birtokok száma 7, az 5-50 közöttieké (középparaszti méret) pedig 159 volt. Igen magas volt viszont az 1-5 katasztrális hold közötti (415) és ugyancsak sok az 1 katasztrális hold alatti törpebirtokosok száma (252). Más szóval a birtokosok között a 667 törpebirtokos 79 %-ot tett ki, amely meglehetősen egészségtelen birtokstruktúrára utal. Különösen akkor, ha még azt is hozzátesszük, hogy ez a 667 darab birtok az összes földterület (8488 katasztrális hold) 12 %-át foglalta el. Ezzel szemben a 14 darab 100 katasztrális holdon felüli csaknem a határ 60 %-át tartotta kezében.

A törpebirtokosok számát vélhetően az 1920 utáni földreform is növelte, hisz az 1920. évi XXXVI. törvénycikk alapján, a Nagyatádi-féle földreform során 1935-ig 550 földigénylőnek mindösszesen 828 katasztrális hold szántót juttattak.

Az 500 katasztrális holdon felüli földbirtokosok száma az 1940-es évekre 3 főre csökkent. Dr. vitéz Bobory György országgyűlési képviselő, Ösztreicher Elemér és társai, Duschnitz Bertoldné és társai közül azonban ekkor már csak a Bobory család élt a faluban, ők is Domaháza-pusztán laktak. Közepes méretű birtokkal rendelkezett a Bánó család is a Nagy-páncélos térségében.

Az 1920-as, 1930-as években készült felmérések szerint a faluban mintegy 30 iparos, 15 kereskedő, 8-10 kocsmáros és 2 cukorkakészítő tevékenykedett. Az iparosok közül 5 kovács (Gál Lajos, Igó István, Jóvér Ferenc, Oláh Gábor, Osztokocsik József), 4 cipész, foltozó suszter (Fekete László, Grünberger Sámuel, Madarász Ambrus, Szilágyi József), 3 asztalos (Barna Mihály, Nagy Gáspár, ifjú Nagy Gáspár), 2 ács és kőműves (Mészáros Pál, Nagy Tamás), 1 borbély (Varga Lajos), 3 csizmadia (Ács Lőrinc, Bacsó Samu, Nagy József), 2 kerékgyártó (Borbély József, Kun Imre), 2 szabó (Freifeld Ábrahám, Péntek Zsófia), 1-1 mészáros (Glauzius Béla), kőműves (Gacsal Sándor) és halász (Kasza Pál). Három önálló cséplőgéptulajdonos is volt (Haizer János, Szár József, Tóth István), sőt 2 kovácsnak is volt cséplőgépe. Az 1890-es évektől már van nagyobb teljesítményű malom is a faluban (Kohner Adolf gőzmalma, aki szászbereki báró volt, kiterjedt ipari, pénzügyi és mezőgazdasági vállalkozásai mellett páratlan műkincsgyűjteményt is létrehozott). Az 1930-as években tovább gyarapodik az iparosok száma.

A kereskedők között 4-6 szatócsot (például Hartman Péter, Hartman Sámuel, Glauzius Sámuel), 4 terménykereskedőt, 3 tojáskereskedőt (például özvegy Tóth Sándorné) és 1-1 nyersbőr- (Deutch Mór) és tollkereskedőt találunk. Megszervezték a Hangya Szövetkezetet is, amelynek boltja az 1920-as években nyílt meg. Deutch Adolf, özvegy Krémer Márton, Lövei Dezső, Demeter Antal, Péntek Adolf, Deszberg Dánielné, Glauzius Józsefné, Hartman Péter, Scheffer Sámuel és Schwartz Jakab kocsmáros, Grünberger Sámuelné és özvegy Hartman Lajos cukorkakészítő és cukorkaárus volt.

Mindezzel együtt is nyilvánvaló, hogy a XX. század első felében Tiszaszőlős agrárjellegű település. 1910-ben az összes keresőből - 1051 főből - 898 fő a mezőgazdaságban dolgozik, az ipar 62 főt, az úgynevezett tercier szektor még 100 embert sem foglalkoztatott. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 1941-re még tovább emelkedett, hisz ekkor a mezőgazdaságban 971-en találtak munkát, miközben az összes kereső 1100 fő volt. Ez azt jelentette, hogy az agrárfoglalkoztatottak aránya 85-ről 88 % fölé emelkedett, amely szélsőségesen agrárjellegű társadalmi struktúrára vall.

A vizsgált történelmi periódusban a falu népességszáma számottevően növekedett. 1786-ban 1369, 1816-ban 1651 fő, 1840-ben 1969 fő, 1860-ban 2624 fő, 1900-ban 2455 fő, 1941-ben pedig 2585 fő lakott a faluban. Amint látható, a dinamikus növekedés 1786 és 1900 között történt, amikor majdnem megkétszereződött a népesség száma. A XX. század első felében ugyanis alig tapasztalható lakosságszám növekedés. Ebben nyilvánvalóan szerepe volt az I. világháborús veszteségeknek is, illetve az azt követő időszak romló életkörülményeinek. 1914 és 1918 között 57 tiszaszőlősi ember esett el a frontokon. Az I. világháborút követő forradalmakkal kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a forradalmi időszakban viselt tisztségük és szerepük megtorlásaként 1919 májusában a községet birtokba vevő román katonák 4 embert kivégeztek. Egyes források szerint Dögei Benedeket, Fehér Imrét, Péntek Ferencet és Szarvas Sándort hátulról lőtték le a Kis-páncéloson, „mivel szökést kíséreltek meg”.

„Ellentmondásos évtizedek” - a XX. század második fele

A XX. század második felében rendkívül ellentmondásosan alakult a falu történelme. A reménykeltő induláskor a nagyarányú társadalmi változás, a földosztás és a társadalmi átrétegződés átmenetileg a falu népességmegtartó erejének javulását eredményezte. Ennek következtében megszűntek a kirívóan nagy vagyoni és társadalmi különbségek, a mezőgazdaságban új birtokstruktúra alakult ki. A földosztás és a házhely-juttatás nyomán új településrészek jöttek létre. A korszak további éveiben új szolgáltatások, intézmények (orvos, óvoda, községi könyvtár, boltok) megjelenésével jobbak lettek az életkörülmények. A közúti tömegközlekedés kialakulásával, az autóbuszjáratok rendszeressé válásával javult a település elérhetősége. A külterületi lakosság létszáma fokozatosan csökkent, az 1960-as és az 1970-es években a belterületen számottevő infrastrukturális fejlesztés kezdődött (villanyhálózat, ivóvízhálózat kiépítése).

Mindez azonban kedvezőtlen politikai körülmények, az államszocializmus keretei között, egy diktatórikus politikai rendszer uralomra jutásával valósult meg. A társadalmi-politikai életben az 1940-es évek végétől egyeduralkodóvá vált az egyoldalú, ideológiai indíttatású megközelítésmód. A korábbi társadalmi struktúrákat, kulturális normákat szétrombolták, képviselőit a közéletből kiiktatták, intézményeit megsemmisítették vagy átszervezték. A II. világháború előtti társadalmi-gazdasági rendszer gazdasági alapjait - a polgári magántulajdont - felszámolták és helyébe új, közösségi-társadalmi ellenőrzésűnek mondták, de valójában államilag, illetve a tervutasítás révén központilag irányított tulajdonformát és irányítási mechanizmust teremtettek. A gazdasági életből a piaci mechanizmusokat kiiktatták. Mindezek a törekvések a korszak kezdetén, az 1940-es évek végéig rejtve maradtak, ám az 1950-es években, különösen annak első felében brutális formában kezdtek érvényre jutni. Ezek a jelenségek egy kisebb közösség - azaz egy falu - életében különösen szembetűnőek voltak, a felülről sugalt, vagy nyíltan kimondott elvárásoknak való megfelelés kényszere olykor túlkapásokban is megnyilvánult. Az 1960-as években országosan jelentkező változások, az óvatos gazdasági reformtörekvések hatása csak esetlegesen, áttételesen tudott érvényre jutni.

A korszak egészében a falu életében számottevő változások következtek be. A helyi társadalom osztály- és rétegszerkezete átalakult, a társadalom bizonyos mértékben homogenizálódott. Nagyarányú foglalkozási átrendeződés történt: munkaerő átáramlás a mezőgazdaságból az ipar és a terciér szektor felé. A fizikai és a szellemi foglalkoztatottak arányában korábban nem tapasztalt változás következett be. És mindennek eredményeként nagyarányú társadalmi mobilitás történt. A diktatórikus államszocializmus korszaka végül szervesnek mondható, békés átmenettel ért véget a XX. század végén.

Tiszaszőlős lakossága közvetlenül 1944 októberében élte át a II. világháború megpróbáltatásait. Elsősorban a tiszafüredi hídfő hadászati jelentőségével magyarázható, hogy Tiszaszőlős térségében elhúzódtak a harcok a szovjet Vörös Hadsereg és a szövetségben lévő német és magyar csapatok között. Az október 18. és november 11. közötti harcok végül a Vörös Hadsereg előrenyomulásával, sikeres tiszai átkeléssel végződtek.

A két világháború közötti politikai rendszer összeomlásával a társadalom alsóbb csoportjai számára reményteljesebb időszak körvonalai rajzolódtak ki. 1945 januárjában már működött a faluban a Független Kisgazdapárt, a Polgári Demokrata Párt és a Szociáldemokrata Párt, majd rövidesen megalakult a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt is. Új típusú szervezetként a falu ügyeinek intézésére a társadalmi összefogást kifejező Nemzeti Bizottság alakult. Ennek munkájában minden újonnan alakuló párt képviseltette magát. 1945 március végén pedig Szőlősön is kezdetét vette az országos méretekben elindított földreform. A községi földigénylő bizottság 1945. április 12-i jelentése szerint a községben egy birtokot megváltás nélkül elkoboztak, azzal az indokkal, hogy tulajdonosa dr. vitéz Bobory György volt kormánypárti országgyűlési képviselő, egykori képviselőházi alelnök a régi rendszerhez kötődött. A kisajátítás a Domaháza-pusztán lévő birtok egészét, összesen 595 katasztrális holdat érintett. További hét birtokot pedig részben vagy egészben, 1972 katasztrális hold terjedelemben megváltás mellett vettek igénybe. Ezek a földterületek különböző tulajdonosokhoz tartoztak. A megváltás érintette az elmenekült Bánó testvérek birtokának egészét (205 katasztrális hold a Nagy-páncélos területén), azért mert ők máshol is rendelkeztek földterülettel. Más okokból ugyan, de szintén teljes egészében megváltásra került a zsidótörvények alapján elhurcolt dr. Nagy Jenő tiszafüredi községi állatorvos és lánya 239 katasztrális holdnyi ingatlana Domaháza-pusztán, továbbá a szintén elhurcolt Klein Aladár és örökösei aranyosi és alsóréti, 334 k. holdnyi földje, valamint 2 gyöngyösi lakos, Duschnitz Bertoldné Oszkár-majorban lévő 520 katasztrális holdnyi és Östreichner Elemér 589 katasztrális hold kiterjedésű, kis-páncélosi és aranyosi

földbirtoka. Részben került megváltásra további két földbirtok egy-egy része. Özvegy Széky Istvánné született Graefl Klára 340 katasztrális holdnyi, Domaháza-pusztán lévő földjéből 53 holdat, a Csabay testvérek (Csabay Béla és Wein Istvánné született Csabay Klára) mintegy 241 katasztrális holdas területéből 41 katasztrális holdat vett igénybe a földosztó bizottság. Az elkobzott vagy igénybe vett földterületből közel 500 katasztrális holdat a szomszédos örvényi és tiszafüredi földigénylők részére engedtek át, így a tiszaszőlősi 377 igénylő számára több mint 2339 katasztrális holdnyi földet juttattak. Itt kell megjegyezni, hogy a rendelkezésre álló források kimutatásai gyakran eltérő adatokat tartalmaznak. Ez nem meglepő, hisz a földreform végrehajtása során több esetben spontán folyamatok is érvényre jutottak, így a különböző időpontokban készült állapotjelentések is eltérőek lehetnek. További 60 főt - más források szerint több mint 90 főt - tett még ki a házhelyhez juttattak száma, akik egyenként 600 négyszögöles belterületi ingatlant kaptak. Egy kimutatás szerint a földosztás Tiszaszőlősön 1945 tavaszán fejeződött be, néhány kapcsolódó per azonban még évekig eltartott.

A földreform nyomán a korábbi egészségtelen birtokstruktúrát felszámolták. A falu határában új gazdák jelentek meg, a kis- és közepes méretű parasztgazdaságok váltak tömegessé. A földreform előtt 256 földnélküli háztartást tartottak nyilván a faluban. 1945 előtt az 1-5 katasztrális hold közötti gazdaságok száma 286, az 5-25 katasztrális hold közöttieké 172, a 20-50 közöttieké pedig 192 darab volt. Ugyanakkor csökkent az 50-100 katasztrális hold közötti (5 gazdaság) és a 100 katasztrális hold fölötti birtokok száma is (8 gazdaság). A földosztással ez teljesen megváltozott. Mindössze 62 földnélküli háztartás maradt, a legjellemzőbb birtokkategória pedig az 1-5 katasztrális holdas (357 darab) és az 5-25 katasztrális hold közötti gazdaság (256 darab) lett. Mindössze 5 darab 25-50, és 4-4 darab 50-100, illetve 100-200 katasztrális holdnyi területet magába foglaló gazdaság maradt. Rövidesen, 1946. május 26-án Szőlősön is megalakult a földművesszövetkezet, amely a helyi gazdák terményértékesítését kívánta segíteni.

Az önálló paraszti gazdálkodás azonban nem tudott kibontakozni, hisz 1948-ban már országszerte erőltetni kezdték a mezőgazdaság szovjet mintájú átszervezését, a parasztság kolhoz típusú termelőszövetkezetekbe tömörítését.

Mindez erőteljes politikai fordulat közepette történt. Ezt a fordulatot helyi szinten is követni kellett, ami a helyi közélet szereplői számára kezdetben fel sem tűnt. A folyamat kárvallottjai azonban korán észrevehették a politikai indíttatású megkülönböztetést. Részben a terménybeszolgáltatási terhek drasztikus növekedéséből, a mind gyakrabban kiszabott bírságokból, majd a

kuláklisák felállításából, illetve azok folyamatos „bővítéséből”. Az első kuláklisát 1949 áprilisából ismerjük: ekkor még 14 főt tartalmazott. Mindazok felkerülhettek a listára, aki legalább 20-22 katasztrális hold földterülettel, hozzá egynél több igásfogattal, esetleg cséplőgép-garnitúrával vagy traktorral rendelkeztek. Egy 20 katasztrális holdtól nagyobb földterület esetében már szükség lehetett gépekre, állandó vagy alkalmi munkás foglalkoztatására, ám ez is kockázatos volt. Ha valaki bércséplést, bérszántást vállalt vagy „rizsföldjét nem maga művelte”, házicselédet alkalmazott, szintén felkerülhetett a listára. Olykor még az is elegendő volt a listára kerüléshez, ha valakinek a közeli hozzátartozója például terménykereskedő volt, vagy nagyobb földterületet bérelt. A leginkább elgondolkodtató annak a szőlősi gazdálkodónak az esete, akinek ugyan csak 2 katasztrális hold földje volt, de cséplőgép-garnitúrájával bércséplést és bérszántást is végzett, természetesen alkalmazottak közreműködésével. A politikai megbízhatóság oszlopban a lakonikus „nem” szócska szerepel, mivel ő is felkerült a listára.

Mindezek érzékeltetésére csak egyetlen hosszú mondatot idézzünk abból a községi előljárósági jelentésből, amely 1949. április 22-én 10 pontban tájékoztat a helyzetről „Kulák adatok bejelentése” tárgykörben: „4./ A kulákságnál az elmúlt években 69 kat. holdon volt rizstermelés még az elmúlt 1948 évben is 3 kuláknál volt bércséplés, illetve kulák által bércséplés folytatva, mely rizstermeléssel és bércsépléssel lényeges munkaerő kizsákmányolást folytattak.”

Év végére azonban már 18-20 főre, később 28 főre emelkedett a listára vett gazdálkodók száma. Többféle módszerrel próbálták háttérbe szorításukat, ellehetetlenítésüket elérni. Az egyik listán a megjegyzés rovatban valakiről az szerepel, hogy „jelenleg sertés fekete vágásért elzárásra van büntetve”. Máskor ugyanez a személy azért „lett 5.000 Ft. Összegre büntetve...”, mert „...a népszámlálás alkalmával földjét 23 holddal kevesebbnek mondotta be, míg sertésállományából 7 drb-ot letagadott.” Ebben az évben, - 1949-ben - egy miniszter fizetése havi 2000 forint volt.

Ilyen körülmények közepette, a központi törekvéseknek megfelelően rövidesen Tiszaszőlősen is megalakult az első mezőgazdasági termelészövetkezet. Ez a domaházi határrészen szerveződött meg 1949 novemberében és Szarvas Sándornak, a 1919-es direktóriumi tagnak a nevét vette fel. Ez a termelészövetkezet úgynevezett I. típusú termelészövetkezet, „tszcs” azaz termelészövetkezeti csoport volt. Ennek az volt a jellemzője, hogy a tagok a legfontosabb talajelőkészítési munkákat együttesen, egyéni munkával, közös táblán, vetésforgóval végezték el. Bizonyos források szerint 1949-ben alakult egy másik termelészövetkezet is Tiszavirág néven. 1951 tavaszán egy újabb I. típusú ter-

melőszövetkezet jött létre a faluban Haladás elnevezéssel. A termelőszövetkezetek munkájába rövidesen országszerte bekapcsolódtak az állami tulajdonú gépállomások. Ezeket a mezőgazdaság szövetkezetesítésére, „szocialista átszervezésére” szervezték meg, ám valójában a szövetkezetek gazdálkodásának közvetlen irányítását valósították meg. A gépi munkák beosztását, ütemezését ugyanis a gépállomáson döntötték el. Tiszaszőlős a tiszafüredi gépállomás körzetében került, mivel a járásszékhelyen 1950. február 10-én 20 erőgéppel megkezdte működését a gépállomás.

A kisiparban is kezdetét vette a szövetkezetek alakítása. 1951-ben a szolgáltatást végző iparágakban (például fényképész, fodrász, cipész), a mezőgazdasággal kapcsolatos kisipari szakmákban (kovács, kerékgyártól gépész, lakatos), sőt a háziipar (vesszőfonás) területén is kisipari termelőszövetkezeteket (ktsz) hoztak létre Tiszafüreden, melyhez a járásbeli községek kisiparosainak is „ajánlatos volt” csatlakozni. Még a halászokat is termelőszövetkezeti csoportba szervezték, mivel 1952 decemberében Tiszafüred központtal megalakult a 15 település - így Tiszaszőlős - halászeit is tömörítő „tszcs”.

Elkezdődött a korábban alakított földművesszövetkezetek összevonása is: 1954. január 1-jén a tiszafüredi, a kócspusztai, a tiszaszőlősi és a tiszaoérvényi fmsz-ek egyesülésével megalakították a körzeti földművesszövetkezetet. A mezőgazdaság átszervezése lassabban haladt, de 1956 februárjában Tiszaszőlősön Előre néven 11 család összesen 63 katasztrális hold földön új mezőgazdasági termelőszövetkezetet alakított. Ezekben a korai időszakban alakult gazdaságokban a termelőszövetkezeti tagok elsősorban egykori agrárproletárok voltak. Ők szakszerű vezetés, komolyabb üzemszervezési tapasztalat és megfelelő géppark hiányában voltak kénytelenek munkához látni. Részben ezzel is magyarázható, hogy a Szarvas Sándor Mezőgazdasági Termelőszövetkezetnek még 1956-ban is mindössze 70 tagja volt, és összesen 659 hold földön gazdálkodott. Erre az időszakra a nagygazdákat már jórészt ellehetetlenítették, de a közép- és kisparasztok zöme kivárt, és még mindig reménykedett az önálló gazdálkodás lehetőségében.

Az 1956-os forradalom idején, október 27-én a Kultúrházban nagygyűlést tartottak, ahol mintegy 150-200 fő vett részt. Mivel itt kisebb szóváltásra is sor került, másnap a Község házára ismét összegyűltek. Nemzetőrséget szerveztek, megalakult a 27 tagú Községi Forradalmi Bizottság. A bizottság a népgyűlés határozatainak megfelelően követelte a korábbi tanácsi végrehajtó bizottság 6 tagjának, a tanácsi apparátus három vezetőjének és további 5 dolgozójának, valamint a helyi rendőrségi körzeti megbízottnak az azonnali eltávolítását. Ezen követelésüket még a Kádár-kormány megalakulást követően, 1956. november

10-i ülésükön is megerősítették, de végül a forradalmi bizottság feloszlott. 1956 őszén a Szarvas Sándor termelőszövetkezet nem bomlott fel, annak ellenére, hogy sok hiba volt a gazdálkodásában. A törzstagok bennmaradtak, a betakarítás megtörtént, hiánytalanul földbe került az őszi vetés is. A kilépőknek mintegy 220 hold földet adtak ki. Ez a szövetkezet földterületének majdnem felét jelentette. Az év elején alakult Előre termelőszövetkezet azonban 1956 végére felbomlott.

A Tiszafüredi járásban 1959 január végén indított szervezési kampány következtében tömegesen jöttek létre új mezőgazdasági szövetkezeti nagyüzemek. 1959. márciusában alakult meg Tiszaszőlősen a Petőfi mezőgazdasági termelőszövetkezet, első elnöke Paksi István, majd - 1963-tól 26 éven át, a nyugdíjazásáig - Nagy Benedek volt. 1959. március 2-án ünnepi tanácsülésen jelentették be, hogy Tiszaszőlős „termelőszövetkezeti község” lett, „a község határában a szocialista szektor aránya meghaladta a 80 %-ot”. Vagyis néhány gazdálkodó kivételével a faluban élő parasztok beléptek valamelyik mezőgazdasági termelőszövetkezetbe: 1961-ben a Petőfi mezőgazdasági termelőszövetkezetnek 2436 katasztrális hold, a Szarvas Sándor termelőszövetkezetnek 1920 katasztrális hold földje volt. 1967-re a Petőfinek 2724 katasztrális holdra, a Szarvas Sándor termelőszövetkezetnek 1984 katasztrális holdra növekedett a földterülete. Mindkét termelőszövetkezetben a szántóföld volt a meghatározó a művelésügyi szerkezetben, 72 és 84 % körüli részesedéssel. A szántóterületen elsősorban búzát (31-32 %), takarmánygabonát (18 %), takarmánynövényeket (15-16 %) és kukoricát (6-9 %) termeltek. 1967-ben a Petőfi termelőszövetkezetnek 344, a Szarvas Sándor tsz-nek 225 tagja volt.

Az 1960-as években mindkét termelőszövetkezet igyekezett lépéseket tenni a szakszerűbb, eredményesebb gazdálkodás irányába. A Szarvas Sándor termelőszövetkezet például a Tiszafüredi járásban a legnagyobb rizstermelő nagyüzem lett. Hatvannégy katasztrális holdon termesztettek rizst. Jobb termésű esztendőkből 12-13 mázsás termésátlagot értek el, de az újtelepítésű rizsföldeken olykor a 17-18 mázsát is meghaladhatta a holdankénti átlag. A Petőfi termelőszövetkezetben nagyüzemi méretű baromfitenyésztés (naposcsibe, tyúk) kezdett meghonosodni. Az 1960-as évek második felében évi 25-30000 darab árucsibét értékesítettek.

A község két termelőszövetkezete 1968-ban egyesült. Az egyesült termelőszövetkezet ezt követően egyre fontosabb szerepet játszott a falu gazdasági életében. Az 1970-es évek elején új, korszerű székházat épített a Szarvas Sándor utcában, ahol éttermet és konyhát is kialakítottak. A székház szomszédságában 1974 végén húsüzemet adtak át. A szövetkezet húsüzemében évi 6000 darab

sertés feldolgozását tervezték. A teljes kapacitás elérésekor heti 100-120 darab hízót tudtak feldolgozni és 33-34-féle füstölt, pácolt és töltelékárút állítottak elő. Ez volt az az időszak, amikor a szőlősi császárszalonna, a lángolt kolbász és a hurka megszerezte ismert termék lett.

A termelészövetkezetnek az egyesülést követő évektől 530-560 tagja volt, közülük már az 1970-es évektől 210-230 fő nyugdíjas volt. Mindent egybevetve elmondható, hogy az 1970-es évektől az 1990-es évek elejéig a tiszaszőlősi Petőfi Mezőgazdasági Termelészövetkezet volt a település társadalmi-gazdasági életének legfontosabb szereplője, Tiszaszőlős aktív keresőinek legnagyobb foglalkoztatója. A Petőfi Mezőgazdasági Termelészövetkezet egészen a rendszer-változásig működött. 1992 végén a nagyüzem a vagyonnevesítés nyomán átalakult és a továbbiakban Tiszaszőlősi Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezetként működött egészen az 1990-es évek végén kezdődő felszámolásig. A szövetkezet egykori húsüzemét működtető Morotva-Hús Korlátolt Felelősségű Társaságnak fél évtizeddel később ugyanez lett a sorsa.

Az államszocializmus idején az igazgatás, az oktatás, a kultúra, az egészségügy, a kereskedelem és a szolgáltatás területén is nagy horderejű változások következtek be. Még a pártállami rendszer kiépülésének kezdetén államosították a két korábbi felekezeti iskolát, és létrehozták a nyolcosztályos állami általános iskolát. Az új diktatórikus rendszer kemény lépéseket tett a kulturális sokszínűség felszámolására és 1946-48 között országszerte - így Tiszaszőlősen is - rendeleti úton feloszlatta a több évtizedes múltú olvasóegyleteket. A megüresedő épületben kapott helyet a Kultúrház, amelyben moziterem, egy nagyobb társalgó és egy kisterem volt.

1950-ben két, hosszútávra szóló közigazgatási változás is történt. Az év elejétől, február 1-től Tiszaszőlős - 5 másik, Tiszafüredi járásbeli faluval együtt - Heves megyéből Szolnok megyébe került. Még ugyanabban az évben az 1950. évi I. törvény alapján létrehozták az államszervezet új típusú formáját, a tanácsokat. 1950 szeptemberében a tiszaszőlősi elöljáróságot a Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága arról értesítette, hogy a törvény értelmében Tiszaszőlős úgynevezett III. típusú község lesz. Ennek megfelelően a helyi „tanács végrehajtó bizottsága hivatali szerve” 3 függetlenített dolgozóból állhat: végrehajtó bizottsági elnökből, végrehajtó bizottsági titkárból és még egy alkalmazottból. A Tiszafüredi Járási Tanács Végrehajtó Bizottságától pedig az az útmutatás jött, hogy a törvény alapján a tiszaszőlősi helyi tanácsnak 51 tagja, 26 póttagja, a végrehajtó bizottságnak pedig 7 tagja lehet. 1950. október 22-én megtartották az első tanácsválasztást.

A következő évtizedekben ez az államszervezeti egység lett a község minden napjainak legfőbb irányítója. A tanács az államhatalmat képviselte, ezért biztosítania kellett a tervszerűséget az állami élet minden vonatkozásában, működési területén el kellett látnia a gazdasági, társadalmi és kulturális irányítás feladatait és általában az államigazgatás helyi tennivalóit.

A fentiek szellemében rövidesen megszervezték a faluban az önálló orvosi körzetet. Az 1950-es évek elejétől a községben egy orvos, egy védőnő és egy szülésznő tevékenykedik. Megnyílt az átalakított belterületi napközi otthonos óvoda. Az ivóvízellátás javítására is határozat születik: 3 darab szivattyús kutat fúratnak a községben. Bár mindez előrelépésnek számított, de egyre sürgetőbb lett a vezetékes ivóvíz-hálózat kiépítése. 1970-ben tanácsi kezdeményezésre megalakult a vízműtársulat, 1972-ben kijelölték a tanácsháza udvarán a vízmű helyét. 1973-1974 folyamán megtörtént a vízvezetékek lerakása és 1975. május 1-jén átadták a vízvezeték-rendszert. Ezt csak az ezredforduló táján követhette a szennyvízcsatornahálózat teljes kiépítése. Az 1950-es, 1960-as években bővítették a község villanyhálózatát is, melyet az 1970-es években tettek teljessé.

A kiskereskedelmi ellátást éveken át csak kisebb boltokkal tudták biztosítani. Ezért az üzlethálózat korszerűsödése terén nagy előrelépésnek számított, hogy 1976 februárjában a Tiszafüred és Vidéke ÁFÉSZ beruházásában megnyitották az új ABC kisáruházat. Ezt az új fogyasztási és értékesítési szövetkezetet éppen ebben az évben hozták létre a korábbi tiszafüredi, tisaörsi és tizzaszentimrei körzeti földművesszövetkezetek összevonásával. Tiszafüred központi szerepköre egyre erőteljesebb lett, melyhez az is hozzájárult, hogy az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején két jelentősebb ipari üzem, az Alumíniumárugyár és a Magyar Hajó-és Darugyár egy-egy gyáregysége is felépült a nagyközségben. Egyéb új munkahelyek is létesültek. Ezzel Tiszafüred Tizzaszőlős számára is munkaerő-vonzásközpont lett: kezdetben naponta 50 fő, majd később 150-160 fő járt be Tizzaszőlősről a tiszafüredi munkahelyekre. A gyári műszakkezdéshez igazították a vasúti és az autóbusz-közlekedési menetrendet is.

Minden bizonnyal ez is közrejátszott abban a döntésben, hogy 1976. április 1-től Tizzaszőlős Tiszafüred társközsége lett. Megalakult a Tiszafüredi Nagyközségi Közös Tanács és ezzel Tizzaszőlős elveszítette közigazgatási önállóságát. A döntés - amelyet az akkori politikai körülmények között nem volt tanácsos nyilvánosan vitatni - ellentmondásosnak mondható. Nyilvánvaló, hogy a közös tanács szervezése, illetve a nagyközségi forma lehetővé tette országszerte az első fokú hatósági ügyintézés decentralizációját, azaz közelebb vitelét a érintettekhez. Ám nem biztos, hogy ezt egy 2000 főnyi népességgel rendelkező település esetében is meg kellett valósítani. Arról nem is szólva, hogy egy ilyen

összevonás kedvezőtlenül hatott a helyi társadalom fejlődésére, a helyi öntevékenységre. Ugyanakkor az is igaz, hogy a helyi öntevékenység ügye akkoriban, egy diktatórikus államberendezkedés idején nem is volt szempont.

A korabeli dokumentumokat tanulmányozva az a benyomásunk támadhat, hogy a Tiszafüreddel közös közigazgatási egységben töltött több mint 25 esztendőös periódus mérlege roppant ellentmondásos. És ezen még az sem változtatott érdemben, hogy 1984 januárjától Tiszafüred városi címet kapott, így Tiszaszőlős immár a település városrésze lett. A városrész ugyanis minden szempontból eltért a térben is 8-9 kilométernyire fekvő központtól. Ez számos problémát vetett fel, de ezek a gondok nem kaptak kellő figyelmet. 1982-83-ban például elkészült az általános iskola felújítása, jóllehet korábban az iskolát a tiszafüredi Kiss Pál Általános Iskola tagiskolájává szervezték. 1987-ben átadták a Tiszafüred és Vidéke Takarékszövetkezet új kirendeltségének épületét, de több más infrastrukturális beruházás késlekedett. Lassúbb ütemben épült Tiszaszőlősen a belterületi utak burkolata, nem ugyanazokat a napi alapszolgáltatásokat élvezhette a lakosság, mint amit a város más részén élők. A közös esztendőket a tiszaszőlősiek véleménye szerint leginkább a kulturális és a szociális intézményrendszer sínylette meg, de adós maradt a közös irányítás a helyi adottságok, az idegenforgalmi lehetőségek kiaknázásával is.

Mindezek a gondok a rendszerváltozás után még nagyobb hangsúlyt kaptak. A diktatórikus politikai rendszer felszámolásával, a tervutasításos gazdálkodás helyett kiépülő piacgazdaság közepette minden településen új szereplők jelentek meg a társadalmi-gazdasági színtéren. A korábbi „szocialista nagyüzemek” átalakultak vagy megszűntek, új társas és egyéni vállalkozások alakultak. Mind helyi, mind országos szinten új társadalmi-politikai szervezetek jöttek létre s immár nagyobb szerepe lett mindenhol az önálló, helyi kezdeményezéseknek. A települések irányítását a felülről vezérelt tanácsok helyett szabadon választott helyi önkormányzatok vették át.

Az 1990-es évek elejétől Tiszaszőlős helyi társadalma is jelentősen megváltozott. Helybeli és tiszafüredi munkahelyek szűntek meg, a regisztrált munkanélküliek, álláskeresők száma rövidesen 100 fő fölé emelkedett és 130-160 fő között állandósult. Új gazdasági társaságok, egyéni vállalkozások alakultak, a regisztrált, illetve a működő vállalkozások száma 25-30 között stabilizálódott. Kétharmaduk-háromnegyedük egyéni vállalkozás, de társas vállalkozások (korlátolt felelősségű társaság, betéti társaság) is alakultak. Új helyi társadalmi-politikai kezdeményezésként egyesületek, alapítványok is létrejöttek.

Időközben Tiszaszőlősön is kiépült a telefonhálózat, majd 1994-ben megépült a gázvezeték-hálózat. A közüzemi csatornahálózat kiépítése azonban lényegesen elmaradt a más városrészekben tapasztalttól. A település fejlődése ellenére a lakosság többször is hangot adott hiányérzetének. Hiányolta a helyi vezetést, nem tartotta szerencsésnek, hogy a települést csak egy képviselő képviselhesse az önkormányzati testületben. A helyzetet rontotta a Tiszaszőlős határába tervezett regionális hulladéklerakó körül kirobbant vita. A 2000. május 7-én megtartott közmeghallgatás már a lakosság azon óhajának adott hangot, hogy Tiszaszőlős váljon el Tiszafüredtől. Aláírásgyűjtés indult, melyben az önállóság visszaállítását szorgalmazták a kezdeményezők. Tiszafüred város képviselő-testülete 2000. június 18-ra helyi népszavazást írt ki, mely érvényes és eredményes volt: a szavazatok 96,6% -a a különválás mellett szólt. Előkészítő Bizottság alakult, amely hozzájárult a szétválással kapcsolatos feladatok megoldásához. Munkájuk eredményeképpen 2002-ben a köztársasági elnök Tiszaszőlőst önálló településsé nyilvánította. 2002. október 20-án önkormányzati választások után megalakult a helyi önkormányzat. Ezzel Tiszaszőlős újra önállóvá vált.

Az első önkormányzati választáson Tóth Imre lett a polgármester. Ő azonban rövidesen lemondott, ezért új választást kellett tartani. A 2003-ban megtartott újabb választáson Kerekes András nyerte el a lakosság bizalmát, és került a polgármesteri székbe. A képviselő-testület azóta is az ő irányításával működik.

Népesség és társadalom

Egy falu történelméhez hozzá tartoznak azok a társadalomtörténeti és népesedéstörténeti jelenségek is, amelyek hosszú távú tendenciaként érvényesülnek. Egy adott közösség két-háromszáz évvel ezelőtti társadalmi szerkezete ugyanis évszázadokon át befolyásolta a falun belüli és azon kívüli kapcsolatokat, szokásokat. A népesedés története, az egyes demográfiai jelenségek - mint például a szülések, a halálozások, a házasságkötések száma, vagy a faluba történő bevándorlás, illetve az elvándorlás - alakulása pedig napjainkig fontos tényezője a helyi társadalom formálódásának.

A helyi társadalom alakulás szempontjából nem lényegtelen, hogy a tiszaszőlősi egyházi anyakönyvek tanúsága szerint az 1700-as évek második felében mintegy 30 nemesi család illetve családfő élt a faluban. A következő családfőket ismerjük: nemes Fekete András, nemes Fekete Márton, nemes Fekete György, nemes Fekete Pál, nemes Fekete Péter, nemes Fekete István, nemes Fekete János, nemes idősb Kotzík János, nemes ifjú Kotzík János, nemes Kutzik (Kotzík) Mihály, nemes Kutzik Lőrinc, nemes ifjú Kováts István, nemes öreg Kováts István, nemes Kováts János, nemes Lénárt András, nemes Lövei András, nemes Mészáros János, nemes ifjú Mészáros István, nemes ifjú Mészáros György, nemes Péntek István, nemes Péntek Péter, nemes Tolvaj Mihály, nemes ifjú Tolvaj Mihály, nemes Tolvaj István, nemes ifjú Tolvaj István, nemes Tolvaj János, nemes ifjú Tolvaj János, nemes Szép Mihály, nemes Szép Péter, nemes Vad János, nemes Vida György, és nemes Verebess György. Ők valójában úgynevezett armalisták, taksás kismemesek voltak. Saját földjük nem volt, csupán címeres levéllel nemesítették őket. Gyakran valamely birtokos nemes jobbágytelkén éltek, esetleg valamilyen állást vállaltak ott (például: tisztartó) vagy kézművesek, kézműves segítők voltak. Taksás nemesnek azért is nevezték őket, mert taxa (adó) fizetésére voltak kötelezve, melyet egy összegben teljesíthettek.

Nem csak kismemesek, hanem a nemesség másik csoportjának a képviselői, birtokos nemesek is éltek a faluban. Az 1760-as és az 1780-as évek között számos anyakönyvi bejegyzés utal erre. Ezek alapján a Komjáthy család, a Borbély család, a Darvas család és az Elek család néhány tagja hosszabb-rövidebb ideig a faluban tartózkodott. Néhány kismemes is ezeknél a családoknál vállalt munkát. Nemes Lénárt András például minden bizonnyal a Borbély uradalom ispánjaként telepedett le a faluban 1760 előtt. Ő később az Elek urasághoz került. Az Elek család a Komjáthy családdal került rokonságba: Komjáthy Éva fiai, Elek Salamon és Elek Sándor már az 1780-as évektől fontos szereplői, az Elek

uradalom irányítói lesznek. Ez idő tájt tisztartó az Elek uradalomban Hegymegi János is. Ő később a leányok tanítója lesz, családja évtizedeken át befolyásos embereket ad a falunak. Ugyancsak ebből az időből ismerjük meg Ladányi Jánost, aki viszont Komjáthy földesuraság tisztartója. Az 1770-es évektől vélelmezzük, hogy a falu egyik földesura tekintetes Komjáthi Komjáthy László és felesége Tekintetes Nagyváradai Veress Klára a faluban él. Szoros rokonságot tart az igari határ legnagyobb birtokosaival, a Székyekkel. Különösen Széki Széky Pállal, kinek felesége Nagyváradai Váradai Borbála Komjáthy feleségének testvére. A Borbély és a Komjáthy család mellett a faluban ugyancsak birtokos az Elek család is. Tekintetes Petsi János Tekintetes Elek Sándor úr tisztartója az 1780-as években. Néhány év múlva, 1791-ben Szőlösön köt házasságot Tekintetes Pazonyi Elek István és felesége Veresmarthy Veresmarthy Mária, akiknek Igar határában is voltak birtokaik. A kismesek tehát részben a nagyobb uradalmak tisztartói, részben más, fontosabb tisztségek viselői.

Nemes Kotzik János, nemes Kováts István és nemes Szép Mihály 1784 táján „...az Ekklesia dolgaiban hivatalnak viselésére hittel kötelezték magokat”, azaz tagjai voltak a presbitériumnak. Nemes Kováts János 1794-ben a helység nótáriusa (jegyzője) volt.

Az 1800-as évek elején a nemesi címmel rendelkező családok létszáma az új, felnőttkorba lépő generációkhoz tartozó fiatalok családalapítása, illetve újabb családok megjelenése révén tovább bővült. A nemes Fekete nevűek között 1800 és 1848 között 27 különböző felnőtt férfi nevet tartalmaznak a református egyházi anyakönyvek. Megkülönböztetésül immár többféle ragadványnevet is kaptak az egyes, azonos nevű családok. Ilyen például a Gáspár Fekete (1830), a Nóbordai Fekete (1835), a Kondás Fekete (1844), a Csizmadia Fekete (1845). A nemes Kotzik családnak 9, a Kováts családnak 6, a Lénárd (Lenhárd)nak 2, a Löveinek 5, a Mészárosnak 12, a Péntek családnak 6, a Szépnak 3, a Tolvajnak 16, (például Katona Tolvaj, Benke Tolvaj), a Vadnak 4, a Vidának 6, a Verebesnek 2 különböző, felnőtt korú férfi tagját ismerjük a XIX. század első feléből. De újabb nemesi családok képviselői is bekerülnek a faluba. A nemes Bán családnak 4 tagját említik, és ismert volt egy „kétséges nemes” Bán família, illetve annak képviselője, Bán Mihály is. Ilyen eset armalista nemesekkel fordult elő, mivel az ő nemességük csak abban a vármegyében volt érvényes, ahol azt kihirdették. Ez a Bán Mihály tehát ekkor még nem tudta Heves és Külső-Szolnok vármegyében igazolni nemességét.

Itt élt nemes Tompa István és nemes Tompa András is, továbbá nemes Rácz György, aki nem egyesült görög (azaz görögkeleti) hitvallású személy volt. Valamint itt lakott nemes Szövetes János, nemes Szegedi János, nemes Egri Pál tisztartó, nemes Bene Mihály hites jegyző, nemes Rifi (Réfi) János és Rifi Miklós is.

Az anyakönyvek bejegyzéseiből kitűnik, hogy a kishemesi családok a házasságkötéskor az azonos státuszúakkal keresték a kapcsolatot. Ez részben a falun belül, részben pedig azon kívül is így volt. Az 1780-as évek és az 1850-es évek közötti 7 évtized alatt a nemes Fekete famíliák képviselői a Szép, a Tompa, a Kováts, a Tolvaj, a Lenard, sőt az Elek család fogadott fiával is rokonságba kerültek. Házasság révén lett rokon a Mészáros és a Kotzik, a Vida és a Bán, a Vida és a Kováts család. A Kovátsok ezen kívül a Vajda és az Egri családdal is rokonságba kerültek, de házasságkötés történt a Lövei és a Vad, a Lövei és a Szép, a Lövei és a Tolvaj, valamint a Szép és a Kotzik család egy-egy tagja között is. A vizsgált 70 év alatt összesen 17 olyan házasságkötés történt, amikor mindkét fél szőlősi taksás nemes család tagja volt.

A szőlősi kishemesek más települések taksás nemeseivel még intenzívebb házasságkötési kapcsolatra törekedtek. A vizsgált időszakban a szőlősi armalista Szentimréről 4, Karcagról 3, Igriciből, Derzsről, Csátról és Madarasról 2-2, Buráról, Abádról, Kunhegyesről, Püspökladányból 1-1 kishemesi családdal kerültek rokonságba házasságkötés révén (összesen 21 esetben). Ám ettől is gyakoribb volt a szőlősi kishemesek és a szőlősi jobbágyság közötti házasságkötés, amely a vizsgált időszak megfigyelése alapján legalább 70 esetre tehető. Vagyis azt mondhatjuk, hogy éves gyakorisággal fordult elő a XVIII. század végétől a kishemes-jobbágy közötti házasság, melynek társadalmi-kulturális hatása sem lényegtelen. Miközben a kishemesség a közösségi élet szervezésében fontos szerepet tölt be, egyre inkább beépül a paraszti társadalomba. Többen fél- vagy negyedtelken gazdálkodnak, a XIX. század második harmadától pedig egyre többen kerülnek az iparosok, a kézimunkások, sőt a kondások, csószok, halászok közé. Feljegyezték, hogy 1829-ben nemes idős Szép Mihály 86 éves korában szántóvetőként hunyt el. Nemes Fekete Mihálynál a megfelelő rovatban a lovász, nemes Kotzik Mihálynál a béres, nemes Vida Istvánnál, nemes Tolvaj Istvánnál a napszámos, öreg nemes Fekete Jánosnál a kondás szerepel „állapotként” vagy foglalkozásként az anyakönyvben. Őket a házas zsellérek között találjuk egy másik kimutatás szerint. Igen sokan „szántóvetők” jobbágytelken élő nemeseik: nemes Gáspár Fekete Mihály, nemes Tolvaj Mihály, nemes Mészáros György, nemes Mészáros Sándor, nemes Verebes János, nemes Lövei Albert, nemes Fekete István, nemes Kotzik Péter, nemes Bán István, nemes Vad

János és nemes Fekete Sámuel. Öreg nemes Bán Mihálynál, nemes Fekete Miklós-nál, nemes Fekete Józsefnél a halász foglalkozást jelölték meg halálozásukkor. Csak néhány esetben volt olyan, nemesek által üzött foglalkozás, amely nem a mezőgazdasághoz kötődött. Ilyen volt nemes Tolvaj István példája, aki 1830-ban bekövetkezett elhalálozásakor „szék árendátor”, vagy ugyanezen időszakban egy másik Bán Miklós nevű nemes, aki „cserőközi gondviselő” (tisztartó) volt. 1850 körül már további foglalkozásokról is tudunk. Nemes Kotzik József 1850-ben, 67 évesen gubásmesterként hunyt el, nemes Péntek Lőrinc 78 éves korában kézimunkásként, ami talán valamilyen kézművest jelenthetett. Ugyanakkor a nemes Kotzik család és a nemes Fekete család egy-két tagja „oskolamesteri”, lányok tanítói (préceptor Fekete András) feladatot is ellátott Szőlősen.

A felsoroltakból tehát megállapítható, hogy a XIX. század első felében a tiszaszőlősi kismesek az esetek többségében nemesi címerlevelük ellenére az úrbéres jobbágysághoz hasonló életkörülmények között éltek. Házasságkötések révén oly mértékben közeledtek a falu nem nemesi jogállású lakóihoz, hogy a korabeli népesség mintegy 1/5-e valamilyen módok rokoni kapcsolatba kerülhetett ezzel a társadalmi csoporttal.

A XIX. század első felében a jobbágyok rétegződése is erőteljesebbé válik. Az 1828-as összeírás 70 telkes jobbágyot, 48 házas és 13 házatlan zsellért talált a faluban. Mintegy három évtizeddel később, 1859-ben 89 telkes gazdáról, 169 házas és 48 majorsági házas zsellérről szólnak a források. A telkes gazdák között talán csak egy egész telkes van, a többiek résztelkesek, elsősorban negyedtelkesek. Mint láthattuk, házasságkötés révén egyre több család kerül rokoni kapcsolatba a faluban élő kismesekkel. A Kálmán, a Böszörményi, a Sipos, az egyik Tóth, a Kurucz, a Zovány (Zohány), az Eszenyi, a Balogh, a Szőlősi, a Bikesi (Békéssy), az Oláh telkes jobbágy, illetve házas zsellér család már az 1700-as évek végén rokonságba került egy-egy kismemesi famíliával, ám ez a folyamat később még inkább felerősödött. A telkes családok közül a XIX. század első felében a Tőrös, egy másik Tóth, a Gazdag, az Oláh, a Fazekas, a Szalai, a Kotsis, a zsellérek közül a Németh, a Kalmár, továbbá a vélhetően az úrbérrendezést követően a faluba települő Csengeri családból kötöttek házasságot kismesekkel. A kismesek elsősorban az egynegyed, vagy attól kisebb telkes jobbágy, olykor házas zsellér családokkal kerülnek kapcsolatban. Feltűnő, hogy a féltelkes vagy egytelkes jobbágycsaládok közül a Füleky, a Barakonyi, a Varga, a Molnár, a Farkas, a Karády, a Buday, a Tar, a Juhász, a Szép, a Szabó, a Bodnár, a Lódi, a Hajdú és a Kiss családok közül nem ismerünk olyan személyeket, akik a mintegy háromnegyed évszázad alatt szőlősi kismemesi családdal kerültek volna házasságkötés révén rokoni kapcsolatba.

Néhány telkes jobbágy már a XIX. század első felében is fontos szerepet tölt be a helyi társadalom szervezésében: Szilágyi Sámuel 1816-ban bíró, Pete István 1830-ban, Paksi Bálint 1834-ben, Bokor Péter pedig 1836-ban a helység főbírája volt.

A falubeliek között igen gyakoriak voltak a ragadványnevek vagy kettős családnevek. Ennek egyik oka nyilvánvalóan az lehetett, hogy a faluban több, azonos nevű ember élt. Így a ragadványnév, kettős családnév elsősorban megkülönböztető, olykor családnévpótló funkciót töltött be. Leggyakoribb a Nagy (11), a Tóth (8), a Varga (5) és a Szabó családok esetében, de az Oláh, az Áts, a Pálfi, a Mészáros, a Kovács valamint a Fekete, a Balogh, a Gazdag, a Csorba, a Tolvaj, a Kálmán és a Bokor családoknál is előfordul. A Nagy családnévűek között az anyakönyvekben az alábbiakat jegyezték fel: Ohati Nagy, S. Nagy, Siket Nagy, K. Nagy, Kotsi (Kócsi) Nagy, Kotsis Nagy, Katona Nagy, Halászi Nagy, H. Nagy, Bikki Nagy, Csikós Nagy. A Tóthok között ismertek Benyó, Katona, Kondás, Poroszlai, Zsutai, P. Tóth, Igari Kondás Tóth nevűeket, a Szabó nevűek között Váli Szabót, Jáger Szabót, Balázs Szabót, Gyenes Szabót. A Pálfiaknál Tar Pálfit, Szőke Pálfit, Juhász Pálfit. Az anyakönyvekben találunk még Kis Varga, Hernádi Varga, Halászi Varga, Viporai Varga, Csalis Varga nevű embereket, valamint Bába Oláh, Szőr Oláh, Sánta Oláh, Kis Áts, Juhász Áts, Csikós Áts, Csizmadia Kovács, Máté Kovács, Csizmadia Fekete, Igari Csorba, Kun Tolvaj, P. Mészáros, Porteleki Mészáros, Bödönös Kálmán, Nyitrai Balogh, Kollár Gazdag és Juhász Bokor nevűeket is. Mint láttuk, még a kismesek között sem volt ritka a ragadványnév.

A népesedés történetét vizsgálva az 1786-os első népszámlástól számítva mintegy fél évszázadon át követtük nyomon Tiszaszőlősön a házasságkötési kapcsolatok alakulását. Ennek segítségével képet kaphatunk arról, milyen települési körrel tartott a korabeli lakosság házassági kapcsolatot, illetve milyen volt a falun belüli (endogám) és az azon kívüli (exogám) kapcsolatteremtés aránya, gyakorisága. Sokatmondó adalék egy-egy település esetében a megtelepedést követően a házasságkötések számának és a kapcsolatok irányának alakulása, mert jelzi, hogy egy adott település lakói valójában honnan is származnak.

Tiszaszőlősön az 1786 és az 1825 közötti 50 esztendő házassági kapcsolatait átvizsgálva azt tapasztaltuk, hogy ebben az időszakban a református lakosság körében összesen 617 esketés történt. A bejegyzések alapján 597 esetben tudtuk megállapítani a pontos tényeket. Ebből 406 házasságkötés településen belül, a helybeli népesség körében történt, azaz a településen belüli endogámia 68 %-os mértékű. Más szóval a 190 kifelé irányuló házasság azt is jelentette, hogy az átlagosan évi 12 házasságból 4 a falun kívülre irányult. Ez meglehetősen nagy nyitottságot jelent, amely az újonnan települt, vagy újránépesedő helyi

társadalmak egyik jellemzője. A szőlősiek összesen 27 település lakóival teremtették a házasodás révén kapcsolatot. Az érintett települési kör a szomszédos, szintén reformátusok lakta Füred, Igar, Derzs mellett a távoli Miskolcig, Öcsödig, Gesztig terjed. A legintenzívebb kapcsolatteremtés Füred lakóival történt: majdnem minden esztendőben, azaz 46 alkalommal. Szentimre lakóival 31, Derzssel 26, Igar lakóival 18 házasságkötést jegyeztek fel. Ezt a három szomszédos települést Kunmadaras (19) és Kunhegyes (9) házasságkötési mutatója követi, amely azt jelzi, hogy a szőlősiek az akkoriban kiváltságosnak számító nagykun településekkel is intenzív házasságkötési kapcsolatokat tartottak. Lényegében véve ez a hat település adta a falun kívüli (exogám) házasodási kötődések 77 %-át. A további 21 település csak szerényebb értékekkel jellemezhető: Tiszahalászi és Karcag 5-5, Poroszló, Roff és Tiszavalk 3-3, Igrici, Bura, Szalók, Csát, Tiszakeszi, Nádudvar 2-2, Miskolc, Püspökladány, Csege, Kisújszállás, Abád, Berente, Kenderes, Nána, Öcsöd és Geszt 1-1 házasságkötéssel. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a távolabb fekvő települések esetében csaknem mindig a kismesek, birtokos nemesek közötti házasodás történik, azaz itt a társadalmi csoporton belüli kapcsolatteremtés a fő mozgatórugója a házasságnak. A közeli települések lakóival viszont mind a nemesek, mind pedig a jobbágyok között megfigyelhető a házasságkötés.

A település benépesülését követő demográfiai jelenségeknek szintén fontos szerepe van abban, hogyan is alakul egy helyi társadalom karaktere. A népszaporodást vizsgálva megállapítható, hogy az 1700-as évek második felétől a XIX. század második harmadáig figyelhető meg a legnagyobb népességnövekedés Tiszaszőlősön. 1787 és 1860 között a népesség száma 1387-ről 2624 főre emelkedett, amely a lakosság szám csaknem megkétszereződését jelenti. Mindez a természetes szaporodás, vagyis az élve születések száma és a halálozások száma közötti számottevő különbség következménye volt. Ez természetesen csak az időszak egészére érvényes, hisz az anyakönyvi bejegyzéseket tanulmányozva nagy ingadozásokat tapasztalunk. Voltak például kimagasló születésszámmal jellemezhető esztendők: 1812-ben 69, 1816-ban 68, 1837-ben pedig 71 gyermek született. Ugyanakkor bizonyos években igen kevés keresztelés történt (1834: 16 fő, 1831: 39 fő). Hasonló ingadozás észlelhető a halálozási esetek számát tekintve: 1820-ban 77, 1830-ban 86, 1831-ben 128 elhalálozás történt. Ez utóbbi év az országos kolerajárvány éve. A pusztító betegség Szőlősön július 17-én kezdődött, és az első két halálesetet július 18-án jegyezték fel. Ezt követően augusztus 25-ig összesen 29 ember hunyt el kolerában a reformátusok közül, 2 fő a római katolikus vallásúak közül. További 9 halálesetről szólnak még a források, 39 ember pedig kigyógyult a betegségből. Szinte

naponta volt 1-2 haláleset, de augusztus 4-én 4, augusztus 12-én pedig 3 fő halt meg a kolera következtében. Természetesen voltak olyan időszakok is, amikor a halálesetek száma igen alacsony volt: (1812: 19 fő, 1816: 18 fő, 1834: 18 fő). Mindezek következtében voltak olyan évek, amikor az élve születések száma jelentősen meghaladta a halálesetek számát. 1812-ben 69 születés mellett 19 elhalálozás, 1816-ban 68 születés és 18 halálozás vagy 1837-ben 71 születés és 26 halálozás volt. És olyan évek is előfordultak, amikor a halálozások száma meghaladta a születések számát. Ilyen volt 1820, amikor 63 születés mellett 77 halálozás vagy 1830, amikor 48 keresztelés és 86 temetés volt. Ebből a szempontból is meg kell emlékeznünk a kolera évéről, hisz 1831-ben 39 születéssel szemben 128 halálozás történt.

Érdeemes néhány szót szólni a házasságkötések számának alakulásáról is. Amióta az erre vonatkozó dokumentumok rendelkezésünkre állnak, azt láthatjuk, hogy az 1760-as évektől a reformátusok körében évente 9-13, az 1800-as évek első felében valamivel több, 10-15 esketés történt. Itt is voltak természetesen rendhagyó, meglehetősen alacsony és kiugróan magas eseményszámot produkáló esztendőik. Nagyon kevés házasságkötés volt például 1792-ben, 1795-ben, 1805-ben, 1808-ban, 1820-ban (évente 9-9) vagy 1798-ban, 1800-ban, 1801-ben és 1814-ben (10-10). Ugyanakkor nagyon sok 1788-ban (29 esketés), 1794-ben (25), 1803-ban (24) 1815-ben (25) és 1836-ban (28). A római katolikus vallásúak körében ezek a számok még igen alacsonyak, a legelső keresztelés 1779-ben történt Szőlősön, és ez után évente legfeljebb egy-egy keresztelés volt. Majd csak az 1790-es évek végétől válik gyakoribbá, de akkor sem haladja meg az évi 4 főt.

Az 1800-as évek második felétől a helyzet annyiban változott, hogy a születések száma átlagosan évi 66-67, a halálesetek átlagos száma pedig évi 56-57 fő körül állapodott meg. Természetesen nagy ingadozások jellemezték még ekkor is ezeket a demográfiai mutatókat. Ám mégis, évtizedenként több mint 100 főnyi népességszám gyarapodás jelentkezett a természetes szaporodás révén. A természetes szaporodás mértéke a XX. században is évtizedenként több száz fős pozitívumot mutatott, bizonyos évtizedekben pedig igen magas értékeket. 1921 és 1930 között 243 főnyi, 1949 és 1960 között még ettől is több, 321, de még az 1960-as és az 1970-es években is 97 főnyi, illetve 35 főnyi volt a gyarapodás, azaz az élve születések és a halálozások különbségéből származó természetes szaporodás. Ezzel együtt azonban már az 1920-as évektől megfigyelhető a mind jelentősebbé váló vándorlási veszteség, amely az 1920-as évtizedben is 165 főnyi negatívumot mutatott. Igazából azonban az 1960-as és az 1970-es évtizedekben érte el csúcspontját, amikor egy évtized alatt a beköltözők és

elköltözők számának különbözete 610 illetve 506 főnyi negatívumot eredményezett. A pozitív számot jelentő természetes szaporodás tehát csak az 1940-es évek végéig tette lehetővé a további népességszám növekedését. Ezt követően - részben a természetes szaporodás ütemének mérséklődése, részben pedig a folyamatos vándorlási veszteség miatt - a település népességszáma az 1960-as évektől csökkenni kezdett.

Az elmúlt évszázadokban érdekesen alakult Tiszaszőlős népességének felekezetek szerinti megoszlása is. Az 1700-as évek első felében református vallású népesség alkotta a lakosság alighanem száz százalékát, és csak az 1780-es évek legvégén feltételezhető néhány főnyi római katolikus kisebbség a faluban. Mindezt elősegítette, hogy az egyik földesúr, a református Pazonyi Elek Pál a római katolikus vallású Kállay Juliannát vette feleségül. A házaspár igen gyakran vállalt keresztszülői feladatokat a továbbiakban. Sőt, mivel több gyermekük is született, a későbbiekben római katolikusként megkeresztelt gyermekeik, különösen Elek Antónia és férje, Tekintetes Dévay István nyugalmazott huszárkapitány is biztos támasza lett a római katolikus egyháznak. Mindezeknek szerepe lehetett abban, hogy a római katolikus vallásúak száma az 1828-ban tapasztalt 27 főről 1890-re 270-re, 1941-re pedig 498-ra emelkedett.

Az 1790 tájától ismerjük az első görög keleti valláshoz tartozó családot. Pap Márton kereskedő, valamint felesége Meleg Zsuzsanna és gyermekeik alkotják ezt a kisebbséget. Az 1830-as években egy másik görög nem egyesült hitű család, Rátz György és Dénain Márta családja is feltűnik az anyakönyvekben. Tény, hogy 1828-ban nem jegyezték fel ilyen hitűeket, 1837-ben is mindössze 4, 1850/51-ben pedig egyetlen görög keleti vallású lakója volt Szőlősnek. Vélhetően 1830 táján jelentek meg az első izraeliták. 1837-ben 6, 1850/51-ben pedig 91 fő volt ennek a közösségnek a létszáma. Az 1850-es, 1860-as években már itt él a Deutsch, a Schwarcz, a Brüll, a Léderer, a Glausius, a Weisz, a Rozenberg család néhány tagja. 1890-re a zsidó közösség létszáma 128 főre emelkedett. Ezt követően, a XX. század elejétől csökkenés következett be: 1941-ben 49 fő tartozott az izraelita hitközséghez. A hitközség a holocaust és a II. világháború pusztítása után teljesen megszűnt. A közösség szülöttje Szöllősi Zsigmond (1872-1953) hírlapíró, író, aki a Deutsch család egyik tagja volt. A hírlapírás mellett novellákat írt, és Budapesten nagy könyvkereskedést is működtetett. Zágon István (1893-1975) író, hírlapíró, dramaturg és műfordító a Fleischl család tehetséges gyermekeként, a Műegyetem elvégzését követően került a budapesti színházi életbe. 1925 és 1940 között több fővárosi színház is játszotta műveit. Hyppolit, a lakáj című színdarabjának filmfeldolgozása nagy siker lett.

A vallási-etnikai megoszlás tárgyalásakor fel kell idézni, hogy 1760-ban már feljegyzik Lázók Mihály cigány János fiának megkeresztelését a református anyakönyvben. Ugyanitt Füleki (Czigány) György Gábor nevű fiának, majd Sára lányának születését is bejegyzik 1764-ban, illetve 1766-ban. Bővebb elemzést igényelne annak tisztázása, hogy a Szőlősön is illetékes, 1776 óta működő tiszafüredi római katolikus plébánia anyakönyvi bejegyzései között miért olyan gyakori a tiszaszőlősi születésű cigányok előfordulása. 1789-ben Farkas István, 1790-ben Lakatos Ádám, 1795-ben Nótár Gábor és Büki Barbara, 1798-ban Lázók Márton és Kolompár Sára cigányemberek gyermekeinek születése szerepel az anyakönyvben. Ekkor még évente csak 1-2 tiszaszőlősi születési bejegyzést találunk, később a Lakatos, a Zámbock, a Lázók, a Kolompár, a Farkas, a Burai, a Murtsi, a Pusoma, a Rátz, a Mákos és a Horváth családok tagjai is igen gyakran előfordulnak a tiszaszőlősi bejegyzéseknél. Ugyanakkor a hivatalosnak tekinthető statisztikai adatok szerint 1850/51-ben mindössze 1 fő cigány lakik Tiszaszőlősön.

Napjainkra alaposan megváltoztak a vallási és etnikai viszonyok a településen. A 2001-es népszámlálás szerint 884 református (51,1 %), 314 római katolikus (18,2 %), 21 görög katolikus (1,2 %) és mintegy 0,3 %-nyi (5 fő) más egyházhoz, felekezethez tartozó élt a községben. Közel 30 %-ot tett ki a felekezethez, valláshoz nem tartozók, illetve a kérdést válasz nélkül hagyók aránya (összesen 505 fő). A népszámlálás idején az 1730 főnyi lakónépességből 5 fő lengyelnek, 14 fő pedig cigánynak vallotta magát.

A vallás és az egyház szerepe a falu életében

Tiszaszőlős egyházi életének korai időszakáról kevés forrás szól. Az 1332/1337-ből származó pápai tizedlajstrom azonban jelzi, hogy egyházi szervezete nagy múltú. Az 1571-es török defterből ismerjük, hogy templom is áll már a településen. A falu sorozatos háborúskodástól szenvedő lakói egyes források szerint már az 1590-es évektől reformátusok lettek. A helyi egyházközségi források közlése szerint „a Soproni Gyűlés alkalmatosságával, az 1687-dik esztendőben /: a'mikor Eklesiák articulaltattak :/ az ide való Templomot, Oskolákat, Parochiákat a Reformátusok bírták..”.

Szőlős első név szerint ismert lelkésze Szerdahelyi András, akit 1712-ben küldött az egyházkerület a faluba. Mivel még ugyanezen évben Roffra került, 1712 és 1716 között Böszörményi György volt a közösség lelkipásztora. Utóda 1716-tól 1720-ig Szentandrás György, majd 1720 és 1723 között Bátorkeszi György lett. Ám Böszörményi újra visszakerült Szőlősre, és 1723 és 1729 között újra ő látta el a lelkészi teendőket.

Ez a falu újratelepedésének periódusa, mert az 1710-es évek első felében fokozatosan visszaköltöznek a település lakói, illetve kezdetét veszi az újabb beköltözők letelepedése. Az 1760-tól vezetett református egyházi halotti anyakönyvben a bevezető oldalakon erről így emlékeznek meg. „Az 1712-dik esztendőben a' Lakosok a' Tiszán által Szaladtak ugyan az ellenség miatt Halászra, és más Helységekbe is némellyek, de 1715-ben ismét vissza-jöttek ugyan azon Református lakosok, és ez időtől fogva az Úr Istennek kegyelmességéből vendégségben lakoznak, az Úr Istent az ő kijelentett Beszéde szerint tisztelvén, Mellyért Hála légyen ő Felségének.” Ugyanezen a helyen ad hírt a forrás az 1721-es esztendő fontos eseményéről, amikor a szőlősiek a Pesti Commissio előtt igazolták ősi jussukat egyházukhoz. „Hogy T. Szőlősön a b. e. Reformatiotól fogva Reformata Eklésiának Szabadon vallásbeli gyakorlása lett légyen mutatja a V. Traktusnak Matriculája....Sőt, hogy egyedül csak Reformátusok laktak itten világos Religio dolgáról 1721-dik esztendőben Pesten tartatott Commissio alkalmatosságával véghez ment Inquisitióból, Melly nek Párja az Eklésia Ládájában nálunk is tartatik.” Ez az igazolás tette tehát lehetővé a református egyházközség további zavartalan működését.

A következő lelkész, Berényi István csaknem egy évtizedet töltött a faluban (1729-1738), őt Kaszap Nagy István (1739-1743) és Medjaszói Mihály követte (1743-45). 1745 és 1750 között Gönczi András, majd 1750-től 1757-ig Szatmári Ácsa András, 1757 és 1760 között pedig Szombati István szolgálata következett.

Érdekességként elmondható, hogy a sorban egymást követő lelkészek szinte körbejárták a környék gyülekezeteit, hisz a felsorolt szolgálattelvők nevével Bura, Abád, Füred, Igar, Szalók, Roff, vagy az akkoriban még reformátusok által lakott Örs egyházközségénél is találkozhatunk.

Az első, hosszabb ideig itt szolgáló lelkész Oláh Mihály volt, aki 1760-tól 1783-ban bekövetkezett haláláig tevékenykedett a faluban. A debreceni kollégium elvégzése után Roffra küldte az egyházkerület, ahonnan tisztes pályafutásának színhelyére, Tiszaszőlősre kerül. Ő kezdte vezetni folyamatosan az anyakönyveket. Elöljárói és kortársai elégedettek voltak munkájával, melyet az is jelez, hogy egyházmegyei tanácsbírává és jegyzővé választották.

Az 1700-as évek középső harmada fontos periódusa lehetett a tiszaszőlősi református egyházközségnek. Ennek egyik bizonyítéka az 1744-ből ismeretes első kehely, melyet a művészettörténeti szakirodalom igen mives, igényes munkának tart. Ifjabb Büttösi István debreceni ötvösmester egyik korai remeke, aki számos, módosabbnak minősíthető mezőváros egyházközségei számára is készített hasonlókat. A szőlősi hívek a református templomot is ebben az időszakban, 1786-ban építették újjá a maguk költségén, két, kazettás mennyezetettel ellátott karzattal, kőből, toronnyal. Ekkor nyerte el végleges, barokk stílusú, műemlékként számon tartott mai formáját. Mindez azt jelzi, hogy a szőlősi református gyülekezet gondot fordított a hitélet anyagi alapjainak megteremtésére. Ezt mutatja az is, hogy a lelkészi javadalom az akkori viszonyok szerint méltányosnak volt mondható. A debreceni kollégium ellátására is össze tudtak gyűjteni évente egy veremnyi búzát. Mindezek következtében a falu szinte megszakítás nélkül kiváló lelkészeket nyerhetett meg a gyülekezet szolgálatára. A faluból is kerültek ki olyan fiatalok, akik a debreceni református kollégium elvégzését követően más közösségeket szolgáló lelkészek lettek.

A szőlősi református lelkész az 1700-as évek második felében egy jól megszervezett egyházközség szolgálatában állott. Ekkorra megszilárdul a belső szervezeti élet, az eklézsia szigorúan figyeli és szabályozza a hívek mindennapi életét is. Az egyik anyakönyv mellékleteként 1760 és 1779 között például feljegyezték a „penitentia tartók” névsorát is. Itt sorolták fel azt, hogy ki milyen erkölcsi kihágásért járó bűnhődést kapott, illetve milyen elégtételt szolgáltattott. A lista összesen 41 esetet tartalmaz. Két esetben lopás volt az elítélendő cselekmény, hét esetben pedig káromkodásért kellett bűnhődnie az elkövetőnek. Sokat mondó, hogy több esetben az uradalmi tisztartók szerepelnek ezen a listán. A legtöbben azonban paráznaságért kellett, hogy penitenciát tartsanak. Itt ismétlődő eseteket is találunk, olyan is előfordult, hogy valaki rövid időn belül háromszor is felkerült a névsorba.

A XVIII. században már Szőlősön is egyháztanácsot alkottak az egyházközség ügyeiben eljárók, és „ezen hivatalnak viselésére hittel köteleztetik magukat”. Az 1780-as évek első felében a lelkész mellett 11 fős presbitérium irányítja a közösséget. Az üléseken részt vett: „Ns Kotzik János Uram, Ns. Kováts István Uram, Ns. Szép Mihály Úr, Kis György Uram, 'Ordinaris Bíró Uram akarki fog lenni, Szilágyi György Uram, Tót István Uram, Fazekas György Uram, Eklesiának Curatora Potornai János Uram, az Egyházfi Barakonyi István Uram. Ezen kívül jelen léssen mindenkor a Helységbeli Notarius Úr, midőn más dolog miatt el nem fogattatik”.

A presbiterek névsora azt mutatja, hogy a falu jegyzője és a földesurak jelöltjéből egy évre választott főbírája hivatalánál fogva tagja a testületnek. Mellettük találunk még három kismestert (taxás nemes). A további 6 helyből 5 helyre legalább féltelekkel bíró jobbágy, illetve a vélhetően tisztaigari származású, de Szőlősre házasodó egyik taxás nemesi család (Potornai) tagja került. A bevett szokás szerint csaknem bizonyos, hogy ezekben az évtizedekben a presbitérium és a falu ügyeit igazgató testület ugyanazon személyekből állott. Oláh Mihály halála után Pólya Ferenc (1783-1794), majd Szentés Sámuel (1795-1813) lelkészi szolgálata következett. A kisújszállási születésű Pólya Ferencről egyébként érdemes még azt is tudni, hogy 1799-től Madarason lett lelkész, és ő is nagy barátja volt a környékre többször ellátogató Csokonai Vitéz Mihálynak.

Az 1800-as évek elejétől azonban egyre több gond van a tiszaszőlősi református gyülekezet működéssel. Egyrészt anyagi lehetőségek hiányában el kellett tekinteni a préceptor, vagyis a segédtanító alkalmazásától, másrészt a párbér, azaz az egyházi „egyenes adó” jellegű hozzájárulás körül is problémák jelentkeztek. Ez egyébként országosan is tapasztalt jelenség volt. Ráadásul az is előfordult, hogy a református Elek uraság egyszerűen elvette az egyház használatában lévő egyik telket, mert éppen arra akart házat építeni az uradalom. Bizonyos jelek szerint a XIX. század első felében Pazonyi Elek Salamon táblabíró vagy Pazonyi Elek Menyhért táblabíró, helyi örökös főgondnok sem foglalkozott mindig kellőképpen az eklézsia ügyeivel. Közben a településen más valláshoz tartozó családok is letelepedtek: az egyetlen görög keleti hitű család mellett lassan gyarapodni kezdett a római katolikusok, az 1830-as évektől pedig az izraeliták száma.

Ebben az időszakban került a gyülekezethez lelkipásztornak a törökszentmihályi születésű Fazekas János, aki 1813-tól 1865 áprilisában bekövetkezett haláláig, több mint fél évszázadon át szolgált. Fazekas János már a debreceni kollégiumban töltött évei alatt is rektorságot vállalt Túrkevény, majd tanulmányainak befejezése után került egyetlen és végleges szolgálati helyére Szőlősre.

Hosszú szolgálati ideje igen ellentmondásos időszakra esik. 1825-ben iskolát építettek, a templomot pedig az Elek-család költségén kipadlózták, amelyhez az adományairól ismertté váló, nem itt élő Báró Balcsády Antal is hozzájárult 50 forinttal. Elek Menyhértne Csoma Mária pedig a pesti Kálvin téren lévő templom úrasztalának mintájára készített úrasztalt ajándékozott a megújított templomnak. Később azonban az egyházközség anyagi gondjai egyre súlyosbodtak. Az 1840-es években az egyházi épületek a „legnyomorúságosabb állapotba jutnak”. Ebben az időben már gondot jelentett a párbér több évtizede elhúzódo rendezetlensége, a presbitériumi helyek részleges betöltetlensége.

Szerény javulás az 1850-es években mutatkozott. A jobbágyfelszabadítással együttjáró legelő-elkülönözés nyomán 25 köblösre (katasztrális holdra) növekedett a lelkészi javadalmi ingatlan. 1861-ben megalakult a népképviselői, azaz választáson alapuló presbitérium. A templom külseje azonban továbbra is nagyon elhanyagolt, de a felújítás költségeire kivetett vagyonszerzési adót nincs aki behajtsa. Főként pedig nagy lelki közöny uralkodott nem csak a nép, hanem a presbiterek között is.

Mindez nem írható egyetlen személy, a főgondnok vagy a lelkész számlájára, hisz a hitélet, és benne az egyházközségek belső élete mindenhol átalakulóban volt. A változás jelei előbb a népiskoláztatás feltételeinek javulásában, majd az eklézsia anyagi viszonyainak rendeződésében mutatkoztak.

Az 1864. évi tagosításkor az egyház 24 holdat nyert a templom, és az iskolák karbantartására, a lelkészi javadalom pedig tovább gyarapodván 32 hold szántóhoz és 26 hold legelőhöz jutott. Mindezeket felül Pálóczi Horváth Mária hagyatéka is javította a feltételeket. A családja révén Szőlősön is földbirtokkal bíró asszony 1867-ben 50 hold szántót hagyott végrendeletében a tiszaszőlősi egyházra oly feltétellel, hogy annak jövedelme a templom renoválására fordíttassék. Ha pedig ezzel elkészültek, akkor abból 15 hold a lelkész, 15 hold a fiútanító javadalmazására, a többi pedig az épületek karbantartásának költségeire használtassék fel. Így a szőlősi református egyház anyagilag a legbiztosabban megalapozott közösséggé emelkedett.

1867-ben a lerongyolódott templomon 3620 forintos költséggel alapos renovációt végeztek. A költségek fedezésére a Pálóczi-hagyaték megterhelése csak 500 forint erejéig vált szükségessé, a többi adószerű kivetésből fedezték. A szinte újnak mondható templomba az egyház másik jótévedője, özvegy Elek Menyhértne csináltatott orgonát. Mindez már Fazekas Lajos utódának, Szabó Ferenc lelkipásztori tevékenységének idejére esett. Ő 15 évig, - 1865-től 1880-ig - szolgálta a gyülekezetet.

1871-től az egyházi alkalmazottak tekintetében a természetbeni juttatásokról fokozatosan áttértek a pénzbeli illetmény folyósítására, amely az egyháztagokra jutó terhek növekedésével is járt. Többben is nehezményezték a mindenkori lelkész fizetését, és az árvízszabályozással együtt járó birtokrendezés is felbolygatta a kedélyeket a faluban. Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy Szabó Ferenc korai halála után utódának megválasztásakor heves közéleti harc bontakozott ki. Méhész Lajos 1881-ben történt megválasztását ugyanis maguk a megszavazók fellebbezték meg azon a címen, hogy Méhész félrevezette őket, mivel megválasztása esetére kilátásba helyezte a párbér csökkentését. A vád nem bizonyult megalapozottnak, a nyugtalankodás rövidesen enyhült. A Kunhegyesről Szőlősrre került lelkész pedig hosszú ideig látta el a lelkészi teendőket.

1903-ban új lelkészt választottak. Szabó Imre berettyóújfalusi születésű lelkipásztor 1913-ig tevékenykedett. Utána újra lelkészválasztásra került sor, dr. Gáborjáni Szabó Gábor került a tisztségbe, aki igen hosszú időn át szolgált a faluban. Nagy reményeket fűztek megválasztásához, hisz régi nemesi eredetű család sarjaként került a településre. Az elvárások szerint segítenie kellett a közösségi életet, növelnie kellett az ifjúság körében az egyház befolyását, szerveznie kellett a jótékonykodást. Ő egyébként annak a tiszántúli református papi-tanítói családnak volt a tagja, amelyhez - mások mellett - Gáborjáni Szabó Kálmán grafikus, Gáborjáni (Szabó) Klára színművész és (Gáborjáni) Szabó Lőrinc költő-műfordító is tartozott. Lelkészi működését számos eredmény kísérte: egyletek, körök vezetője lett, az ő idejében valósult meg az új elemi népiskola felépítése.

Az 1940-es évek elején már 23 fős presbitérium működött, melynek a következő személyek voltak a tagjai: Varga Péter (gondnok), Bán Sándor, Biriszló József, Fekete Imre, id. Gál Lajos, Id. Juhász István, Jóvér Ferenc, Kiss Sándor, Kocsis János, G. Kuczik István, Kocsis János, Kocsis Béla, id. Kun Lajos, Labancz Imre, László Ottó, G. Oláh Imre, G. Oláh János, Pálfi Gyula, Pálfi János, Peteh István, Sípos Gyula, Soós Zsigmond és G. Tóth István.

A II. világháború után rövidesen hatalomra jutó diktatórikus politikai berendezkedés alig tűrte az egyházak létét. Működésüket igyekezett a templomokon belülre korlátozni. Az iskolát és az egyházközség földjét államosították. Ebben a négy évtizedes korszakban szolgált Gönczy Sándor, Vass Zoltán, Kiss Gyula, Bartha Ferenc, majd Bartha Ferencné Szakály Éva. Az ő lelkipásztorsága idején, 1988-89-ben történt meg a templom legutóbbi felújítása.

Ötvös György már a rendszerváltozás után tevékenykedett, jelenleg pedig Csiszerné Kéki Ibolya a lelkipásztor.

Az első Tiszaszőlősön lakó római katolikus vallású embert 1779-ben keresztelte meg a tiszafüredi plébános. Ezt követően lassan gyarapodott a katolikusok száma. Ez egyrészt azért történhetett, mert a szőlősi és a pusztadomaházi uradalmakban szolgáló cselédek, pásztorok, kocsisok, dohányosok római katolikus vallású településekről (például Heves környékéről, Örvényről, Nagyivánról) kerültek ide. A katolikusok beköltözéséhez talán az is hozzájárulhatott, hogy 1790 táján az egyébként református vallási Elek család egyik férfitagja, Pazonyi Elek Pál a római katolikus Kállay Juliannát vette feleségül, és születendő gyermekeik is katolikusok lettek. Ezzel a falu egyik földesura, illetve családja a katolikus egyház egyik pártfogója lett. A római katolikus egyház követői mindvégig a tiszafüredi plébániához tartoztak, de a hívek számának gyarapodása az 1920-as évekre azt eredményezte, hogy egy kisebb, imateremként is szolgáló elemi népiskolai tantermet alakítsanak ki. Ez 1929-ben készült el, így 1930. július 10-én megtarthatták az első búcsút, amelyről a korabeli Heves Vármegyei Hírlap az alábbi tudósításban számolt be. „Ünnepi fekete és az asszony nép tarka viganói suhognak...Aki uccán van, mind egyfelé siet, mind katolikus. Nem sokan vannak, de az arcukon nagy ünnepek mély meghatódása látszik...Mert búcsú lesz itt ma... Egy fehér, apró parasztház felé igyekeznek. Az ott kápolna. Tavaly vették. Mert épen egy esztendeje, hogy megalakult itt a katolikus egyházközség. Helyesebben feltámadt négyszáz évi halottaiból. Azóta nem volt itt mise és búcsú, csak a szomszédos Füred pásztorja nézte, nézegette szomorúan a széledő drága nyáját. Sietnek a kápolnába. Gerendás, szegényes kis hajlék, kunyhócska a nagy-nagy Isten számára. De áhítatot keltő a fehér fala, az apró oltára és öreg harmóniuma. Az udvaron kereszt, a Megváltó testével, felírás a talapzatán. Aranyos betűk és Szent Imre emlékét hirdetik”.

Az izraeliták az 1830-as évektől telepedtek le a faluban. A közösségen belül az 1840-es években Schwartz Ábrahám földhaszonbérelő már minden bizonnyal módosabb személynek számított. Ő nemzetőr is volt az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején.

A közösség száma egyre gyarapodott. Az úrbéri telkes gazdák és zsellérek 1859 végén készült összeírásában Dévay Istvánné (aki Elek Pál és Kállay Julianna lánya) majorsági házas zsellérjei között találjuk az „izraelita zsinagógát” is. A zsinagóga épületét az 1880-as években készült térkép is jelzi: a település központjában, a mai gyógyszertár telkén volt. Rabbii tevékenységéről eddig nem kerültek elő dokumentumok, metszőről (sakter) viszont igen. Az 1944-ben készült kimutatás szerint önálló, orthodox irányzathoz tartozó hitközségük volt a szőlősi izraelitáknak. Az anyahitközséghez tartozók száma 43 fő volt, a hitközség elnöke Kaltmann Sámuel. Rabbii nincs, az anyakönyveket a tiszafüredi

anyakönyvvezető rabbi gondozta. Egy metszőlakás és egy zsinagóga alkotta a közösség ingatlanvagyonát. Az ortodox anyahitközséghez temetőrész is tartozott. Ez ma is megtalálható 80-100 sírral a régi református temető egyik sarkában.

„A közérdek lebegjen mindenkor mindnyájunk szeme előtt” - Civil szervezetek az 1950-es évek előtt

Az egyesületek, társaságok, egyesületek a helyi társas élet és egyben az iskolán kívüli művelődés és tanulás fontos színterei. Alakulásuk, jelenlétük és működésük érdekes színt ad egy-egy településnek. Az első ilyen jellegű szerveződések hazánkban a XIX. század első felében jöttek létre, a kisebb településeken azonban inkább csak az 1800-as évek második felétől jelennek meg. Tiszaszőlős első öntevékeny szervezetét 1889-ben alapították Olvasókör néven. 1903-ben megújították az alapszabályzatát, így ez az időpont az újjáalakulásnak számít. A szervezet ekkor Tiszaszőlősi Olvasó Egylet néven új elnevezést kapott. A szervezet tagsága a birtokos parasztságból, kisiparosokból, kereskedőkből verbuválódott, az egylet tisztségviselői a község háza hivatalának vezetői (főjegyző), a református egyház presbitériumának tagjai és a református tanítók közül kerültek ki. Az olvasókör vélhetően 1930 körül ismét újjászerveződött, és a két világháború között Népházát működtetett, amely a falu meghatározó kulturális intézményének számított. Az egylet könyvtára 250 kötetet számlált. Az olvasókör épületében több helyiség és tágas udvar szolgálta a korabeli társasági élet igényeit. Az 1930-as évek második feléből származó forrásaink szerint igen gyakoriak a táncmulatságok és az amatőr színjátszók előadásai. Színre került például a „Minden jó, ha a vége jó” című vidám, három felvonásos színmű, a „Betyár Bandi” és a „Leánycsel” című szintén három felvonásos népszínmű. Egy-egy színdarab 10-20 szereplő is játszott, a szereplők jórészt elemi iskoláskorú gyerekek, vagy már a végezett fiatalok közül kerültek ki. Prisztóka Ferenc római katolikus elemi népiskolai tanítót is gyakran találjuk a szereplők között. Általában egyébként ő az előadások rendezője, egy esetben Návai István rendezőként van feltüntetve egy meghívón.

A táncmulatságok is gyakoriak voltak az olvasókörben, mindig szigorúan meghívóval lehetett belépni. Előfordult, hogy szépségversenyt is rendeztek. Minden belépő vendég kis szavazócédulát kapott - „Szavazólap szépségversenyre” felirattal -, amelyre előre volt nyomtatva a „Ki a legszebb?” kérdés. Az alatta lévő szabad helyre lehetett beírni a választ. A zenét rendszerint Farkas Ferenc és Farkas Lajos tiszaszőlősi cigányprimások közös zenekara szolgáltatta, de olykor Burai Béla tiszafeüredi cigányprimás zenekara is szerepelt. Természetesen tombola is volt.

A község másik nagy múltú, szélesebb társadalmi háttérű öntevékeny szervezete a Tiszaszőlősi Önkéntes Tűzoltó Egylet volt. A Tiszafüredi járás többi hasonló egyesületének példájára 1892-ben alakult. Érdeemes megismerni annak a 41 személyek nevét, akik 1892. október 2-tól, az alakulástól működő tagként vállalták „mindazon kötelezettségeket, melyeket az egylet alap- és szolgálati szabályzatai tartalmaznak”. (széki Széky), Fleischl Dezső, (olvashatatlan), Hausinger József, Roth József, Nagy József, Kis Ferenc, Rosenberg Gyula, Pápai Ferenc, Nagy Dániel, Verebes György, Brüll Mór, ifjú Biriszló Bálint, K. Tóth Lajos, Kalla Kálmán, Oláh Bálint, Mészáros István, Nagy János, Soltész Sámuel, Oláh János, Oláh Gábor, Fazekas László, Ács Bálint, Fridman Dávid, Tóth Bálint, Deszberg Dániel, Jáger János, Tóth Lajos, Ács Lőrinc, Pápai Sándor, Kun Lajos, Csipő József, Mészáros Ferenc, Braun Dávid, Muliter Ferenc, Scheffer Ignác, Varga Sándor, Sós Imre, Scheffer Sámuel, Szép Péter és Bana József. Az alakuláskor az alábbi fogadalmat tették: „Én...ünnepélyesen fogadom, hogy a tiszaszőlősi önkéntes tűzoltó egyletnek 3 évig működő tagja fogok lenni s annak alap és szolgálati szabályzatait lelkiismeretesen megtartani fogom és magamat mindenkor minden alkalommal bárhol mint derék tűzoltóhoz illik fogom viselni. Éljen!”

Megválasztották az egylet tisztségviselőit és a tűzoltóság parancsnokát, illetve tisztázták a működő tagok szolgálati beosztását. Három csővezetőt jelöltek ki. Ők a legveszélyesebb helyen dolgoztak, mivel a fecskendő sugár-csővét kezelték, a vízszugár irányítását végezték. Csak bizonyos szakmák képviselői kerülhettek ilyen beosztásba: például kőműves, cserepes, ács. Egy kürtöst és több szivattyú mestert is kijelöltek. Tűzoltóparancsnoknak Fazekas Lászlót választották, aki a következőket mondta megválasztásakor. „Igen Tisztelt Közgyűlés, Kedves Bajtársaim! Megköszönve a bizalmat, mellyel parancsnokká választásom alkalmával személyem iránt viseltetnek, az állást elfogadom. Elfogadom azon nemes cél érdekében, melyet egyletünk maga elé tűzött. Amidőn ezt teszem, kérem egyletünk úgy alapító és pártoló, mint működő tagjait, hogy a nemes cél érdekében - melyet ezen egylet maga elé tűzött - továbbra is munkálkodjanak. Kérem különösen egyletünk működő nagyon kedves bajtársaimat, hogy felfogva azt a fontos hivatást, melyre egyletünk kebelébe lépett, ne tehernek, hanem erkölcsi kötelességnek tartsa, ha a tette szólítva van, s ne önérdek, hanem a közérdek lebegjen mindenkor mindnyájunk szeme előtt. Kívánom, hogy minél kevesebbszer legyen alkalmunk kötelességünket teljesíteni”.

Tudjuk, hogy ezen kívánságuk az 1903-as nagy tűzvész miatt nem teljesült, ám mindezek ellenére az önkéntes tűzoltó egyesület évtizedeken át jól működött. Fazekas László református iskolai tanító több mint két évtizeden át volt a parancsnok, és csak az 1920-as évektől vette át tőle ezt a tisztséget az utóda, a községi főjegyző.

Az 1920-as évek elején még 30 tagja van az egyesületnek, de később átmenetileg csökkent az egyesület működő tagjainak létszáma. Ez derül ki egy 1927 elején kelt kimutatásból, mely azon működő tagokról készült, akik a „Magyar Országos Tűzoltó-szövetség segélyező pénztárába” léptek be. Ez a segélypénztár folyósított napi 2 pengő segélyt „minden munkaképtelenségi napra”, abban az esetben, ha a tűzoltói szolgálatban valakit baleset ért vagy a szolgálat következtében beteg lett. A segélypénztári tagdíj személyenként 20 pengőfillér volt egy évre. Ezen a listán a tagokról igen részletes adatokat kellett szolgáltatni, így megtudhatjuk az illető foglalkozását, tűzoltói rangját, életkorát, családi állapotát és gyermekei számát, továbbá azt is, hogy ki mióta önkéntes tűzoltó. A névsor 20 nevet tartalmaz. Fazekas László nyugalmazott kántortanító, főparancsnok, 54 esztendő, 28 éve önkéntes tűzoltó, nő és 2 gyermeke van. Vitéz Fejér Miklós jegyző volt a parancsnok, igaz neki csak egy esztendő tűzoltó múltja volt ekkor. Oláh János földműves lett az alparancsnok, Oláh Károly gépész a szertárnok, B. Nagy János földműves pedig az egyik csővezető. Ő többek között azért is lehetett csővezető, mert ekkor már 14 éve tűzoltó, tehát nagy gyakorlattal rendelkezik. A másik csővezető Varga Lajos borbély volt, ő is fiatalon, 27 évesen, két éves gyakorlattal került erre a posztra. Balogh János kürtös is igen fiatal volt (21 éves). A testületben 6 szivattyúmester is volt: Nagy Géza, Fekete István, Kis Imre, Molnár János (foglalkozása: ács), Sipos Miklós és Cs. Nagy Sándor. Molnár János kivételével mindannyian földművesek voltak. A többiek beosztott működő tagok voltak: Kuczik István, Faragó Lajos, Fekete Miklós, Biriszló Balázs, Varga Imre és Szőke István. Valamennyien földművesek, akik Fekete Miklós kivételével 1-3 éves tűzoltó múlttal rendelkeztek.

A listából az is kiderül tehát, hogy a jegyzőn, a nyugalmazott kántortanítón és a három iparoson kívül a tagság zömét a földművelők, birtokos parasztok adták. A tagok között mindössze 4 olyan személy akadt (Fazekas László, B. Nagy János, Fekete Miklós és Soltész Sándor), aki már az I. világháború előtt is tagja volt az egyesületnek. Ez azt jelzi, hogy az 1920-as évek közepén átszervezés és generációváltás történetelt a szervezetben, ami a háború után törvényszerű volt.

A szervezet az év végére minden bizonnyal megerősödött és újra szélesebb bázisra támaszkodhatott. Ezt derül ki abból a másik kimutatásból, amely 1927. december 1-jén született. Itt 47 olyan ember neve szerepel, aki búza-adománnyal segíti a csoport munkáját. Ekkor fejenként 1-5 kilogramm búzát adtak a testület megbízottjának azért, hogy működőképes maradjon a szervezet. A névsorban csak olyan emberek neve szerepel, akik a tagok között nincsenek feltüntetve. Közülük néhányan nagyobbak számító adománnyal tűnnek ki: Barna Imre, Hajzer János, Paksi Gyula 10 kilogramm, S. Fekete Péter, Szarvas György, Gyenes Bálint, Kuczik János 10-10, Szép Bálint 20, Szoó József pedig 25 kilogramm búzával. Összesen 240 kilogramm búzát gyűjtöttek, ami azt jelenti, hogy átlagosan mintegy 6 kilogramm adománnyal támogatták az egyletet. Ezt egy szőlősi terménykereskedő 66 pengőért vásárolta meg. Összehasonlításképp érdemes tudni, hogy 1927. január 1-jén jött be az új pengő. Egy mázsa búza ára 27 pengő és 50 pengőfillér volt akkor Szőlősen. A napi napszám 40-80 fillér lehetett, 10 kilogramm búza tehát felért közel egy heti keresettel.

Igen elterjedt szokás volt, hogy egy-egy közösség egyéb módon, például a „táncmulatság” bevételeivel támogatta egy kezdeményezést vagy szervezetet. Egy ilyen, az 1930-as évek elején készült kimutatás is jelzi a tiszaszőlősi önkéntes tűzoltó egylet megbecsültségét. Ez a lista 49 nevet tartalmaz, többen másod-, harmad-, vagy negyedmagukkal mentek a bálba. Az egylet támogatói között találjuk a községi főjegyzőt, vitéz Fejér Miklóst, a községi írnot, vitéz Kis Lajost, továbbá a tanítók közül Kossa Józsefet és Fekete Lászlót, valamint a református lelkészt, dr. Gáborjáni Szabó Gábort és itt élő testvérét, Gáborjáni Szabó Jolánt. A nagyobb földbirtokosok, bérlők közül megjelent Csabay Zsófia, másodmagával és Klein Aladár, szintén másodmagával. A módosabb gazdák közül Ternai László, Soós Bálint, Tóth István és Hajzer Sándor tűnik ki, a kereskedők közül Neuman Jenő jött el. Több iparos, kocsmáros (például Barna Mihály, illetve Kaltman Sámuel, Schaffer Sándor) is részt vett a rendezvényen. Kísérőkkel, családtagokkal együtt 65 fő fizetett belépődíjat. Összesen 77 pengő és 40 pengőfillér bevételt realizáltak.

A község más módon is támogatta az egyletet: 76 pengő és 19 pengőfillér segélyt biztosított tűzoltószerek és felszerelések beszerzésére.

Gyakoriak voltak a különböző szintű tűzoltóversenyek, melyek a szükséges jártasságok, készségek karbantartását szolgálták. Tiszaszőlős több esetben is rendezett járási tűzoltó versenyt. Ilyen volt például az 1938. június 26-i verseny. Ez már reggel fél hétkor zenés ébresztővel kezdődött, a zenét a tiszaszőlősi önkéntes tűzoltó egylet biztosította. Nyolc óráig a megérkező csapatok bejelentkeztek a versenyre, majd tábori mise, valamint református istentisztelet volt.

Negyed 11-től a szerelő gyakorlatokkal kezdődött a verseny: iskola- és gyors-szerelést kellett bemutatni. Egy óra múlva minden csapat a jelképes támadással folytatta a versenyt. Délután egy órakor eredményt hirdettek, majd a díjkiosztás és a testületek díszelvonulása következett. A verseny fél kettőkor közebéddel zárult. Ebben az időszakban már Kovách István főjegyző volt a szőlősi tűzoltóegylet elnöke.

Mindez azt mutatja, hogy az önkéntes tűzoltó egylet - a ténylegesen nyújtott szolgáltatáson túl - Tiszaszőlős társasági életének fontos tényezője volt egészen az 1940-es évek végéig.

Az 1930-as éveket egyébként alighanem a helybeli társas élet egyik fénykorának tekinthetjük. Akkoriban a már említett két egylettel együtt hét öntevékeny szervezet működött a faluban. Ezek belső életéről még keveset tudunk. A polgári lövészegylet talán az 1920-as években alakult, háznagya Tóth Sándor községi adóügyi írnok volt. A vadásztársaság elnöke és egyik alapítója G. Tóth István, az egyik legtöbb földet bíró földtulajdonos volt. A leventeegylet alapítását központilag szorgalmazták az 1920-as évek elejétől. Minden 12 és 21 év közötti olyan fiút, aki nem járt rendszeres testnevelést nyújtó iskolába, hétvégi test- és menetgyakorlatokra kötelezték. Tiszaszőlősön az 1920-as évek közepétől 120-130 fővel működött a leventeegylet. Az 1930-as évektől levente gyakorlóteret béreltek a fiatalok számára Klein Aladár ingatlanán. Sőt az 1940-es évek legelején új leventeotthon létesítésének terve is felmerült, melyhez a kiviteli tervek is elkészültek. A II. világháború után azonban ezt a szervezetet országos szinten meglehetősen gyorsan betiltották. A 7330/1946 ME rendelet a levente egyletek felosztatásán túl a polgári lövészegyletek megszüntetését is lehetővé tette, azon a címen, hogy „a régi rendszerhez kötődő szerveződések”. Így szűntek meg ezek a szervezetek a faluban.

A református egyházhoz több öntevékeny szerveződés kötődött Tiszaszőlősön. Az egyik a református jótékony nőegylet, a másik pedig a református dalkör volt. A református jótékony nőegylet elnöke dr. Gáborjáni Szabó Gábor lelkész felesége, Komlódtótfalusi Király Irma volt, aki egyébként maga is református lelkészi családból származott.

Az egyleti-társasági élet korabeli hangulatának felidézésére érdemes egy pillantást vetni a református dalkör egyik meghívójára, amely két, 1938. február 5-én és február 6-án megrendezett programra hívott. „A Tiszaszőlősi Ref. Dalkör (különös tekintettel a közönség kényelmére) 1938. év febr. 5-én nagyszabású műsoros, febr. 6-án műsoros estéllyel egybekötött táncmulatságot szervez az olvasókör összes termeiben a dalköri versenyek megvalósítási céljaira, amelyre minden dal- és műpártolót családjával együtt tisztelettel hív és vár a

rendezőség. Az előadás kezdete mindkét este 1/2 8 órakor”. A belépődíj (személy jegy) az I. helyre 1 pengő, a II. helyre 80 pengőfillér, a háromszemélyes családi jegy az I. helyre 2,50 pengő, a II. helyre pedig 2 pengő volt. A 9 pontban feltüntetett műsor a Himnusszal kezdődött, melyet a Református Dalkör adott elő. A megnyitót dr. Gáborjáni Szabó Gábor lelkész tartotta, majd a „Ködmönke” című, háromszereplős színmű következett, Kocsis János, Cseh Mária és Varga Eszter előadásában. Ezután a „Rákóczi megtérése” című dalt énekelte el a dalkör, majd Tóth Julianna adott elő magyar dalokat. Mindezek után jött a „Bonyadalmas lakodalom” című népszínmű. Tíz szereplő adta elő, minden biztonnal nagy sikerrel: Lövei Gyula, Jóvér Eszter, Múnia József, Nagy Gáspár, Sós Sándor, Szép Ida, Fekete Erzsébet, Faragó L., Fekete I. és Mészáros Péter. Ugyancsak nagyon tetszhetett a közönségnek a dalkör által előadott népdalegyveleg is. Legvégül pedig Hajdú Balázs énekelt kuruc dalokat, tárogató kísérettel. A műsort a „Hiszekegy” eléneklése zárta.

A falu két világháború közötti időszakából számos egyleti meghívó maradt meg közgyűjteményeinkben. Ezek a helyi egyesületek táncmultságainak, ünnepi és egyéb rendezvényeinek, műsoros estjeinek meghívói. Négy nyomtatvány a „Tiszaszöllősi Önkéntes Tűzoltó Testület”, tíz dokumentum pedig a „Tiszaszöllősi Olvasókör” rendezvényeire szól az 1937. és az 1941. közötti évekből. A nyomtatványok révén megismerhetjük a helyi társas élet szokásait. Azt láthatjuk, hogy az olvasóköri táncmultságok elmaradhatatlanok Karácsony, Húsvét és Pünkösd második napján, a tűzoltóegylet báljai pedig augusztus utolsó vasárnapján. Ezekhez a rendezvényekhez olykor műsoros előadás is társult, mely az öntevékeny diák és felnőttkori színjátszás helyi elterjedtségét, széleskörű ismertségét jelzi.

Tiszaszőlős iskolaügye

A közoktatás története a kezdetektől napjainkig

Az iskoláztatás ügye Tiszaszőlős esetében szorosan kapcsolódik a református egyház jelenlétéhez. Éppen ezért szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a reformátusok által újratelepített faluban az „iskola” része volt a református kollégiumi (főiskolai) rendszernek. Ez az alsó-, közép- és felsőoktatást (akadémiai szint) is magába foglalta. A nagy református kollégiumok széleskörű tanuló utánpótlását ugyanis a partikuláris (azaz részleges) iskolák hálózata segítette. Egy ilyen partikuláris iskola (partikula) egy-egy nagy kollégiumtól kapta az irányítást, a tantervet és a tanítót. Leggyakrabban egy idősebb diák (tógátus) két-három évre vállalt tanítói munkát (ő volt a rektor) és mellé egy fiatalabb diák is került, osztálytanítónak, egyfajta segédnek (ő volt a préceptor), és gyakran a lányok tanítója lett. A rendszer kiépülésének első évszázadában, egészen a XVII. századig a partikulák elsősorban nem anyanyelvű népiskolák voltak, hanem a kezdeti alapozó foknak megfelelő latin iskolák, a magasabb tanulmányokra előkészítés közvetlen céljával. Csak a XVIII. századtól kezdődött el a nemzeti nyelven folyó elemi szintű oktatás ezekben a „skólákban”. Elmondható tehát, hogy az 1700-as évek végére a partikulák az anyanyelvi oktatás és az anyanyelvi írás-olvasás tanítás legfontosabb színterei lettek.

A helyi oktatás minden bizonnyal az újratelepedést követően megindult, sőt egy forrás arról is hírt ad, hogy a helybeli reformátusok már az 1687-es soproni országgyűlés idején is bírtak „oskolával”. Részletesebb adataink azonban csak az 1740-es és 1760-as évektől vannak. Ismert, hogy a tógátus, azaz a debreceni református kollégium növendékei közül kikerülő rektor (vezető tanító) vélhetően az újratelepedéstől működik a községben. Ennek ellenére 1740-ig csonka partikulának, tehát a debreceni kollégium hiányos résziskolájának tekinthető a szőlősi „oskola”. Ennek értelmében a szőlősi partikulában a kollégiumi tanítási rendszer alsó és középfokának három évfolyamából a latin ÁBC-t, a szótagolást, esetleg a latin nyelv elemeit tanították.

Barkóczy egri püspök 1746. évi egyházlátogatásakor feljegyezték, hogy a faluban református fi- (fiú) és leánytanító tevékenykedett. A lányokat magyar nyelven tanították, ezért feltételezhető, hogy számukra az olvasás elsajátítása volt a legfontosabb feladat. A leányok tanítója nem szerezhette magasabb képesítést, mert ilyen intézmények ekkor még nem voltak. Ő önképzés útján jutott el odáig, hogy alapfokú ismereteit továbbadhassa növendékeinek. Az

1760-as évektől már préceptorok nevét is ismerjük. 1761-ben Tolvaj Mihályné volt a leányok tanítója, 1763-ban pedig Pongrátz Pál.

Egy másik egyházlátogatási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy 1767-ben az iskola vezetőinek a rektornak a javadalma a falu lakosainak jóvoltából a lelkészi javadalom fele volt. A lelkész keresete ezidőtájt 85 forint, 50 köből búza, ugyanannyi árpa, négyköblös vetés, 12 szálfá, 360 kéve nád, 10 forint faggyúra, 4 icce vaj, a tehénfejés fele és a díjtalan őrzése. A búza és az árpa mennyisége körülbelül 10-10 magyar hold termésének felel meg, a vetés pedig 4 katasztrális holdnyi területet jelentett. Ez egy negyedtelkes jobbágyhoz hasonló anyagi kondíciót jelent. A rektornak ennek a fele járt, ami nyolcadtelkes jobbágy jövedelmével volt egyenértékű, egy házas zsellérhez közeli gazdasági hátteret jelentett. A rektor mellett dolgozó préceptor azonban csak könyöradományból, kantáciából, azaz énekléssel járó, házról-házra történő alamizsnagyűjtésből és sorkosztton (meghatározott sorrendben, házaknál történő étkezés) élt. A préceptor-tartás állandó jellegűnek nem is mondható, hanem inkább akkor működött préceptor is, ha akadt erre vállalkozó.

Az 1760-as évek elején szolgált a faluban rektorként a jászkiséri születésű Baja István, 1770 körül Mészáros Péter, az 1780-as években pedig a balmazújvárosi Csobányi István.

Érdeemes megjegyezni, hogy az 1700-as évek utolsó harmadában több szőlősi születésű, későbbi debreceni diák szerzett hírnevet, és vált rektorra vagy lelkésszé az ország számos településén. Beleki István szőlősi származású diák később Hódmezővásárhelyen lett rektor. Pólya Ferenc Szőlősről került a debreceni kollégiumba 1762 körül, majd Poroszlón lett rektor. Oláh Mihályt szintén szőlősi születésűnek tartják a források. Ő 1773-ban tanult Debrecenben, majd Mezőtúron, Karcagon, Veresmarton és Abádon volt rektor. Az 1762-es, helybeli születésű nemes Koczik Mihály 1780-ban tanult a kollégiumban és később Burán, Roffon lett lelkész. Ő egyébként Csokonai Vitéz Mihály barátjának is számított. Csokonai halálakor versben emlékezett meg a költőről, és a mű végén azt mondja, ő „egy viruló ciprust” plántál a sírra, melyen ez áll: „Nem győzi le őt a halál!”. Nemes Koczik Lajos szőlősi születésű fiatal 1782-ben tanult Debrecenben, és később Lacházán lett rektor. Lengyel József ugyancsak Szőlősről származott és az 1780-as évek közepén folytatott kollégiumi tanulmányai közben előbb leánytanító volt Debrecenben, majd az akadémia elvégzése után, az 1800-as évek elejétől ugyanott professzor lesz. Az 1780-as évekbeli debreceni diákok között még további két szőlősi fiatalot találunk: Oláh Dánielt és Tóth Mihályt. Mindez azt jelzi, hogy a szőlősi partikula számos olyan növendéket adott a debreceni kollégiumnak, akik jelentős feladatot láttak el a későbbiekben egy-egy gyülekezetben.

1792-ben például feljegyezték, hogy a kiváló rektor, Keszi Hajdu András kezén, 18 konjugista és 22 deklinista végezte tanulmányait. Azaz a rektor az egyik csoportban (osztályban?) kezdő, latin igeragozást, és egy másik csoportban, főnévragozást tanuló gyermekeket oktatott. Ezalatt a préceptor 72 elemistával foglalkozott. Ők vélhetően hittant, olvasást és elemi számtant, talán némi betűvetést tanultak és minden bizonnyal főleg lányok voltak. Az iskola tehát - csökevényesen és csonkán is - partikula-szerűen működött. Bár a latin tanulással később baj volt. 1795-ben észrevételezte az esperesi vizitáció, hogy Keszi Hajdu szörnyű szigorúsága elnéptelenítette az iskolát, úgyhogy a rektor az üres „classisertésóllá tette”. A következő rektor mellé nem akadt préceptor, és egymaga 101 növendékkel is bírta a munkát. 1799-ben a presbitérium arra az elhatározásra jutott, hogy eztán olyan rektort kérnek a kollégiumból, akinek nem lesz többé szüksége préceptorra. Ilyen lehetett az ifjú Jókai Mór nagybátyja, Ásvai Jókai József, aki elvállalta a munkát. Mivel azonban a helybeli Fekete Péter, minden magasabb iskolai végzettség nélkül ugyan, de vállalkozott a préceptorságra, még néhány évig alkalmazták. Szolgáltatának letelével azonban, 1804-ben végleg elállottak a külön préceptor alkalmazásától, és ezzel az egyház képességeivel arányban nem álló partikula kifejlesztésétől is. Később újra lett préceptor, akinek a feladata a továbbiakban kizárólag a leányok tanítása lett.

Egy dokumentum szerint 1803-1804-ben 105 fiútanulóval és 100 leánytanulóval 2 tanító foglalkozott. Három évtizeddel később, 1835-1836-ban szintén 2 tanító foglalkozott 110 fiú és 92 leánynövendékkel. A tanítási módszer mai szemmel nézve nem tűnt bonyolultnak. A tanító egy diákkal foglalkozott: előre olvasta az elsajátítandó anyagot, a kiszemelt tanuló ismételte, majd a többiek is ugyanezt tették, hangosan egyszerre. Így a későbbi értelemben vett tankönyvre a növendékeknek nem is volt szükségük, - nem is tudták volna beszerezni -. A tankönyvnek megfelelő eszközzel csak a tanító rendelkezett. Erre a célra Comenius széles körben elterjedt Orbis Pictus elnevezésű, 150 leckét tartalmazó könyvét vagy a debreceni kollégium partikulái számára rendszeresített latin-magyar ábécés-könyvet használták. Ezeket a XIX. század elején a református partikulákban már kiegészítette vagy felváltotta többféle, magyar nyelven írott ÁBC „könyvetske”, és mindig kéznél volt valamilyen Énekeskönyv és a Káté. A XIX. század első felében azonban - részben a nemzeti nyelv iránti igény, részben a latin nyelvben kevésbé vagy egyáltalán nem jártas préceptorok miatt - a falusi iskolákban a latin iskoláztatás háttérbe szorult, és egyre inkább erősödött az elemi népoktatás iránti igény. Ezt a Tiszántúli Református Egyházkerület 1819-es kerületi tanterve is ösztönözte. Széleskörben elterjedt a Hármaskis Tükör, amely 1773 és 1850 között mintegy 50 kiadást ért meg. Ez a tankönyv már címlapján is hirdette

tartalmát: „a' Szent históriát,..Magyar országot, ...Erdély országot,...annak földével, polgári-állapotjával és históriájával, gyenge elmékhez alkalmaztatott módon, a' nemes tanulóknak summásan, de világosan elő-adja és ki-mutatja”. Vagyis a korabeli iskolákban ebből a tankönyvből történelmet, fizikát, gazdaságtant, számtant, földrajzot és fogalmazást lehetett tanulni, jórészt a tanító felkészültségének megfelelő szinten. A tanítók képzettsége azonban Szőlősön a XIX. század első felében roppant változatos képet mutatott. A fiúk oktatásának színvonalát a már korábban felsorolt, továbbtanuló, szőlősi származású debreceni diákok névsora is jelzi, de az sem mellékes, hogy ez a kis iskola magának nevelt lánytanítókat. 1781-1844-ig két ilyen helybeli születésű, a „képesítést” lényegében csak az egykori tanítóitól elleső férfiú, Hegymegi János és Fekete András végezte a lányok oktatását. A Hegymegi, a nemes Fekete és a nemes Koczik család egyébként több generáción át adott tanítókat.

Hegymegi Jánosról például feljegyezték, hogy 63 éves korában történt halálakor több mint három évtizedig volt a lányok tanítója. Ő az 1760-as években eredetileg az Elek családnál volt tisztartó, később a gyermekek nevelője lett. Talán az egyik fia volt Hegymegi Dániel, aki az 1810-es évek végétől egészen az 1840-es évek legvégéig rektor volt. 1849-től már haszonbérlelőként említik a források. Az 1812-ben elhunyt Hegymegi Jánost követően nemes Fekete András (aki vélhetően a korábbi préceptor, Fekete Péter fia volt) lett a lányok tanítója. Ő 1849-ben 73 esztendőskorában halt meg. Közben 1845-ből Oláh Imre leánytanító nevét is feljegyezték. 1850-ben a lánytanító ismét egy Fekete András nevű ember lett (a korábbi tanító fia). Ő csak a kovácsmesterséget sajátította el, de 1864-ig zavartalanul tanított, noha az esperesi vizitációk során többször is kritikával illették munkáját.

Az 1850/51-es adatközlések azt mutatják, hogy Tiszaszőlősön 2 vallásfelekezetnek 3 osztálya van, ahol 3 tanító alatt 98 fiú és 76 leány, összesen 174 gyermek tanul. Ezek alapján az tételezhető fel, hogy a kétosztályos, deklinistakonjugista református iskola mellett talán egy egyosztályos római katolikus iskola is működik. Az 1810-es évektől ugyanis már van nyoma annak, hogy a faluban a római katolikusok körében egy Pápai Mátyás nevű „Ludi magister” (a gyermekek mestere) ténykedett.

Az 1850-es évektől számos kedvező fejlemény befolyásolja az iskolaiügy alakulását a faluban. De Tiszaszőlősön csak az 1860-as évek elejére teremtődtek meg a modern, 6-12 éves korig tartó mindennapi iskola, a fiú és a leányoktatás anyagi keretei. Országosan is javultak a szakmai feltételek.

Megjelennek a magyar nyelvű, az adott felekezet sajátosságait is figyelembe vevő tankönyvek, országos szinten megfogalmazódik az államilag támogatott, kötelező népoktatás igénye. Kedvezően hatott mindenek előtt a hagyományos református kollégiumi rendszert átalakító azon szervezeti-tartalmi változás, amelyet a református népiskolák 1858-ban kidolgozott új szervezeti szabályzata testesített meg. Ez szakmai szempontból a későbbi Eötvös József által jegyzett 1868. évi XXXVIII. népoktatási törvény megalapozásának is tekinthető, így elmondható, hogy Tiszaszőlősön a fiúknál 1860-ban, a lányok oktatása terén 1864-ben elkezdődhetett a modern értelemben vett elem népiskolai oktatás. Az iskolai épületek pedig 1860-ban önkéntes adókievetéssel, és az Elek család hathatós segítségével felépültek. A tanítói javadalmak az 1864-es tagosításkor, majd Pálóczi Horváth Mária földbirtokos asszony jótékonyosságával lényegesen javultak. A továbbiakban az iskola rektorain és a fenntartó egyházközségen is múltott, hogy a kevésbé képzett préceptorok helyett modern értelemben vett tanítókat alkalmazzanak.

1852-ből ismerjük Fekete Antal iskola igazgató, 1857-ben Fekete Zsuzsanna leányiskolai tanító nevét. 1851 és 1860 között a szőlősi születésű, teológiát végzett Mézes János volt a fiúk tanítója a faluban. 1855 és 1858 között még Lázár Imre is itt dolgozott. 1860-tól Kovács Máté volt a fiútanító, illetve a már említett Fekete András, és 1862-ben Boros Ferenc, 1864-től pedig Györfi Lajos lett a leánytanító. Ő 1869-ig maradt a lányok tanítója. Távozása után Sipos Zsigmond (1870-1872), a helybeli születésű, Debrecenben végzett Szalkai István (1873-77), majd Széles Károly (1878-82) következett. A törvényi szabályozás, a szakmai és tárgyi feltételek javulását azonban csak később követte az iskolalátogatás és az iskoláztatás javulása. A rendelkezésre álló statisztikai adatokból kiderül, hogy az 1840-es, 1850-es években évente 128 és 187 fő közötti az iskolaköteles fiúk és lányok száma, az iskolalátogatás azonban roppant ingadozó. 1849-ben például - érthető okokból - csak 42 %-os, 1857-ben és 1858-ban viszont több mint 90 %-os volt az iskolalátogatás aránya. Érdekesség, hogy az 1860-as években az iskolalátogatás aránya újra visszaesik. Az évi 150-162 főnyi iskoláskorú gyermek 28 %-a (1864-ben), máskor 58 %-a (1865-ben) nem jár iskolába. A mulasztók aránya az 1880-as évekre stabilizálódik 10 % körül.

Ezekben az években kialakult a modern iskolarendszer, meghonosodott a tanulói osztályokra épülő oktatás. 1884-ben például a református felekezeti iskolában 5 osztályú fiú- és 4 osztályú leánytagozat működött, 4 tanítóval és 245 tanulóval.

A XIX. század legvégén Fazekas László lett a falu tanítója, aki 1924-ben bekövetkezett nyugdíjazásakor már igazgató-tanító volt. Ő a szövetkezeti mozgalom egyik helyi szervezője is volt, közreműködött az 1907-ben alapított Hangya Szövetkezet felvirágoztatásában is. Beilleszkedett a falu közösségébe, házassága révén az egyik gazdacsaláddal került rokonságba. Az 1930-as években már 60 hold földön gazdálkodott.

Az I. világháború után az iskoláztatási kötelezettség teljesítésének biztosításáról szóló 1921. évi XXX. törvény az elemi népiskolának két tagozatát különböztette meg: a hatéves mindennapi és a hároméves továbbképző (ismétlő) tagozatot. Ez utóbbi az elemi népiskola folytatása volt. Feladata a mindennapi iskolában szerzett ismeretek ismétlése, kiegészítése, gyakorlati alkalmazása. Mivel ezek az ismétlő iskolák általános irányúak voltak, helyettük a falvakban a lakosság foglalkozásának megfelelően gazdasági irányú továbbképző iskolákat, továbbá iparos- és kereskedőtanonc-iskolákat szerveztek. Mindez Tiszaszőlősön csak később történt meg, az 1920-as évek elején még 3 tantermes református iskola volt a településen. A tanítók: Kossa József, Fazekas László, Szőke Andor (Sándor) és Simon Mária. 1928-ban épült fel a református egyház 4 tantermes elemi népiskolája, mivel a régi „rossz állapotban volt és a szükségleteknek megfelelő helyiséggel nem rendelkezett”. Az iskola 32.000 pengő államsegéllyel épült, de a községnek 12.000 pengő iskolaépítési kölcsönt is fel kellett vennie az Országos Népiskolai Építési Alaptól. Bár a kölcsön törlesztésével még 10 évvel később is gondok voltak, azt azonban elmondhatjuk, hogy az új iskola felépítésével jelentősen javultak a közoktatás tárgyi feltételei. Az iskola mellett tanítói lakások is épültek. Az iskola igazgatója az 1928/29-es tanévtől Kossa József lett.

A római katolikus elemi népiskolát egy 1929-ben vásárolt parasztházból alakították ki. Ez egyben kápolna is volt, udvarán haranglábbal. A kántortanító kezdettől fogva Prisztóka Ferenc volt. Ő később még évtizedeken át tanított a faluban. Az iskola a tiszaoérvényi egyházközség fiúága volt.

Egy az 1936-ban készült kimutatás szerint 1 nyári menedékház, 1 református és 1 római katolikus elemi, valamint 1 községi gazdasági továbbképző iskola volt a községben. Az iskolákban 5 református és 1 római katolikus tanerő oktatja a diákokat. A református elemi népiskola igazgatója ekkor már Juhász István volt, aki Kossa Józseftől vette át az intézmény irányítását.

1942-ből ismerjük a református iskolában ténykedő pedagógusok névsorát: Juhász István, Juhászné Kossa Mária, Kocsis Béla és Kálmán Eszter. A római katolikus elemi népiskolában Prisztóka Ferenc a tanító, de őt a felesége - Csuvikovszky Margit - sok esetben „helyettesítette”. Egy kimutatásból azt is

tudjuk még, hogy az iskolák munkáját segítette Kőrössy Ella védőnő, Szilágyi Piroska napközi otthon felügyelőnő, Ács Sámuel iskolaszolga és Földi Ida takarítónő. A továbbiak szempontjából nagy fontossággal bír, hogy a népiskolák szervezetét az 1940. évi XX. tc. fokozatosan nyolcosztályossá kívánta fejleszteni. Erre azonban majd csak a II. világháborút követően kerül sor, amikor 1945. augusztus 16-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány elrendelte az egységes 8 osztályos általános és ingyenes iskolák felállítását.

Időközben, a II. világháború pusztításai után 1944 végén, 1945 elején a szőlősi iskolában is megindul az oktatás. A református iskola négy tanerővel és 294 tanulóval, a katolikus iskola egy tanerővel és 73 tanulóval kezdi meg a 1945/46-os tanévet. Ekkorra befejeződött a tantestület tagjainak igazolása és ugyanazok a nevelők folytathatták az oktatást, akik korábban is Tiszaszőlősön tanítottak. Az iskolák továbbra is egyházi kezelésben maradtak. Az 1946/47-es tanév a folyamatos változások miatt eléggé átmenetinek tűnik. Az 1947/48-as tanévben B. Nyika József volt az igazgató, de ekkor még a római katolikus iskola is működött Prisztóka Ferenc igazgatásában.

A következő sorsdöntő fordulat 1948. június 16-án történt, amikor az Magyar Dolgozók Pártja által immár uralt országgyűlés elfogadta az iskolák államosításáról szóló 1848. évi XXXIII. törvényt. Így a szőlősi két egyházi iskolát még a nyár folyamán államosítják. A községi Nemzeti Bizottság ezzel egyetértett és helyeselte a döntést. Az 1949/50-ben a két iskolát „egyesítették” és két tanévben (1949/50-1950/51) Prisztóka Ferencet bízták meg az állami általános iskolai igazgatói feladatokkal. Őt Tajta Miklós (1951/52-1963/64), Nagy Dezső (1964/65), majd Kapás István (1965/66-1971/72) követte az igazgatói tisztségben.

1960-ban 353 tanuló járt az ekkorra további két tanteremmel bővített iskolába. A tantestület létszáma 12 főre emelkedett.

A későbbi évtizedekben stabilizálódott a pedagógusok és óvodai nevelők száma: 1974-ben 15 fő lett. Ekkor már Oláh Vince volt az intézmény vezetője, aki az 1972/73-as tanévtől az 1976/77-es tanévig igazgatta az iskolát. Az általános iskola tanulóinak száma időközben csökkenésnek indult (1974-ben 206 fő lett). Talán ez is lehetett az egyik magyarázata annak, hogy amikor 1976-ban Tiszaszőlős Tiszafüreddel együtt nagyközségi közös tanácsá szerveződött, az átszervezés átmenetileg az iskola körzetesítését is jelentette. Így az 1970-es évek végétől az 1980-as évek közepéig a tiszaszőlősi általános iskola a tiszafüredi Kiss Pál Általános Iskola tagiskolája volt. A Kiss Pál Általános Iskolát ezekben az években előbb Erdész József, majd Oláh Vince igazgatta, a tiszaszőlősi tagiskola vezetője pedig igazgatóhelyettesi beosztásban Nagy Imre, Bugán Gézané és Soltész Lászlóné volt. Az 1980-as évek elején újra bővítették

az iskolát, két tantermet, nevelői és igazgatói irodát, mosdót, tornatermet és salakos sportpályát építettek. 1985-ben megszüntették a körzeti iskolát és Tiszaszőlősön ÁMK-t (Általános Művelődési Központot) hoztak létre. Ide tartozott a helyi óvoda, az iskola, a közművelődés és a könyvtár. Az ÁMK-t 1985/86-tól 1995/96-ig Pálfi István, az 1996/97-es és a 2003/2004-es tanév között pedig Balázs István igazgatta.

2004-ben megszüntették az ÁMK-t, az iskola visszanyerte az önállóságát, és pályázatot írtak ki az igazgatói állásra. A pályázati szakaszban (4 hónapig) Oláh Tünde volt a megbízott igazgató, majd 2004. december 1-től lett Tar Lajos a kinevezett vezető. 2007. január 1-től az iskola a tiszafüredi gimnázium köré szervezett általános- és középfokú oktatási intézmény tagiskolájaként működik, Kájelné Matlák Erika főigazgató irányításával. A tagintézmény vezetője továbbra is Tar Lajos.

Az iskoláztatás történetéhez tartozik, hogy 1896-ban a község egy nyári menedékház (óvoda) építését kezdeményezte a református egyház által átengedett területen. Az évtizedeken át egy óvónénivel (Gál Lajosné) működő intézmény 1960-ban már zsúfolt volt. A 73 férőhely ellenére 91 kisgyereket írtattak be, akikkel már 3 óvónő foglalkozott. Az 1970-es években viszont a 20 férőhelyes állandó bölcsőde és 80 férőhelyes óvoda már kielégítette az igényeket. Később a bölcsődei férőhelyek száma még 10 fővel bővült, a rendszerváltozást követően azonban rohamosan csökkeni kezdett a bölcsőde iránti igény. 2004-től a volt bölcsőde épületében időseket ellátó szociális intézmény működik.

Beszélő földrajzi nevek - a falu belterületének fejlődése

A belterület alaprajza, szerkezete arra utal, hogy a lényegében véve spontán újratelepődést követően a XVIII. században Tiszaszőlős halmaztelepülés volt. A földrajztudomány így nevezi azon településeket, amelyek településformájának fontos ismérve a szabálytalan alaprajz. Ez a szabálytalanság, szinte rendszerelenség mind az egyes lakóházak elhelyezésére, a telkekre, a telektömbökre, az utcák vonalára is értendő. Csakhogy ez a halmazos jelleg átalakulhatott, és a rendelkezésre álló adatok és térképek alapján az is felmerül, hogy Tiszaszőlős ólas-kertes, úgynevezett kétbeltelkes településsé fejlődött a XVIII. század legvégére. Sőt, a belső útvonalak rajza azt mutatja, hogy ez a halmazos szerkezet bizonyos elemeiben a felszíni formákhoz, a Tisza feltételezett egykori medréhez, illetve annak partvonalához, az ármentes térszín futásvonalához is igazodott. Ez kissé az útifalvakra jellemző szerkezeti felépítésre is emlékeztet. Feltételezhetjük tehát, hogy eredetileg mégis kétutcás, az egymásra merőlegesen futó mai Szarvas Sándor utca és a mai Dózsa György utca - Szabadság tér - Kisköz volt a kezdeti szerkezeti elem.

Mindez az igen ellentmondásos kép a 1780-as évek első felében készült I. katonai felmérés térképlapjáról, illetve egy 1790 körüli térképről olvasható le. Ezeken még nincsenek feltüntetve a beltelkek határvonalai, ám a vélhetően csak hozzávetőleges pontossággal megrajzolt épületek meglehetősen szabálytalan rendben helyezkednek el a belterületen. Az úthálózat alaprajzának legfeltűnőbb jellegzetessége, hogy Szőlős „zsák”-jellegű településnek tűnik. Jól látható, hogy a belterületről összesen három irányba, keletre, délkeletre és északkeletre vezetnek utak.

A keleti és a délkeleti utak valójában Igar, az északkeleti pedig Füred felé. Ez azt jelenti, hogy Szőlősnek ebben az időben mindössze két szomszédjával volt kapcsolata, nyugat vagy délnyugat felé egyáltalán nem vezetett út. A térképek szerint egyetlen dűlőút, határbeli út futott nyugatra. Ez a sziget felé, az ott már létező szőlő felé vezető, illetve a távolabbi kaszálókat, halászó helyeket feltáró földút volt. Ami egyáltalán nem meglepő, mivel a határ ezen része gyakorlatilag az év nagy részében vízzel borított, árvízjárta terület. Ezzel szemben a három kivezető út mindegyike ármentes térszínen, ebből kettő ennek a peremén futott. Ez a térszín - amely ma is mintegy 3-4 méterrel magasabban fekvő peremmel emelkedik ki környezetéből - tehát egyértelműen meghatározta a településeket összekötő utak futását és végső soron előrajzolta a belterület alakulását.

Ha a három említett kivezető utat a határban is követjük azt látjuk, hogy a kelet felé vezető út a legfontosabb, mivel ebből a Gellért-hátról 5 irányba ágazik el az út. Ezek közül egy délkeletre fordul, és Igar irányába tart, egy másik pedig a Nagyszőlőt északon érintve egyenesen kelet felé, amely Füred kikerülésével tette lehetővé Kócs, a Hortobágy, azaz végső soron Debrecen elérését. Nem lebecsülendő fontosságú utak lehettek ezek, hisz a források tanúsága szerint mind Igar, mind pedig Debrecennek, illetve a Hortobágnak számottevő szerep jutott a falu életében. Ebből az útból a Nagyszőlőbe, a gyepre és keletre, egy majorságba is út vezetett. A falu művelés alá vont határának elérése, illetve a szomszédos települések megközelítése szempontjából tehát meghatározó volt ennek az útnak a futása. Úgy tűnik, ehhez képest a Füred felé, északkeletre vezető út kisebb jelentőséggel bírt ebben az időben.

Mindezek részletes tárgyalása azért is hangsúlyos, mert a faluból kiinduló utak végső soron a belterület úthálózatának kialakulását is befolyásolták. Az I. katonai felmérés szelvényén nem igazán kivehető, de a Lietzner - Sándor-féle tiszai térképek szőlői lapján igen jól látszik a belterületi úthálózat. Az 1790 körüli állapotot feltüntető rajzról megállapítható, hogy a belterület legfontosabb szerkezeti eleme a keletről bevezető út, és annak a református templomig történő folytatódása. Mindehhez hozzátehetjük, hogy az I. katonai térkép ezen vonal nyugati végén, a mai Hősök tere térségében egy szárazmalmot is feltüntet, sőt innen indul ki az ártérre lemenő egyetlen földút is. Vagyis a mai Dózsa György utca - Kisköz - Hősök tere - József Attila utca egy igen hangsúlyos szerkezeti elem lehetett. Ez volt a legfontosabb bevezető út meghosszabbítása, ennek mentén helyezkedett el a régi temető, ez az út vezetett át a református templom melletti teresedésen, egészen az út végén elhelyezkedő egyik szárazmalmig. Csak mellékesen tegyük hozzá azt is, hogy ennek a szárazmalmnak a térségében lett később az első községháza is, még mielőtt a Klein-kertben épített új helyre át nem költözött.

Ezt a kelet-nyugati tengelyt keresztezi a mai Szabadság tér környékén az az észak-déli, majd folytatásként északkelet felé kanyarodó szerkezeti vonal, amely később a másik meghatározó alaprajzi elemmé formálódik. Ez a mai Fő út, amely délen egy kisebb teresedésből indulva előbb Igar felől vezet be a forgalmat, majd a mai Szabadság tértől Füred felé halad. A déli kis tér is fontos szerkezeti tényező: itt is láthatunk egy szárazmalmot az I. katonai térképen. Továbbá innen keletre nyílik egy utca (a mai Péntek Ferenc utca elődje), valamint a belterület nyugati peremén innen indul egy körút-szerű útvonal (a mai Szarvas Sándor utca), amely észak felé a másik szárazmalmot után is folytatódik, majd keletre fordulva, egy töréssel visszakanyarodik a református templomtól északra a mai

Szabadság tér helyén már akkor is létező teresedébe. Nem nehéz felismerni, hogy ez a mai Kossuth Lajos, illetve az Alkotmány utca elődje. Ebből az utcából még egy másik, keletre vezető, ívet leíró utca is kiszakad: a Petőfi út elődje, amely északon, egy a part alá vezető közt felvéve visszatér a már Füred felé haladó fő útra. Ez a délről induló, a főútból kiszakadó és oda északon újra visszatérő félkörút mindenhol párhuzamosan fut a falu belterületét magán hordó árvízmentes térszín nyugati, északi peremével. Ezen szerkezeti elem egy része valószínűleg nagyon korán, a betelepedés évtizedeiben is kialakulhatott. Ám az 1780-as évekre kiépült formájában már az ólaskertes jelleg egyik megnyilvánulása, hisz a körív mentén, a belterület szélén az I. katonai felmérés térképszelvénye kerteket jelez. Ez azt jelenti, hogy a beltelek megkettőződött. Valahol a halmazos falubelsőben van egy lakótelek és a belterület szélein egy gazdasági jelegű, másik „telek”, a kert, ahol a terményfeldolgozás, tárolás, illetve az állatok tartása, teleltetése történt. Mindezek természetesen még az egyéb források oldaláról is megerősítésre várnak. A korabeli térképekről még jól kivehető a mai Felszabadulás utca elődjének, illetve északon a Zrínyi Miklós utca őséneke - a Csirezugnak - nyomvonala is. A belterület szabálytalan, tömbszerű felosztása sem kerülheti el figyelmünket, mint ahogyan az sem, hogy összesen 5 szárazmalom található a belterületen. A Gellért-éren túl már látható a Vadasnak nevezett falurész is. Tény, hogy az 1780-as és az 1790-es évekből rendelkezésre álló térképek alapján már megállapítható az az utcahálózat, amely mind a mai napig követhető a települési alaprajzon.

A XIX. század során a belterület szerkezetének átalakulása, az úthálózat és a telekelrendeződés változása szinte folyamatos. Már az 1840-es években készült térképfelvételeken is jól látható a belterület növekedése. Ekkor már beépült a Topánecs nevű falurész, melynek utcahálózata és zug-rendszere a mai napig ugyanaz, mint akkor volt. Itt 26 darab, többnyire eltérő méterű, itt-ott szabálytalan formájú telek alakult ki. A mai Gát utca vonalán haladó út egy kishídon jutott át a falu alatti éren (Petyk-ér) és a Szigetszőlő, illetve a Tisza irányába haladt tovább. A másik szembetűnő változás, hogy a belterület délen a mai Szarvas Sándor utca - Fő út - Péntek Ferenc utca keresztesződésétől tovább növekedett és elérte a Táncsics Mihály utca - Fő út - Damjanich utca mai keresztesződésének térségét. Az 1857 után készült térképeken is jól kivehető, hogy ezen a legdélibb ponton igen tekintélyes méretű telkek voltak. A XIX. század közepén vélhetően erre lehettek a Pazonyi Elek család több tagjának az udvarházai. A Fő út másik oldalán a belterület a mai Vörösmarty utcáig ért: ennek a főútra nyíló torkolatában egy teresedés volt, ahol már az 1857-es térképek szerint is egy szárazmalom helyezkedett el. Vélhetően ez volt a Kakas-malom. Nevét akkor

kaphatta, amikor a református templom 1860-as felújításakor a templomtornyon lévő kakast csillagra cserélték, és ezt a kakast az egyház gondnoka, Pazonyi Elek József földesúr saját malmának tetejére tetette.

A belterület délkeleti és keleti széle a mai Vörösmarty - Jókai utca északi vége - Béke utca nyomvonalon haladt. Úgy, hogy ezek féloldalas utcák voltak, azaz csak a falu belseje felé eső oldalukon voltak telkek. Ez alól kivételt képezett egyetlen nagyobb méretű telek, amely a mai Fehér Imre utca és a Vörösmarty utca közötti Jókai utcai útszakasz túlsó oldalán feküdt. Ez később a Klein család területe volt. Érdekes egyébként, hogy az említett két utca közötti tömböt mindössze 5 darab telek foglalta el. Általában is elmondható, hogy a belterületnek ezen a déli részén voltak a legnagyobb méretű beltelkek.

A Béke utcának a falu felé eső oldalán ekkor 3 darab zsákutca is kialakult. Ezek mélyen a telkek közé benyúlva biztosítottak kijáratot a tömb belsejében fekvő, igen szabálytalan alakú és eltérő méretű telkeknek. Egyik ilyen szabálytalan alakú, zugból nyíló telek volt a Péntek-féle, közel 2 katasztrális hold területű telek a Péntek Ferenc utca és a Fő út kereszteződéséhez közel. Ezzel a tömbbel szemben, a másik oldalon találjuk a régi temetőt. Abban az időben a mai Péntek Ferenc - Béke utca - Dózsa György utca - Fő út által határolt tömb északon, a mai Dózsa György utca és Fő út kereszteződésénél egy igen nagy méretű telekkel zárult. Ez volt a Klein-kert. Később, majd a XX. század közepétől itt alakul ki a mai községközpont (községháza, posta térsége).

Északkelet felé haladva azt látjuk, hogy a mai Dózsa György - Rákóczi Ferenc - Lenin - Zrínyi Miklós utcák térsége már korábban beépült, de meglehetősen tagolt, kisebb-nagyobb „szigetszerű” telektömbökkel, zsákutcákkal tagolt térkitöltést mutatott. Különösen a mai Dózsa György - Rákóczi Ferenc és Lenin utcák találkozásánál volt zeg-zugos, tömbökre szakadozó a belterület. A mai Nyárfás utcának megfelelő utca egyoldalas volt. A lapon (Ligeten) túl, a füredi útfélen kialakuló tömb 10 telket fogadott be. Ez a Vadas nevű falurész. A telkek közül egy igen nagy méretű volt, a többi jóformán csak szegélyezte.

A belterület nyugati és északi peremét követő félkörút-rendszer az 1857-es vagy az 1880-as évek térképein már jól kivehető. A mai Petőfi, a Kossuth Lajos, az Alkotmány, a Szarvas Sándor utca és a Felszabadulás utca elődeinek futása azóta alig-alig változott. Beleértve a part alá vezető közöket (Madách utca, Kisfaludy-köz, Ságvári Endre utca, József Attila utca) és zsákutcákat, zugokat, melyek közül csak némelyik változott. Például északkeleten nyílt a régi jegyzőtelen az Ady Endre utca: ez az egyetlen nagyobb változás.

Nagyon hangsúlyos szerkezeti elem az Alkotmány utca. Különösen annak a Petőfi utcai torkolattól a Fő útig tartó, kelet-nyugati irányú szakasza. Itt az utca kiszélesedik, különösen a Madách utca torkolatánál, hisz onnan a templom felé van összeköttetése. Az Alkotmány utcáról induló másik útvonalon - a Katona József utcán - is eljuthatunk a templom felé. A Kisköz a Szabadság térről indulva fut kelet-nyugati irányba és a templom előtt haladva a mai Hősök terénél lévő teresedésnél összefut több utca, sőt még egy kisebb ívet leírva ide jön a mai Alkotmány utca elődje is. Ezen a téren 1857-ben két szárazmalom is van, itt volt az első községháza és a régi piactér is. A kelet-nyugati szerkezeti elem tehát így épül össze a halmazos, ólas-kerteres jellegű körútszerű elemmel, mely Szőlős utcahálózatának sajátosságát is adja. Különösen a falu ezen részeiben láthatjuk, hogy a telkek egymásra zsúfoltan, telektömböket alkotva, szabálytalanul helyezkednek el. Az 1857-es években készült térképeken a belterületen összesen 19 zugot, zsákutcát lehet megfigyelni. Ez egyáltalán nem véletlen, mert a telektömbök belsejében lévő telkeket csak ezeken a zugokon keresztül lehetett megközelíteni. Az egyes utcák között szigetszerűen álló kisebb telektömbök is igen gyakoriak. A már korábban említett, a belterület déli és keleti részein található szigetszerű kis tömbök a Kossuth Lajos utca, a református templom és a mai Hősök tere elődjének számító régi piactér környékén szinte csak 2-4 telket tartalmaznak. Ez még inkább zeg-zugossá teszi a belterület alaprajzát.

A XIX. század végétől a XX. század második feléig bekövetkezett változások a már kialakult falurészekben alig hoztak változást az utcahálózatban és a főbb szerkezeti elemekben. A belterület ugyanakkor tovább bővült, de ezek a változások már más típusú szerkezeti elemeket eredményeztek. Az utóbbi évszázadban kialakított utcák lényegében véve egyenes futásúak, szinte szerkesztett nyomvonalúak. Ennek alapvetően az lehet az oka, hogy olyan területen nyíltak, ahol a felszíni viszonyok immár nem befolyásolták a futásirányt. De az 1895-96-ban megépített Karcag-tiszafüredi helyiérdekű vasút vonalvezetésének is minden bizonnyal meghatározó szerepe volt a belterület továbbfejlődésében. Mégpedig két vonatkozásban is. Egyrészt azért, mert az akkori szőlői elöljáróság kérését teljesítették a vasút tervezői. Ennek megfelelően a Nagy-aszó parttól nem egyenesen észak felé halad a vasút - eredetileg a Nagyszőlő nyugati oldalán lett volna a megállóhely -, hanem a „falú alá kanyarodó” vasútvonalat úgy tervezték, hogy szinte párhuzamosan halad a tőle távolabb lévő, észak-déli irányú Fő uttal. Ám még így is távolabb feküdt az akkori belterülettől, s ez szinte kijelölte a belterület további bővítésének irányát és célját. Ezzel magyarázható, hogy a belterület fejlődése már az első lehetséges bővítéskor a vasútállomás felé történt. Az 1920-as, 1930-as években, több mint 30 család jutott házhelyhez.

Elsőként a mai Péntek Ferenc utca- Fehér Imre utca találkozási és a vasútállomás közötti terület, a Gárdonyi Géza, a Deák Ferenc és a Jókai utca térsége épült be. Ezt a részt Újsorként ismerik még ma is. 1945 után pedig tovább gyarapodott a belterület, immár, az egykori szikes legelő helyén, amely a vasútvonal és a Fő út között délen szinte legyezőszerűen helyezkedik el.

Egy helyben készült előjárósági jelentés szerint ezen a részen 1949 áprilisában 93 darab, egyenként 500 négyszögöles házhely „lett mérnöki kimérve és kiosztva”. Ezek a juttatott házhelyek a mai Bem Apó, Damjanich, Sport utca, illetve az Árpád fejedelem útja és a Hét vezér út által közrefogott területen helyezkednek el. A Dózsa György utca temető felőli oldalában Cziriák (Czirják)-kert területéből 8-10 új háztelket alakítottak ki.

Az 1970-es években történt még két változás. A Tiszaszentimre-Abádszalók felé vezető műút mentén bővült még dél felé a belterület, illetve a Gellért-háton kialakították az új köztemetőt.

Hajdanvolt házak... - az épített örökség nyomában

A település legkisebb és egyben legfontosabb egysége a telek, amely részben színtere, részben pedig irányító központja volt a hagyományos paraszti gazdálkodásnak. A halmaztelepülésre többnyire a csoportos elrendezésű telek volt a jellemző, amely azt jelenti, hogy az építmények a telekhatárok mentén, azt két vagy három oldalról szegélyezve egymástól különállóan épültek fel. Ám ha a telek nagy, esetleg még középre is kerülhetnek kisebb építmények. Ma már szinte nem is találhatók ilyen telkek Tiszaszőlősön, de a XIX. század első felében még sok ilyen lehetett. Mivel a vízföldrajzi és egyéb viszonyok hosszú időn át fékeztek a település térbeli kiterjedését, a lakosság számának növekedésével a XIX. század folyamán a telkek egyre jobban összezsúfolódnak, egyre kisebbek lettek, s ennek következtében kialakultak az úgynevezett soros elrendezésű telkek, melyek ma igen jellemzőek. Ezek tulajdonképpen szalagtelkek, ahol az épületek sorban egymás mögött, de különálló egységekben vagy lazán összefűzve helyezkednek el. A lakóház után mindig az istálló áll, amit csak ritka esetben építenek egybe a házzal. A sort a kisebb ólak zárják. A „házzal” szemben legfeljebb gabona- és terménytároló épületek találhatóak egy-két telken. A belterület legrégebbi részeinek zeg-zugos rendszere, tömbökre tagolt felépítése, halmazos jellege azonban továbbra is átörököltette a szabálytalan alakú telkek sokaságát, így a soros telekelrendezés és a halmazos szerkezet végső soron mind a mai napig fennmaradt.

A soros telek múlt századi előrenyomulását a már említett telekelaprózódáson kívül más tényezők is siítették. Az új falurészek telkeinek kimérése a XX. század elejétől már építészeti, tűzrendészeti szabályrendeletek szellemében történő mérnöki munka eredménye. Ezek a központilag is ösztönzött szabályrendeletek pontosan meghatározták a telkek utcai frontjának szélességét, az épületek elhelyezkedését. A szabályozások hatása különösen jól megfigyelhető a falu keleti, I. világháború utáni és déli, II. világháború utáni újkiosztású részén.

Az emberek lakására szolgáló hajlék a XVIII. század legelejétől, az újratelepéstől, természetesen óriási változáson ment át. Az 1720-as évek végén még nagyszámú veremlakás volt a faluban, ám a XVIII. század végére a földfelszín fölé húzott patics vagy vert, esetleg vályog falazatú, szalmával vagy náddal fedett lakóépület lehetett a meghatározó. A háromosztatú lakóház a XIX. században terjedhetett el, de ekkor még nem volt ritkaság a kétosztatú lakóépület sem. A

négy helyiségből álló lakóház csak a jobbágyfelszabadítás után kezdett terjedni, elsősorban a közép- és gazdagparaszság lakóépületeinél. A kétosztatú ház csupán egy szobából és konyhából állt, a háromosztatú szoba+konyha+kamra vagy szoba, a négyosztatú szoba+konyha+szoba+kamra helyiség-eloszlású. A konyha korábban két részre oszlott, pitvarra és kéményaljára vagy a szűkebben vett konyhára. A lakás bejáratától a kéményig terjedő részt pitvarnak nevezték. A kémény alja pedig a szabad kémény alatti rész volt.

A lakóházba mindig a pitvaron keresztül juthatunk be, s innen nyílnak a szobák, illetve a kamra bejárata is. A konyhán csak ritkán volt ablak. Az ajtótól jobbra és balra vaklyukakat vagy tékát találhattunk, melyeket kisebb használati eszközök tárolására használtak. Bútorzata igen egyszerű volt, legfeljebb egy vizeslécából (korsószékből), stelázsiból vagy asztalszékből állott. Néhány évtizede az idős emberek a szobát még háznak hívták. Egy hármast vagy négyosztatú lakóházban az utca felé néző helyiségnek nagyház volt a neve, a módosabb családok ezt tisztaszobának hívták. Itt általában nem laktak, elsősorban reprezentatív célokat szolgált. A tisztaszoba rendszere a XIX. században terjedt el a magyar parasztság körében, s kialakulását nem a célszerűség, hanem inkább a jómód kifejezése motiválta. A tulajdonképpeni lakó- és munkahely a kisház vagy alsóház volt a parasztcsalád egész életének színtere. Természetesen ahol csak egy szoba volt, ott ez az elkülönülés nem jelentkezett. A ház utolsó helyisége az élelmiszer, a nagyobb háztartási eszközök tárolására szolgáló kamra volt, a négyosztatú lakóházak esetében mindig külön bejárattal.

A lakóház legjelentősebb tüzelő-, fűtő- és sütőberendezése, sőt bútordarabja a szobabeli kemence volt. Ez a szoba bejáratától jobbra vagy balra, annak egyik sarkában helyezkedett el. A kemence formáját tekintve lehetett széles padkára épített boglyakemence vagy padka nélküli, négyszögletes sifon vagy szögletes kemence.

A kemence legjelentősebb funkciója a kenyérsütés volt, de fontos szerepet játszott a főzésben is. A boglyakemence fontos tartozéka a padka és a sut. A kemence kör alakú formáját kísérő 40 - 50 cm széles padka, tulajdonképpen ülőhely. Különösen télen tanyáztak rajta szívesen, mert hátukat a meleg kemencének vethették. Itt ülve végeztek számos házimunkát, fontak, kosarat kötöttek, kukoricát morzsoltak, tollat, tengerit fosztottak. A kemencét a konyhából fűtötték: nád, nádcsörmő, napraforgó- és kukoricakóró szolgált tüzelőanyagként. Főzéshez berakott tűzhely szolgált.

A XIX. század végéig a lakóház tüzelőberendezéseinek füstjét a konyhában lévő szabadkémény vezette a szabadba. Vázát fából építették, melyet elsősorban náddal borítottak, és kívül-belül vastagon betapasztottak. A szabadkémény háttérbe szorulása a XX. század első felében indult meg, elsősorban a szigorú tűzrendészeti szabályrendeletek tiltó intézkedései következtében. Természetesen, ha szándékos gyújtogatás történt, akkor a rendeletek keveset értek.

Tiszaszőlősön egy ilyen szándékos gyújtogatásból volt egy igen nagy tűz 1903-ban. Ekkor a református iskola környékén lévő utcákban több mint 100 ház égett le vagy szenvedett tűzkárt.

A lakóházak folytatásában felhúzott gazdasági épületek kivitelezésükben, technikai és szerkezeti megoldásaikban általában egy fázissal korábbi építőgyakorlat emlékét őrizték. Ezek az objektumok ugyanakkor nemcsak építészeti vonatkozásban, hanem az ember gazdasági tevékenységének szempontjából is szerves egységet alkotnak a lakóházzal. Egy telek gazdasági építményeinek száma, elhelyezése, nagysága, építészeti kivitelezése és funkcióbeli megoszlása mindenkor hű visszatükrözője a paraszti gazdálkodás jellegének.

Ma már egyre kevesebb hagyományos lakóház, gazdasági épület található a faluban, de az 1960-as években készült népi építészeti felmérés több XIX. századi vagy későbbi, a paraszti gazdálkodás és életmód emlékét őrző objektumot talált. A felmérés idején a Szarvas Sándor, a Péntek Ferenc, a Fehér Imre, a Ságvári Endre, a Kossuth Lajos, az Alkotmány, a Petőfi és a Zsák utcában, valamint a Fő úton és a Hősök terén mintegy kéttucat tradicionális lakóházat, gazdasági épületet vettek számba. A legrégebbi építésű lakóházak az utcára egy ablakkal néztek és többnyire féltornáccal vagy gyakran a pítvarból ellopott rövidke beugróval rendelkeztek. A faoszlopos tornácok (például az akkori Ságvári Endre utca 5., Zsák utca 3.) mellett ezeknél a régebbi lakóházaknál is elterjedt volt a hengeres téglaoszlop (ilyen volt akkor a Kossuth Lajos utca 23., a Péntek Ferenc utca 13., Szarvas Sándor utca 11., 40. alatti lakóház), amely olykor megkettőzött volt (például a Fő út 32.). A tetőszerkezet eredeti formája ollóágasos volt, mely nyeregtetőt tartott és az épület homlokzata tapasztott nádból készült vagy deszkázott, esetleg falazott vértelkekben végződött.

A lakóházak egyik típusaként felmért Zsák utca 3. számú épület például egy háromosztatú lakóház volt. Az udvari fronton a ház hosszánál rövidebb, henger alakú, faoszlopos tornác, „ámbitus” húzódott. A pítar két oldalán egy-egy lakóhelyiség volt: a nagyház és a kisház, melyből a felmérés szerint az utóbbi soha nem volt fűthető. Itt tehát nem alakult ki a „tisztaszoba-kisszoba” eloszlás, hisz a kisszoba téli tartózkodásra alkalmatlan volt. Az 1850-es évek táján vertfallal emelt épületben eredetileg szabadkémény szolgálta a füstelvezetést,

de a szabad kéményt az 1940-es évekre elbontották. Attól kezdve a nagyházban a pitvar „kulinájából” táplált sifonkemence fűtött, a konyhában csikótűzhelyen (vályogból rakott tűzhely) főztek. A kisházban a felmérés idejét megelőző évtizedekben vályogból rakott tűzhely volt, melynek füstjét lemezcsővel vezették a pitvar túlsó oldalán lévő kulinájába. Az épület utcai homlokzatának vértelke tapasztott nádból, az udvari pedig tapasztott lécből készült. A szelemenes tetőszerkezetet az épület végein ollóágasok, középen három félágas tartotta. Náddal volt fedve.

A másik felmért típust a Fő út 56. szám alatti lakóház képviselte. Ez egy négyosztatú, szoba+konyha+szoba+kamra beosztású lakóház volt. Az 1800-as évek első felében épülhetett. Az udvari fronton végighúzódott az oszlopos tornác, az „ámbitus”. A középen lévő konyhából vagy pitarból egy-egy lakóhelyiség nyílt, a konyhából szabadkémény vezette el a füstöt. Az 1930-as években megszüntették a szabadkéményt, és ettől kezdve már csak a nagyházban fűtöttek, a szögletes sifonkemencében. Az épület falazata vályogból készült, mindkét végén a homlokzat deszkavértelekben végződött. A szelemenes tetőszerkezet az épület végein ollóágasokkal, középen három félágással tartotta a náddal fedett tetőt.

A XIX-XX. század fordulóját követően és különösen az I. világháború utáni években új típusú, nagyobb méretű gazdaházak kezdtek terjedni. Jellemzően négyosztatúak, nyeregtetősek voltak, az udvarfronton nagyrészt végighúzódó tornáccal. A nyeregtető az utca felé csonkakontyos volt, mely a homlokzaton megjelenő vakolatdíszítéssel szembetűnővé tette az épületet. Az udvari homlokzaton húzódó négyszögletes kőoszlopokkal tartott tornác is éke volt ezeknek az épületeknek. Különösen azt követően, hogy az 1910-es évektől a tornácvégek fűrészelt deszkadíszítést kaptak. A tornácos gazdaházakkal szemben a telken az utca hossz tengelyében a gazdasági épületek (ólak, istállók, műhelyek) is megjelentek. A gazdasági épületek később terménytárolókká, lakóházakká is alakulhattak. Ezeknek az épületeknek a fűdés szerkezete mestergerendás fáfödém, a padlástéren sár tapasztású. A szarufák a padlásteret magasztó sárgerendákra nyúltak. Ez az emelt padlástér szellőzőnyílások beiktatását is lehetővé tette.

A falu történetéhez, településképehez hozzátartoznak azok a rangosabb épületek is, amelyekben 1945 előtt a településen élő földbirtokosok, bérlők laktak. Itt a református templom közelében épített Elek István-féle kastélyt, a faluközpontban lévő Fazekas László-féle házat, továbbá a település külterületén, a Nagy-páncélos nevű határrészen fekvő Bánó-kúriát és a Domaháza-pusztán épített Bobory-féle kúriát kell megemlíteni. A többségüket lebontották, de a

megmaradt objektumok egy része ma már elhanyagolt állapotban van. Az Elek István-féle úrilakot 1907-ben építtette tulajdonosa, mely a község egyik legnagyobb földtulajdonosa rangjához méltó épület volt. Környezetében egy víztorony is épült. A víztorony közelében emelt másik épületben az Elek-uradalom irányító személyzete lakott. Ma már csak ez az építmény és a víztorony áll. Az Elek-féle kastély a Csabay család tulajdonába került. A többszáz holdas birtokon gazdálkodó Csabay család lányát, - Csabay Máriát - a motorkerékpárokért rajongó Wein Levente vette feleségül. Tőlük a kastély a Lisznyai családhoz került, akik 1942 táján a főépületet lebontatták.

Fazekas László egyedi tömegformálású, villaszerű lakóháza a község közepére épült, a XX. század első évtizedeiben. A születését tekintve nem szőlősi származású tulajdonos elemi népiskolai igazgató volt, és az egyik módos gazda családjával került házassága révén rokonságba. A négyszögletes kőoszlopokkal tartott tornácával a református templom felé néző épületben ma a könyvtár működik.

Tiszaszőlős határában épült fel a szecessziós hatást keltő Bánó-kúria. Szabadon álló, földszintes, tetőtér beépítéses, tagolt tömegű, kontyolt nyereg-tetős épület volt, melynek déli sarkán sokszögletű bástya található. A déli homlokzatán vaskorláttal ellátott terasz tette még mozgalmasabbá az épület látványát. A Bánó család tagjai az 1920-as évektől az 1940-es évek közepéig földbirtokosként ismertek voltak a faluban. Az államosítás után a kúria fokozatosan tönkrement és ma romos állapotban van.

A domaházi kastély környéke a XIX. század második felétől a poroszlói Graefl család uradalmi központja volt. Az uradalmi központnak tűnő kastély portikuszerű déli homlokzatával rangos tulajdonosokra utal. A Graefl család házasodás révén a Boboryakkal is rokonságba került. A család egyik tagja, vitéz Bobory György 1930-as évektől az 1940-es évek elejéig képviselőházi tag volt, egy időben pedig a képviselőház alelnöke. Mivel a domaházi uradalmat az 1910-es évektől Wildmann Gyula tiszafüredi gazdálkodó bérelte, a kastélyt gyakran Wildmann-kastélyként is emlegetik. 1949 után itt volt az egyik szőlősi mezőgazdasági termelőszövetkezet központi majorja, az egykori cselédházakban pedig a nagyüzem dolgozói laktak. Ma mezőgazdasági vállalkozás működik a majorban.

A belterületet tulajdonképpen két nagyobb lapos, mélyebb fekvésű rész is tagoltabbá tette. Az egyik a református templom szomszédságában lévő „Nóborda”, a másik pedig a Vadast és a falu többi részét elválasztó Gellért-tó. A Nóborda nevének eredetével kapcsolatban a néphagyomány úgy tartja, hogy hajdan itt egy tót bordaárus berúgott, elaludt és amíg aludt, az általa eladásra hozott borda (a szövőszék egyik fontos alkatrésze) beleesett a vízbe. Amikor

felébredt, csak azt hajtogatta: „no borda, gyere ki”. Így lett a neve „Nóborda”, melyet az anyakönyvek is többször „Noborda” alakban őriznek. Ez a rész már a XVIII. században is így szerepelt a forrásokban és az egyik anyakönyvi bejegyzés azt is tartalmazza, hogy valaki beleesett és belefulladt a Nóborda vizébe. Az 1880-as években készült térképeken is nagy tó van a falu közepén, melybe északról, a mai Alkotmány utca felől egy árok vezeti be a vizet. Sőt, a Nóbordától délre, a kertek alatt, a mai Felszabadulás utcával párhuzamosan is vezet egy árok, egészen a Szarvas Sándor utca és a Fő út kereszteződéséig. Ez volt a Nóborda-ér.

Ennek az egykor vízállásos résznek a rendezését, a belvíz részleges elvezetését egyébként már az 1890-es évek elején kezdeményezték. Meg kell említenünk, hogy 1898. november 19-én az akkori földművelésügyi miniszter körlevelében fordult a magyarországi települések előjáróihoz, hogy az 1898. szeptemberében merényletben meggyilkolt Erzsébet királyné (a legendás „Sissi”) emlékére emlékfákat, emlékligeteket létesítsenek. Alig telt el néhány hónap és a következő év tavaszán már jelenthették, hogy Szőlős előjárósága a református templom melletti területen 4 darab kocsányos tölgyet ültetett el. Ezekből a tölgyekből kettő ma is áll, igen szépen megterebélyesedve a szabadtéri színpad mellett. A falu centrumának rendezése, a református templom körüli teresedés parkosítása az I. világháború után folytatódott, amikor a mai Szabadság téren elhelyezték a Hősök emlékművét.

A községben az 1923. október 22-én tartott képviselő-testületi ülésen döntöttek a világháborúban elesett 57 katona emlékének megörökítéséről. Az ügyek további intézésére alakuló szoborbizottság Pásztor János budapesti szobrászművész terve mellett döntött. A feleségétől és a gyermekétől búcsúzó katona kompozíciója egy 1,8 méter magas alapzaton álló szoborcsoport. Főalakja az egyenruhás katona, aki baljával feleségét öleli át, jobb kézben leeresztett fegyverét pedig gyermeke karolja át. A talapzaton elől a koronás kiscímer felette a következő felirat: „Hőseink 1914-1918”. A talapzat bal és jobb oldalára került az 57 hősi halott neve. A műkőből készült alkotás teljes magassága 4 méter. 1925. május 24-én avatták fel.

A két világháború között többféle községrendezési terv is megfogalmazódott. Nagy fontosságú volt például az 1928-ban született községi tűzvédelmi szabályrendelet, amely átfogóan igyekezett szabályozni az építkezésekre is vonatkozó előírásokat. Érdeemes megemlíteni, hogy az 1930-as évek végétől a Klein Aladár-féle ingatlanokon levante gyakorlótér, sportpálya és szérűskert céljára vettek bérbe területet.

1943 októberében a község megvásárolt egy közel 300 négyszögöles telken lévő lakóházat is, hogy azon leventetthont alakítsanak ki. Az erre vonatkozó terv és költségvetés is elkészült.

1945 után az új községházát az egykori Klein-kertben helyezték el. Ide került később a posta, az ABC áruház és a Takarékszövetkezet helyi fiókja is. A Községháza előtt is kialakult egy szép park.

A régi paraszti élet és tárgyi emlékei

A tiszaszőlősi népelet meglehetősen gazdag tárgyi vonatkozásai közül a ház berendezéseivel, a házkörűli és a külterületi gazdálkodással valamint a népi táplálkozással kapcsolatos emlékmagyarról szólnunk röviden.

A parasztcsalád lakáshatási körülményeit, a lakásban található bútorzatot alapvetően a paraszttársadalomban elfoglalt hely határozta meg. Ennek a rétegzettségnek a kifejezője volt a két, a három vagy négyosztatú lakóház, amely a XIX. század közepétől a XX. század második feléig folyamatos változásokon ment át. A lakásba vezető pitvar a szabadkémény megszűnésével fokozatosan konyhává alakult át, azaz a konyha - amely a szabadkéményes fűtési mód idején még csak a kéménynyílás alatti terület neve volt - fokozatosan az egész helyiségre kiterjedő része lett a lakásnak. A XX. század közepére a pitvarokból átalakuló konyhákból az archaikusabb falitékák, vizeslócák házilag vagy népi „ezermester” által készített ülőalkalmatosságok egyre inkább eltűnnek és megjelenik a kredenc, a konyhaasztal és a hokedli. Ahol háromosztatú a ház, ott az utca felőli tisztaszoba vagy nagyház és az udvari szoba vagy kisház között nem csak a használatban, hanem a berendezésben is egyfajta funkciómegosztás alakul ki. A szobaberendezések korábbi, idősebb darabjai, mondhatni „generációi” a kisházba kerülnek, és az utcai szoba reprezentatívabb jellegű lesz. A gazdag parasztnál előbb, a középparasztnál később a szobaberendezés polgári külsőt ölt. Ez például azzal járt, hogy a boglyakemence helyett sifonkemence épül a nagyházban, majd a szoba kemencével átellenben lévő sarkában megjelenik a sifon, azaz az állószelekrény. A középparasztság nem volt képes követni a gazdag parasztságot, nem tudott sifont adni férjhez menő lányának. A középparaszt családból származó lányok továbbra is kaszlit kaptak, de az addiginál gazdagabbat: ötfiókos kaszlit. Ezzel szemben a szegény lányok egészen az 1800-as évek végéig ládában vitték a hozományukat. A XX. század elejétől azonban már ők is dísztelen kaszlit kaptak, de a középparaszti lányokénál szerényebbet, csupán háromfiókosat. A hozományuk (párnák, egyéb textilek) is kevesebb volt, mint a jobb módúaké. A közepes és jobb módú kisparaszti szülők a férjhez menendő leányok számára fűredi asztalosoknál csináltattak bútort. Általában két ágyat, kaszlit, kanapét, asztalt és két-három karszéket.

A református vallásúaknál a lakást nem díszítik vallási jelképek. Díszítőelemként a színes nyomatok (Kossuth, a magyar történelem nevezetes eseményei), a nehéz, polgári hatású szövet ágy- és asztalterítők, a horgolt függönyök, terítők esetleg a földre terített rongyszőnyegek szerepelnek.

Az első szobában néhány esetben padlót fektettek, az ablakra firhangot, horgolt függönyt tettek. Terjedt az újdivatú, esztergált firhangtartó. A karos kanapé fölött, a két ablak között sötétszínű, fakeretes, kissé előredöntött állású tükkör volt. Az asztal fölött a mestergerendáról egy láncon csüngő, 11-es, azaz a legnagyobb méretű petróleumlámpa lógott.

A két világháború között kezdtek vásárolni a csikó- vagy asztalsparheltot is.

A korábbi, a szülőktől, nagyszülőktől megmaradt bútorok a kishozzába kerültek.

Érdekes és egyben a falu gazdasági jellegű kapcsolatainak egyik árulkodó jele az is, hogy egy paraszti háztartás eszközanyaga honnan, milyen módon kerül az adott település lakóihoz. Ez azért is fontos, mert különösen a XX. század első negyedéig aránylag kevés iparos élt Tiszaszőlősön. A háztartásban szükséges textileket általában házilag, maguk a lányok, asszonyok készítették. Az egyéb berendezési tárgyak, eszközök és kellékek beszerzését azonban más módon biztosították. Ez azonban a társadalomban betöltött státusztól, illetve korszaktól is függött.

Az első világháború előtt rendszeresen jártak a faluba a nyitrai „gyócsos tótok”. Ezek a magyarul is beszélő szlovákok röffel mérték a gyolcsot, ponyvás kocsival jöttek a faluba. A „T” szabábú, kézelőtlen, bő ujjú ing, nyári felsőruhaként viselt gatya a szegényebbek körében általános viselet volt a XIX. század végéig. A viselet alakulásával kapcsolatban egyébként sokat mondó adalék, hogy csizmadia már az 1830-as évektől van a faluban (Fekete Péter, nemes Fekete András és Kovács András) és az 1850-es években már legalább 5 újabb mesterről tudunk. Gubásmesterről 1850 tájáról van adatunk (Koczik József), de 1850-ben legalább két szűcsmester és egy szabó (Nagy Sámuel) is dolgozott Szőlősön.

Nyitra és Zólyom vármegyéből „üveges tótok” jöttek, és táblákban hozták az ablaknak való üveget.

Szórványadatok utalnak arra, hogy a lakóházak bútorait a debreceni vásárokról hozták, de a XIX. század közepétől minden bizonnyal Füredről is beszerezhettek. Ez annál is inkább valószínű, mert több jeles füredi asztalosmesterhez Szőlősről is szegődtek inasok (az 1850-es években például Nagy Bálint és Fekete Zsigmond). Az egyik legismertebb füredi asztalos, Kruspyr József felesége pedig a szőlősi asztalos, Szűts István lánya lett.

Füvessy Anikó szerint ez lehet a magyarázata annak, hogy Tiszaszőlősön szép számban kerültek elő füredi stílusú bútorok, például festett, szerkesztett díszítésű tulipános ládák.

A XX. század elejéig a háztartásban használatos cserépedényeket több helyről szerezték be. A környékbeli fazekasok közül elsősorban a fürediek, a mezőtúriak, a madarasiak fordultak meg Szőlősön, de került néhány mezőcsáti edény is. Ezen kívül a tótoktól lehetett még cserépedényt vásárolni. A fazekas tótok kocsival jöttek, és a vásáron árulták a fazekat. Tőlük került ide a nagyszájú tótkanta, amely fakó vörös vagy fekete volt, mint a füredi bezerédi áru. Rimaszombatból is hoztak vászonfazekat, lábast, három lábbal vagy anélkül. Ezeket tartották a legjobbnak, mivel tűzálló edények voltak.

A nyitrai és zólyomi tótok a háztartásban használatos egyéb eszközökkel is kereskedtek. Ők voltak a „bordás tótok”, ők hozták a nyújtófát, a fakanalat, a bordát. Ennek a nagyobb darabja a szövőszék egyik alkatrésze volt, egy kisebb változata pedig a csigacsináláshoz kellett. Ezt különben nádból készítették. A hozzá való nádat a tótok itt szedték vagy helybeli napszámossal szedették. Rézből való csigacsinálót az igari cigányok csinálták és árulták. A bordás tótok hozták kocsival a gereblyéket, kétféle favillát, jármot, kocsirudat nyírfából, szénahordórudat, nyírfaseprőt, a kamrába való kenyérgabonatartó hombárokat szétszedve.

Az I. világháború előtt rendszeresen jártak Szőlősre a Kolozs vármegyei dézsás oláhok (románok), és könnyű fenyőfából való faabroncsos vedret és dézsát árultak. Lóháton jöttek, tíz dézsa jobbról, tíz dézsa balról lógott lovaik fanyergén. Ők árulták a kéregvékát is. Mindig nyáron jöttek és a faluban szálltak meg. A faúsztató „szálás oláhok” Szolnokig úsztatták a Tiszán az építkezéshez szükséges szálfát. A szálfás tutajon rekeszek voltak, azokban hordták a tiszaháti almát. Minden falunál kikötöttek és vékával mérték a Tisza parton az almát. Vissza gyalog mentek. Tudtak magyarul is.

Nyitrai tótok jártak kocát herélni. Heréltek ők lovat is, de ehhez a faluban is értettek néhányan.

A néprajzi gyűjtések szerint a Zólyom vármegyei tót árusok igen sokféle aprósággal is kereskedtek az I. világháborúig. Kőménymagot árultak, melyet a kisgyerekeknek adtak hascsikarás ellen. További termékeik közül a fenyőmag a disznónak volt jó, étvágytalanság ellen, a tályoggyökeret a disznó fülébe húzták, ha orbáncos, lázas volt, vagy megfázott. Fenyőtobozt is lehetett tőlük vásárolni a hasmenéses disznónak.

A zólyomi-nyitrai tótok kaszapengét is árultak. Bár a tótkaszának nem volt márkája, mégis nagyon kedvelték. A kasza árus tót gyalog - a hátán - hozta az áruját, a „fadupóban” harminc kasza fért el. A gömöri tótok fejszét árultak.

Mindezen termékeket a két világháború között már a megtelepedő helyi iparosok, részben pedig az egyre inkább kiépülő bolti kereskedelem segítségével tudták beszerezni a szőlősiek. 1920 után a trianoni határok egyébként is megszüntették a korábban kialakult árucere kapcsolatokat.

A mai életkörülményekből visszatekintve érdemes egy pillantást vetnünk a 60-100 esztendővel ezelőtt folyó háztartási munkákra is. Ezek közül kitüntetett helyen emlékezzünk meg a kenyérsütésről, mint a legfontosabb háztartási munkák egyikéről. A régi paraszti háztartásban a kenyérsütés a gazdasszony dolga volt, pedig fizikai erőfeszítés tekintetében felvette a versenyt a férfiak munkájával. Kenyeret általában egy héten egyszer sütöttek, aminek aztán a következő sütésig ki kellett tartania. A férfiak a földet művelték, az aratás közös munka volt. Tizennégy éves korára egy lánygyereknek már el kellett sajátítania a főzés tudományát, 15-16 éves korára pedig a kenyérsütést és a velejáró egyéb munkákat is, mint például kovászt készíteni, dagasztani, keleszteni, kemencét befűteni, kenyeret lapátra vetni. A kenyeret akkor még nem élesztővel készítették, hanem kovással, amely az egész folyamatnak a legfontosabb kelléke volt. Nem véletlen, hogy a kovász - amelynek itt morzsoltka vagy pár volt a neve - minden családban féltve őrzött kincs volt, és egyben a család összetartozásának is a jelképe. Kovászt kétféle módon készíthettek. Vettek ki sütéskor a tésztából, azt liszttel összegyúrták, majd az anyag megsavanyodott, megszáradt. Ebből mindig tettek félre a következő sütésig. Ha nem hagytak a kenyérből és nem volt félretett alapanyag, akkor újat úgy tudtak csinálni, hogy gyenge sósvízzel forráztak le lisztet, összesodorták, majd komlót főztek, átszűrték és annak levét is beletették. Összenyomták, megsavanyodott, majd szétterítették, és megszáritották. Ennek is pár vagy morzsoltka volt a neve. Azt is hívták párnak, amit a kenyérből hagytak.

A másik módszerrel készült alapanyag a korpáspár vagy korpapár. Ez már az újabb időkben, a XX. század elején készülhetett, amikor már élesztőhöz is lehetett jutni. Szép pillangós korpát hoztak a malomból, a komlót felfőzték, annak a levével leforrázták a korpát. Újabban kis élesztőt is tettek bele, meg vereshagymát is főztek és annak a levét is beletették. Ezt is összedörzsölték, összenyomták. Két napig állni hagyták, majd párszáritó kasba ruhát tettek és abban száritották a napon, vagy a padláson. A kenyérsütés nem volt egyszerű feladat.

A sütés előtti napon, délután behozták a kamrából a puhafából faragott dagasztóteknőt, ráállították a teknőállványra vagy a sparhelt mellett lévő hokedlire. Aztán 4-5 szakajtókosár lisztet (a 4-5 kenyérnek megfelelő mennyiséget) hoztak be szintén a kamrából: ez 13-15 kilogramm liszt is lehetett. Aztán a

teknőbe szítálta a háziasszony vagy a nagylány a lisztet, majd a teknő közepén a lisztben helyet csinált a kovásznak, beleöntötte és egy kis liszttel összekeverte. Ez volt a kovászlás. Utána a keresztfát (kovászfát) keresztben a teknőre tette, házi készítésű abrosszal letakarta és hagyta kelni, érlelődni a kovással már összekevert tésztát. A kovászérlelés az éjszakai órákig elhúzódott, rendszerint másnap hajnalig. Mindehhez megfelelő helyiségre volt szükség, ezért a művelet télen mindig fűtött helyen kellett, hogy történjen. A következő művelet a dagasztás volt, mely az asszonyi munkák legnehezebbike, mivel a kovász kelése miatt rendszerint éjszaka, hajnalban végezték. Ekkor a mennyiséghez szükséges langyos vizet szűrnek rá, és a kovászt szétnyomkodják.

Ezután következett a dagasztás: négy ujjukat belenyomták a tésztába, majd összeszorították, és az ökölbe szorított kézfejükkel előrelökték. Ez a munka körülbelül két óra hosszáig tartott, amíg lyukak nem keletkeztek a tésztában, és könnyen el nem vált a teknő oldalától. Akkor összehajtották, és a teknő egyik végébe helyezték. Letakarták, hogy most már az egész tészta együtt keljen meg. Rövidesen közeledett már a reggel, amikor a háziasszony befűtötte a kemencét. Azt mindig úgy végezték, hogy az egyik oldala tiszta maradjon. Mikor már kellőképpen áttüzesedett a kemence, akkor a szénvonóval a pernyét kihúzták. Majd hozzákezdhetek a megkelt kenyértészta szakításához. Ehhez gyékényből vagy szalmából font kosarakat (szakajtókosarakat) használtak. Szakajtóruhával kibélelték, és olyan mennyiségű tésztát helyeztek bele, hogy azt kitöltse. A kiszakított tésztát még állni hagyták, majd a vásáron beszerzett sütőlapát segítségével megkezdték bevetését. Erre akkor kerülhetett sor, ha a kemence alja annyira átmelegedett, hogy a piszkafa érintésére szikrát vetett. A kenyér 2-3 órán belül kisült. Ekkor a sütőlapáttal egyenként ki kellett a kenyereket szedni a kemencéből. Amikor kiszedték a kenyereket, akkor az aljukat libaszárnyból készült seprűvel letisztították, a felső részüket langyos vízzel lemosták, hogy szép fényes piros-barna színük legyen. Egy-egy családban általában egy hétre elegendő kenyeret sütöttek.

A tiszaszőlősi határ már korábban említett kettőssége évszázadokon át alapvetően kétféle hagyományos mezőgazdasági tevékenység számára teremtett lehetőséget. Az egyik az ártéri gazdálkodás összefoglaló néven ismert tevékenység, a másik pedig a mindenkorí ármentes térszínen folyó „száraz” gazdálkodás.

Egy-másfél évszázaddal ezelőtt a szőlősi nép életében nagy jelentősége volt halászatnak. A folyó mentén a legfontosabb halászhelyek a fokok voltak. Ezeken a helyeken, - a kiöntéseket a folyómederrel összekötő fokokban - helyezték el a halfogó eszközöket a halászok. A terelőhálók vagy sásfonatok, a cégék, a

vejszék és különböző fajta varsák szájaihoz terelték a halakat. A hálók méretét úgy alakították, hogy a halak apraja, az ivadékkal együtt, akadálytalanul visszajuthasson a fő mederbe. A halászathoz szükséges eszközöket maguk az ügyes kezű halászok készítették, még a XX. században is. Ma már csak gazdaságtörténeti érdekesség, hogy Szőlős környékén jelentős vizahalászat is folyt a XVIII. században. Fekete Péter nyelvészeti tanulmányában fejtette meg az ezzel kapcsolatos „Duna-kunyhó” nevű külterületi határrész nevét, mely egy speciális halászati eljárásra utal. A Duna-hálóval történő halászathoz többek között legalább két tucatnyi halászra is szükség volt. Az 1780-as években kelt iratok szerint több földesúr, mind a Borbély, mind pedig az Elek család több, „halászok által lakott” Duna-kunyhóval bírt a Tisza mentén Szőlős határában. Az árterek közelében zsákmányoló méhészetet is folytattak. A méhek befogásához szükséges gyékény kasokat a Tisza, illetve mocsárvidéke gyékényeseinek anyagából készítették, de a vesszőkasokat is ismerték. A XX. század elején a faluban Ternai Bálint - a református egyház kurátora - egyebek mellett 100 családos méhészetéről is ismert volt.

Tiszaszőlős lakói számára a fűz-, a nyír- és a mogyorófa vesszői, a gyékény- és sásfélék fonható nyersanyagként is számításba jöhettek. A vesszőből font készítmények rendkívül széles skálát képeztek nem csak a faluban, hanem a környéken is (építmény, kerítés, gabonáskas, méhkas, halászok tapogatója, szekér- és kocsikas, vesszőkosárfélék). A gyékényfeldolgozás is lehetőséget adott a kevés földdel rendelkező családoknak. A gyékény kenyérkosár, a párszárító, a liszt, a tojás vagy apró magvak tárolására szánt kupujka és a méhkas speciális gyékényfonással készült. A nádvágás csak a XIX. század közepéig volt számottevő.

A Tisza mentén egykor megfigyelhető ártéri gyümölcsövezet a Felső-Tisza vidékéről a Közép-Tiszavidékre is lehúzódott. Jelentősebb szőlő- és gyümölcs-kultúra azonban Szőlősön a magasabb fekvésű területeken jött létre. Az ármentes térszínen lévő Nagyszőlő, és az ármentes szigeten, a „porogon” lévő Szigetszőlő már az 1780-as években készült térképeken is látható. Az 1850-es években a Nagyszőlőben 236, a Szigetszőlőben 31 darab egy és félnyilas szőlő volt, amely azt jelzi, hogy a szőlőművelés széles körben elterjedt a faluban. Ezek 300-600 négyszögöles szőlők lehettek és a szőlőn kívül más gyümölcsöt is termesztettek. Többek között többfajta almát és szilvát, továbbá körtét, diót. Bellon Tibor kutatásaiból tudjuk, hogy Tiszafüreden és környékén 20 féle alma, 10-15 féle körte és 8-10 féle szilva termelt a szőlő- és gyümölcsös kertekben. A szőlőből fehérbor készült, a gyümölcsöt - fajtájától függően - frissen vagy lekvárnak feldolgozva fogyasztották.

A szántóföldi növénytermesztés a XIX. század közepétől lett jelentősebb, melyben a főszerepet a Tisza szabályozása, és ennek következtében a szántóföldek növekedése, valamint a technikai fejlődés játszotta. A lecsapolás után a búza, a rozs és az árpa mellett, kukoricát is kezdtek termesztani. A magas helyeken korán kezdetét vette a munkaigényesebb dohánytermesztés. Ennek munkakerőbázisát a környező településekből beköltöző, gyakran római katolikus vallású családok tagjai alkották. A XIX. század elejétől ismert volt a régi Tisza mellett fekvő káposztaföld nevű határrész is.

A férfiak munkái közül a földművelés volt a legjelentősebb, mivel ez a tevékenység az állattartás visszaszorulásával a XIX. századtól a paraszti gazdálkodás alapjává vált Tiszaszőlősön is.

A földművelés alighanem legnehezebb munkája a szántás és a vetés volt. Különösen a kisebb paraszti gazdaságokban, mivel a XIX. század végéig vagy a XX. század elejéig kevéssé terjedtek el a nagyobb teljesítményű ekék a faluban. Tiszaszőlősön még az 1960-as években is elevenen élt mind az alul vetéssel, mind pedig a felül vetéssel folytatott kézi vetés emléke. Az alulvetéskor a földművelő a vállán lévő zsákból, kézzel kimarkolt magot a tarlóra vetette és azt leszántotta. Felülvetéskor a felszántott földbe szórták a vetőmagot. A kézi vetéskor a vetést végző ember a nyakába akasztott vetőzsákba, vetőabroszba, ritkábban a derekára kötött köténybe magot tett. Az egyik kezével a zsák száját, vagy az abrosz összefogott két csücskét tartotta, a másikkal vetett. Ütemesen lépegetett előre, és minden lépésnél maréknyi magot szórt nagy ívben maga előtt.

A műveletet 1960-ban egy 91 éves szőlősi ember a következő képen mesélte el. „Elsőbb kiszántódott a föld, aztán vetődött be, úgy vetett némely része. Némely része meg úgy, hogy alávetett, előbb vetett, aztán megszántotta. Ha előbb vetett, az azért vót jó, mert akkor a varnyú nem pocskolt ki belőle annyit, nem ett ki belőle annyit. Mert amit kézzel vetettek, abból sokat kiszedett a varnyú, kivált ilyen esős időben. De ez azért nem vót jó, én azért nem csináltam, mert aki túlságosan mélyen szántotta, ritkán kelt ki. Ha kézzel vetnek 'kecsélyen' kell szántani, nem olyan mélyen. Aztán jött a baranálás. Vasboronával és faboronával. A faborona csak simogatta a földet, a vasborona takarta be jól a búzát a földbe. A vasborona fából vót, a szögei vótak fából, de olyan is vót, hogy tiszta vasborona. A fának olyan formája vót, mint a vasboronának. Négyszegletes vót, egyenesen mentek az oldalai. Ha nagyon göröngyös vót, akkor bizony hánykolódott a borona. Ha nagyon göröngyös vót a föld lehengettek fahengerrel. Ha már a búza nőtt egy kicsit - olyan 10 centis vót a búza - nem ártott neki a henger. Az ilyen sima földet kaszálni is könnyebb”.

Régen a legnagyobb nyári munka az aratás és a cséplés volt. Ennek sikere nagyban meghatározta az egész év eredményességét és alapvetően befolyásolta a parasztcsalád életkörülményeit. Nem véletlen, hogy az idős emberek még ma is jól emlékeznek az aratás és a cséplés minden mozzanatára, egész menetére. Hat-hét évtizeddel ezelőtt ez még elevenebb, gyakorlatban átélt emlék volt.

„A kaszán egy kocs van. Régen két kocsos volt, a végén is és a derekán is vót kocs. Aki aratott, annak kaszás vót a neve. Aki utána dolgozott, annak marokszedő vagy maríverő vagy markos a neve. Kívibe szedte a búzát, régen kézzel vagy kákóval. Újabban sarlóval. A kákó: görbe fa, 25-30 centis. A markosok csináltak búzakötelet, 'magába kötötték a búzát, nem másba'. Ha kicsi vót a búza, olyan esztendő vót, hogy nem nőtt jól, csináltunk neki kötelet gyékényből vagy sásból. Egyik markot a markos tette bele, másikat a kaszás. Rögtön keresztbe hordták, 18 kéve vót egy keresztben. Búzánál, árpánál, rozsnál, zabnál egyformán. Ha apró vót az árpa, azt nem kötötték be, azt rudasba rakták. A zabot nem, az is bekötődött, az is 'magába'. A rudas kb. 2-2 és fél méter magas vót, boglyaszerű. Akkora, hogy két rudat dugtak alá, két ember könnyen elvitte. Mint ahogy a here most is rudasokban van”.

A kézi aratás és behordás után a cséplés következett, amelynek hagyományos módja a nyomtatás volt. A XIX. században Tiszaszőlősön a learatott, kévékben behordott gabonát lóval nyomtatták az erre kijelölt lógerban, szérúskertben. A gépi cséplés csak a XX. század első évtizedeiben kezdett elterjedni. Ez volt az egész betakarítási munka első komolyabban gépesített munkafázisa. Az 1920-as évekből már több gazdálkodónak is van cséplőgépe: Hajdú Jánosnak, Fekete Lászlónak, Ferge Pálnak, Ternai Bálintnak Tóth Istvánnak, Oláh Károlynak, Oláh Gábornak.

A gazdálkodásban az állattenyésztésnek hagyományosan fontos szerepe volt, de a XIX. század második felétől az állattenyésztés egyre belterjesebbé vált.

Az állatorzással foglalkozó pásztorok sajátos díszítőművészete, a pásztorművészet ugyanakkor Tiszaszőlősön kevésbé volt jellemző.

Jeles ünnepek szokásai, a népi hiedelemvilág emlékei

Az egykorvult szőlősi emberek világképe, a világról és benne saját környezetiükéről, önmagukról vallott vagy alkotott képe, képzete természetesen összefüggött az adott korrallal. Éppen ezért roppant tanulságos áttekintenünk ennek a világképnek azon elemeit, amelyek a leginkább jellemzőek voltak. Ebből a rendkívül gazdag kultúrkincsből mi most csak a naptári ünnepekhez, a jeles napokhoz, az egyházi ünnepekhez kötődő szokásokat, illetve a népi hiedelemvilág egyes mozzanatait, egykori jellegzetességeit tekintjük át.

Elsőként a magyar paraszti élet jeles napjaihoz és ünnepeihez fűződő népszokásokról és hiedelmekről szólunk. Ezek egy része a kereszténység nagy ünnepeihez (Karácsony, Húsvét, Pünkösöd) kötődik, más része a vegetáció vagy a természet változásaival függ össze.

Az ünnep, különösen a nagy egyházi ünnepek, így a karácsony, a húsvét, a pünkösöd a hétköznaptól eltérő magatartást követelt a hagyományos magyar paraszti életben. Munkatilalom, templomlátogatás, meghatározott ételek fogyasztása, megszabott viselet jellemezte. Ünnep volt minden vasárnap, mely ugyancsak elválasztódott a hétköznaptól mind a viselet, mind a táplálkozás, mind pedig a magatartás vonatkozásában.

Tiszaszőlősen Jézus Krisztus születését, a karácsonyt családi körben is megünnepelték. A XX. század első feléig karácsony estéjén a gyerekek kántáltak. Azaz iskolás gyerekek jártak csapatostól, minden házhoz bementek köszönteni. Zsoltárból énekeltek karácsonyi énekeket, „Az Istennek szent angyala”, meg „Krisztus urunknak...” kezdetűeket. A köszöntők tarisznyát vittek és abba rakták a köszöntés viszonzásául kapott kalácsot. A XIX. század elejéig ilyenkor a segédtanaitó, a préceptor is elkísérte a gyerekeket, mivel így szerezte be a tanítás után járó jövedelmét. A fiatal legények csak a lányos házhoz mentek be. A XX. század elején már betlehemesek is jöttek, de ők más faluból, római katolikusok által is lakott helyekről (Örvény, Füred) érkeztek. Ők a „Mennyből az angyalt” énekeltek.

Karácsony napja nagy ünnep volt, csigalevest főztek, kalácsot sütöttek. Ezek nagy, fonott kalácsok voltak, 2-3 ágból voltak fonva. Kacsát vagy tyúkot vágtak és abból készült ételeket fogyasztottak.

Az alkalomhoz kapcsolódó hiedelem szerint karácsonykor tököt is kell sütni, hogy sok pénze legyen a családnak. Ha jött valaki vendégségbe vagy csak látogatóba, neki is adtak az ennivalóból. Vagy ha a szomszédba ment valaki, oda is küldtek tököt, mert úgy gondolták: minél többen esznek belőle, annál több pénzük lesz. A házhoz látogatókkal kapcsolatban egyébként azt tartották, hogy nekik fontos szerepük van. Amilyen nemű ember bejön először a házba, férfi vagy nő, olyan lesz a születendő borjú: bika vagy üsző.

Az ünnephez kötődő hagyományként élt, hogy karácsony és újév között, azaz „két karácsony között” nem jó babot főzni, mert „keléses”, vagyis kiütéses lesz az ember. Kását, borsót sem szabad ilyenkor főzni, ugyanezen okokból. Sőt, két karácsony között semmiféle edényt nem adtak kölcsön, mert akkor nem lesz a jószághoz, tehát az állatokhoz szerencsájük a következő évben. Ha pedig valamit korábban kölcsönadtak, akkor ilyenkor arra törekedtek, hogy ezekre a napokra minden hazakerüljön a kölcsönadott tárgy, pénz. Ugyanúgy kerülniük kellett azt is, hogy adósak legyenek valamivel valakinek. Tehát ekkorra meg kellett adniuk minden tartozást.

Újév napján nem volt szabad szárnyas állatot enni, mert elszáll a szerencse. Csak disznóhúst ehttek, káposztával. Újévre rétest sütöttek: túrós, mákos, diós, répás, kásás rétest. A legrégebbi keletű a kásás és a túrós rétes. A kásás rétes egyébként köleskásából, sós rétesként készült.

A következő olyan egyházi ünnep, amely a családok mindennapjait nagyban meghatározta a húsvét volt. Ezt a farsang, majd a böjt időszaka előzte meg. A húsvét előtti nagyhét egyik jeles napja volt a nagypéntek, Jézus kereszthalálának emléknapja, a legszigorúbb böjt és gyász ideje. Nagypéntek a nép körében általános tisztálkodási nap: meszelnek, takarítanak, nagymosást tartanak. Ez Tiszaszőlősön az állatállományra is érvényes volt. Az 1960-as években az idős emberek úgy tartották, hogy nagypénteken a lovat „meg kell mosdatni a vízben, hogy ne legyen rühös”. Nagypénteken vadkacsatojást is kerestek a határban, azért, hogy haszon legyen a háznál. A tojásokat hazahozták, és a sütéshez felhasználták.

A böjt után a húsvéti étel a kocsonya volt: a korábban levágott hízó orrát, lábát és körmét főzték bele, majd a gondosan elkészített lét hideg helyen hagyták megdermedni. Ekkor ettek még mákoslaskát, túróslaskát is.

Húsvétkor jártak locsolkodni is. Olyan kalácsot sütöttek, hogy egy kalács fért a tepsibe. Ezt tették ki az asztalra és abból szeleteltek a locsolóknak. Aztán a legények a minden udvarban lévő ásott kútnál meglócsolták a lányokat.

A nagy egyházi ünnepeken túl igen nagy jelentősége volt a parasztság mindennapi életében az egyéb jeles napoknak, illetve az ezekhez kötődő szoká-

soknak és hiedelmeknek. Ezek egy része a természet változásaihoz, más része az egyes ember vagy a család boldogulásához kapcsolódott.

Tiszaszőlősen több ilyen naphoz is fűződtek hiedelmek, szokások. Ezek egyike a Luca nap (december 13.) volt. Luca hol gonosz, hol boszorkányszerű lény, hol termékenység-varázsló, hol jövendőmondó, mágikus erejű jós volt a falu népének emlékezetében. Azt gondolták, ha Luca napján a lúd jégen áll, karácsonykor sárban áll. És fordítva: ha Luca napján sárban áll, akkor karácsonykor jégen áll. Ha Luca locsog (nedves, esős idő van), karácsony kopog (fagyos, hideg idő van). Ha Katalin (november 25.) locsog, Luca kopog. Abban is hittek, hogy a Lucától karácsonyig terjedő időszakban megfigyelt napok időjárásának megfelelően alakul a következő év 12 hónapjának időjárása.

Szőlősen több családban Luca napon hagymakalendáriumot készítettek. A vöröshagymát 12 héjra bontották, és a héjdarabokra sót szórtak. Amelyik hagymadarab nedves lett, az évnek annyiadik hónapja lesz esős a jóslat szerint. A 12 hónap olyan lett, amilyen mértékben a só elolvadt.

A termékenységvarázslás fontos időszaka volt ez a nap. Az egyik visszaemlékezés szerint Lucakor „megpemetelték” a tyúkokat és azt mondták: „a mi tyúkunk tojogáljon, a kenteké kotkodáljon.” Mások szerint ilyenkor kimentek a tyúkólhoz, egy fadarabbal megpiszkálták a tyúkot és azt mondták: „a mi tyúkunk tojogáljék, a kenteké kotkodáljék.” Más azt is hallotta valamikor, hogy hajdan a faluban Luca napkor csóvát dobtak a kertbe és kiabáltak: „a mi tyúkunk tojogáljon, a kenteké kotkodáljon”

A lány, aki meg akarta tudni, ki lesz a férje, Lucakor kezdett enni egy almát. Luca estéjén vágta meg, és minden nap harapott belőle karácsonyig. Karácsony reggel kiállott a kapuba. Amilyen nevű férfi arra ment, olyan nevű lett a férje. „Aztán ha fehércseléd ment arra, nagyot kacagott.”

Tiltást is tartalmazott ez a nap. Az 1950-es, 1960-as években egyes adatközlők még azt hallották szüleiktől, nagyszüleiktől, hogy „Luca napkor nem szabad varrni, mert bevarrják a tyúkok seggit.”

Terményjóslás más napokhoz is kapcsolódott. Azt gondolták a szőlősiek, ha karácsony éjszakáján ritka csillag van, ritka év lesz (rossz év). Ha karácsonykor teljes a hold, teljes lesz a termés. A falubeli szőlőművelés egykori jelentőségével van összefüggésben egy igen szigorúnak tűnő mondás: „Aki Márton napra fel nem akassza a kapát, akassza fel magát”. Vagyis november 11-re már be kellett fedni a szőlőt, mert jöttek a téli fagyok. Ezzel szemben reménykeltő volt a január 22-i napsütés, mert azt tartották: „Vince napján ha süt a nap, sok hordót készíts a bornak”.

A tavasz igazi kezdetét azonban a néphagyomány Tiszaszőlősön is Szent György naptól, április 24-től számította. Évszázadok óta fontos határnap ez, hisz már az 1771-ben kelt „Urbárium” is tartalmazta, hogy az országban az „1550. Esztendőnek 36-dik Articulusa szerint szabad légyen a Jobbágyoknak bort árulni Szent Mihály naptól Szent György napig”. A földesúrral szemben fennálló úrbéres szolgáltatások teljesítésének is két határnapja volt ez a két időpont, ám más hagyományok is kötődtek április 24-hez. Az 1960-as évek elején végzett néprajzi adatgyűjtés szerint a falubeliek körében a nappal kapcsolatban számos hiedelem élt.

Az időjárással kapcsolatban úgy tartották: „ha Szent György nap előtt megszólal a béka, akkor Szent György nap után megint nem szól, hideg lesz”.

Mágikus erejű nap is volt ez, mert voltak, akik „Szent György nap éjszakáján lesték a pénzt. Ahol pénz van a földben, ott a föld fellángolt”. Az 1960-as években végzett néprajzi gyűjtések szerint volt olyan, akinek az ismerőseivel ez meg is történt. „Nagyapámék hétszámra ásták a partalját, mikor a vasutat csinálták itten. Aztán ott felvetődött valami láng Szent György nap tájékán. Aztán egy közülük megtalálta a sok aranyat, de el is vitte, nem jött oda többet kubikolni”.

Ezen a napon a néphit szerint más is megtörtént. „Szent György nap éjszakáján a boszorkányok bika alakjában verekedtek. Volt, akit aztán úgy összevert a többi, hogy hetekig beteg volt”. A tiszaszőlősi idős emberek a XX. század közepén még hallottak a Szent György napi harmatszedésről, az állatokat eltartó legelő megrontásáról is. „Tudósok, akik értenek a rontáshoz, Szent György nap éjszakáján a legelőre kimennek, fehér lepedővel és húzzák a földön, a harmaton és akkor mondják: 'viszek is, hozok is'. Mindegy, hogy hogyan húzza, maga után húzza. Elviszi a tej hasznát. Azzal a lepedővel hazaviszi. Őrzi azt a lepedőt, mert abban van a tudománya”. Vagyis a harmatszedéssel a rontás ellen védekeztek: az összeszedett harmatot a tehén elé tették, hogy jól tejelő maradjon. Az elmondásokból az is kiderült, hogy nem minden asszony rendelkezett vagy rendelkezhetett ilyen tudománnyal. 1960-ban egy 47 éves asszony a következőt mesélte el. „A testvéremék tanyán laktak. Láttam hogy Szent Györgykor húzgálják a lepedőt az asszonyok. Ő is beállt közéjük húzni, kivitt egy lepedőt, csak úgy passzióból. Aztán utána jajgatott ám, hogy tüzes villákkal szurkálják a szemét. Kiabált, aztán nem láttunk senkit. Megtanították őt az asszonyok, hogy ne utánozzon senkit”. 1960-ban egy másik adatközlő elmondta, hogy neki is „Szent Györgykor mindig volt teje, de tejféle nem volt. Nem a tejet viszi el ilyenkor, csak a tejfölt, a tej hasznát. Hogy ne tudjon ártani, Szent György este, naplemente előtt kását kellett szétszórni a kaputól a tehénistállóig, akkor nem tudott bemenni a rontás”.

Roppant érdekes, hogy a falubeliek körében a XX. század közepén az egyik leggyakoribb hiedelem-elem az állatok, elsősorban a tehenek megrontásával kapcsolatos. A néphit szerint Szőlősön a foggal született, tudós emberek vagy a boszorkányok tudták megrontani a teheneket. Mivel sok ilyen embert véltek ismerni a faluban, bizony régen az gyakran megesett. A hiedelem szerint a boszorkányok a tehénganajt összeszedték és a kéménybe kötötték. Ott az megfüstölődött, és ezzel a művelettel rontották meg a más tehenét. Ekkor a tehén nem adott tejet vagy nem lehetett tejfölt, túrót készíteni a tejéből. Az állat nyugtalanul viselkedett, egész nap bőgött, lógott a nyelve. Többféle praktikával próbálták a rontást gyógyítani. A leggyakoribb az volt, hogy a ház asszonya a pendelyét levetette, arra tejet próbált fejni, majd a pendelyt az istálló küszöbén fejszével verni kezdte. Addig verte a küszöbön a pendelyt, amíg meg nem jelent a kapu előtt az, aki a tehenet megrontotta. Az illető kiabálni kezdett, hogy valaki menjen ki, de ekkor nem volt szabad kimenni hozzá. Ezt követően az illető beteg lett a verés miatt. A kapu előtti megjelenésből, a kiabálásról és a megbetegedésről tudták, hogy ő rontotta meg a tehenet, és ő boszorkány. Olyan is volt, hogy az istállóban fokhagymakoszorút kötöttek a gerendára, hogy meg ne tudják rontani a tehenet.

Az is előfordult, hogy a megrontott tehén gyógyításának ügyében Roffra mentek, mert egy roffi ember tudott állatot és embert is gyógyítani. A „roffi ember” adott valamit a tehén gazdájának, amivel füstölni kellett, és a füstölés hatására odament a házhoz az, aki megrontotta a tehenet. Azt is elmondták régen, hogy „Vót itt egy öregember, aki úgy mondta, hogy ássanak egy kis kerek gödröt a tehén alatt az istállóban és a fejsze élével verjék meg a tejet”. Az elmondás szerint kiderült, hogy a fejszét a szomszédasszony hátába verték. Vagyis ő volt a boszorkány.

Gyenge, apró jószágot is megvernek szemmel: a bornyút, aprólékot, kislibát, kiskacsát. Ilyenkor azt mondta a mágikus erejű ember a kiskacsákra: „de szépek, de szépek” vagy a tehenre, hogy „jaj de jó kis tehén vagy, jaj de jó kis tehén vagy”. A dicsérgetés tényleges hatása rövidesen jelentkezett. A falubeliek szerint volt olyan ember, aki a saját maga jószágát nem nézte meg egy bizonyos ideig. Nagyon fekete szeme volt ugyanis ennek az embernek.

Külön elemzést érdemelne annak tisztázása, miért élt olyan elevenen a táltosok, a tudományos emberek és a boszorkányok létezésének hiedelme a falu népének hitvilágában. Egy biztos, táltosnak, boszorkánynak születni kellett. Aki például foggal született, abból lett a „tudákos ember”, annak volt boszorkányos a tudománya. A hiedelem szerint erre a bába is figyelt, így amikor a gyermek megszületett, a bábaasszony rögtön az újszülött „szájába nyúlt és ha fogat talált, akkor a fogat kilökte”. De a boszorkányok is figyeltek. Az ilyen gyerekek a fogát éjszaka igyekeztek ellopni. Az is előfordult, hogy később az ilyen gyere-

ket a fogáért a boszorkányok megverték: „hogya ne legyen az is tudákos”.

Ezt egy idős ember így mesélte el 1960-ban: „A nagyapám testvérének a jányát megverték a bölcsőben éccaka. Kísértet vagy mi járt ott: csissz-csussz, csissz-csussz - ilyen hallatszott a házban. Járt a fény körben a házban. Tán foga volt annak a kisjányak”.

Ezeknek az embereknek olyan tudományuk volt, hogy elváltoztak macskává vagy más állattá és úgy tudtak másoknak ártani. Hattyúvá, bikává, kanca lóvá változott boszorkányokról tudtak a régi helybeliek, akik azt mondták az 1960-as években, hogy „ilyenek ezelőtt még 40-50 évvel is voltak”. Fiúgyerek is születetett foggal: ő táltos lett. A szőlősiek úgy mondták, hogy az egyik embernek a fia foggal született. Természetfölötti képessége fokozatosan alakulhatott ki, mert később „oda is volt kilenc napig”. Ez talán többször is előfordult vele: „... egy táltosló vitte el, aztán az is olyan sovány lett, meg rossz gyerek lett. Viaskodnia kellett. Talán már nyolcéves is volt, mikor elvitték. Mikor visszajött, rongyos volt, csupa sallang volt a ruhája. Hajtotta a táltos”.

Ezek a „bűbajosok” (így nevezték a táltosokat, a boszorkányokat) tudományukat féltették, de haláluk előtt megpróbálták mindig átadni valakinek. Ez akkor következhetett be, ha közvetlen haláluk előtt kezet fogtak valakivel. A boszorkány környezete azonban erre gyakran rájött és ilyenkor seprűt adtak a haldokló kezébe és csak így tudott meghalni. Aztán elégették a seprűt. Az ilyen seprűt táncolt, szikrázott a kemencében égés közben.

Az egyik ember például pontosan tudta, hogy a szomszédban lakó idős asszony hogyan halt meg: „...mikor meghalt, nem akart meghalni. Azt mondta, hadd fogja meg a kezit a lánya. Aztán az csak a seprűt merte odanyújtani. Aztán meghalt. Éppen kenyérsütéshöz fűtötték a kemencét, belökték a seprűt, hát táncolt a seprű a kemencében”.

A falubeliek hiedelemvilágában több olyan ember is létezett, aki nem volt ugyan táltos vagy boszorkány, de valamilyen természetfölötti erővel bírt. Az ilyen emberek tudták, ki mit követett el és büntetést is ki tudtak szabni. 1960-ban egy 47 éves szőlősi asszony mesélte el a következő esetet. „A tengeriföldről egyszer egy ember tököt lopott. Régen volt, most már az unokája is ötven éves annak az embernek. Hazavitte. Másnap reggel, mikor legtöbben járnak az utcán, akkor kellett a gazdájának visszavinni és a gazdája lemocskolta, hogy többet ilyet ne csináljon, mert úgyis nem tud egy lépést tenni, hogy ő meg ne tudja. Feltette hát a kapu tetejére a tököt és ott tartatta vele. A sövénykapu tartotta egy jódarabig.

Míg meg nem unta az öreg és azt nem mondta, hogy 'na, letetetem már véle, ne tartsa már azt a tököt”.

Gyógyító erejű, természetfölötti képességgel rendelkező ember is volt a faluban. Ilyenek voltak például az állatállományra veszélyt jelentő patkányok elküldésének fortélyait ismerő emberek. „Vótak régen olyan emberek, hogy elkútték. Egy ember enni adott a patkánnak. A potkányok kimentek a disznóvályúra enni. De egy még hátravót, mer aszonta, hogy 'egy még hiányzik'. Mikor az öreg potkán is kijött, elkütte a másik tanyába. Egy kis bot vót csak nála, avval csinálta”.

Sajátos kultúrkincsünk a népi gyógyítás, amely a néphitnek azon része, amelyben a hiedelmek és a tudáselemek keverednek. A népi gyógyításra vonatkozó hagyományanyag Tiszaszőlősen gazdagnak mondható. A népi gyógyítás gyakorlata részben széles körben tudott, a nép körében elterjedt, részben pedig csak specialisták által bírt ismeretanyagot, eljárásmodot jelentett.

Volt, aki embert is tudott gyógyítani, bár nem volt orvos. Az egyik 84 éves ember az 1970-es években a következő esetet mesélte el. „Aratásba vót. Kocsis vótam, oszt minden nappal, fél kettő fele kirázott a hideg. Egy fiatalember mondta, hogy itt Szőlősen van egy ember, aki ezt ki tuggya csináni. Elmentem hozzá. Azt kérdezte, hogy 'hányszor lelt mán ki a hideg'. Mondom hogy egy hétig. Elkérte a zsebkendőt és húzogatta a sarkait és mondott rá valamit. Majd aszonta hogy kössem a nyakamba, hogy a csomó a baloldalon legyen. El is mútt valóban. Elmentem haza”. Volt olyan asszony a faluban, aki csak az árpa gyógyításához értett. Akinek árpa nőtt a szemén, elment ehhez az asszonyhoz. Ő az ajtó négy sarkából vágott négy szilánkot, meg sáfrányt hozott, meg pókhálót, azzal füstölte, meg valamivel be is kötötte az árpát.

Kisebb-nagyobb gyógyító eljárásokat azonban széles körben ismertek. A szemén nőtt árpát például úgy is gyógyították, hogy az árpát a párna „csücskibe kellett verni” és hozzá mondani: „árpa, árpa lekaszállak, megszárltak, fehér lúnak adlak”. Ezt háromszor kellett megcsinálni egymás után. Egy másik módszer szerint kilenc szem árpával meg kellett dörzsölni az illetőnek a szemét, majd kilencszer körül kellett járni a kutat és mindig egy szemet a kútba kellett dobni. Közben az „árpa, ápra lekaszállak” kezdetű rigmust kellett mondogatni, esetleg más változatban.

A kelést is tudták gyógyítani. „Ha kelés van valakin, meg szokták kanyargatni pénzzel és a pénzt a keresztútnál eldobják, vissza nem néznek. Azt mondják: 'ha felveszed, hasznod legyen benne'. Aki felveszi, arra megy át a kelés. Három napon belül. Ez biztos, ezt én is tapasztaltam. A mi ..... kislány volt, akkor kezdett lenni a forint. Tanált 2 forintot. Mikor hazahozta, nagy örömmel, hogy pénzt tanált, én rögtön eldobtam, de már késő volt. Egy hét múlva tele lett a lába keléssel”.

A gyógyítás időnként mágikus elemek igénybevételével is társult. Elmondták régen, hogy egykor a faluban két bába volt. Szülés után elkötötték egymás pácienseinek a mellét. Ekkor az anyának nem volt teje. Ezt gyógyítani kellett. „Szűzlánnyal fonattak kenderfonalat, abból kötöttek, csavartak olyan kis bölcsőformát. Arra rá kellett fejni, aztán betenni a kisgyerek dunnájába. Ott volt 8 napig, addigra megjött az, aki elkötötte a tejet. Ez rossz szándék nélkül is előfordulhatott. A bába nem tudhatott róla, mármint a gyógyításról. Mikor az előjött, kell csinálni 3 kis darab pirítóst, arra is tejet fejni, s vagy kutyának vagy macskának - valamilyen állatnak - odaadni. Akkor mind a két anyának lesz teje, annak is marad, meg ennek is visszajön”.

A Tiszaszőlősön egykor élő szokások, hiedelmek tehát roppant színesek, változatosak voltak. Ez a zömmel reformátusok által lakott, kismemesi rétegekkel is kevert népesség körében minden bizonnyal azzal is magyarázható, hogy az itt élők a XIX. századtól közvetlenül érintkeztek azon palóc és matyó, tehát római katolikus vallású vidékek népével, akiknek körében ezek a jelenségek elevenebbek voltak.

Válogatott irodalomjegyzék

„A Tisza ölelésben”:

TÓTH Albert: Szolnok megye tiszántúli területének kunhalmai. In.: Zounuk 3. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, Szolnok, 1988.

„Amiről Szőlős földje mesél”:

BÓNA István: Javaréz-kori aranyleleteinkről. Fejezetek a magyar ősrégészet múlt század-századeleji történetéből. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. (Veszprém, 1986), pp. 21-82.

BÓNA István: Gepida fejedelmi sír Tiszaszőlősön? A mojgrádi kincs harmis népvándorláskori aranyairól (98. oldal A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. (Veszprém, 1986

MAKKAY János: Pannonia vagy Dácia?, Veszprémi Történelmi Tár 1989. I., pp. 73.

CSALOG Zsolt: Tiszaszőlős-Csontospart. III. Régészeti Füzetek 1/17., 1964.

CSEH János: Kora népvándorlás kori házak Tiszaszőlős környékén (Egy leletmentés tanulságai). Múzeumi Levelek 75.1. Szolnok 1996. 67-92.

CSEH János: Archaeologia Scythica Tisicum - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 15. 2006, pp. 13-59.

DOMBORÓCZKI László:

Radiokarbon adatok Heves megye újkőkori régészeti lelőhelyeiről. Agraria 39. (Az Egri Múzeum Évkönyve - Annales Musei Agriensis, 2003),

DOMBORÓCZKI László:

A Körös-kultúra északi elterjedési határának problematikája a Tiszaszőlős-Domaháza-pusztán végzett ásatás eredményeinek fényében. Archeometriai Műhely, 2005/2 1-11. Budapest Vendégségben őseink háza táján. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Kiállításvezetői, 1996. Jász-Nagykun-Szolnok megye régészeti lelőhelyeinek katasztere.

KOVÁCS Katalin: Tiszaszőlős-Aszópart. Az alföldi vonaldíszes kerámia kultúra egy korai telepe (Előzetes jelenés). Tisicum - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 12. 2001, pp. 79-89.

MAKAY János: A tiszaszőlősi kincs. Nyomozás egy rézkori fejedelem ügyében. Budapest, 1985, 231 p.

B. LŐRINCZY Éva: Képző- és névrendszertani vizsgálódások. Bp. 1962, Akadémiai Kiadó 138 p. (Nyelvtudományi értekezések 33.), 99. p.

HECKENAST Gusztáv: Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpádkorban. Értekezések a történelmi tudományok köréből Új sorozat 53., Budapest, 1970.

Szőlős a török hódoltság korától az úrbérrendezésig:

- ÁGOSTON Gábor: A szolnoki szandzsák 1591-92. évi összeírása. In.: Zounuk 3. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 1988., pp. 221-297. Dézsmajegyzékek. 1, Heves- és Külső-Szolnok vármegye 1548-1556. Eger, 1981. (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai.)
- GYÓRFFY Lajos: Adatok az Alföld török kori településtörténetéhez. Szolnok, 1956.

A modernizáció és a polgárosodás korszaka:

- BENEDEK Gyula: Szolnok megye újjátelepülése a török hódoltság után. Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv 1981., pp. -116
- P. KOVÁCS Melinda-KOZMA György Bertalan-SZABÓ Jolán: 1848-as nemzetőrök Heves és Külső-Szolnok vármegyében. Eger, 1999.
- OROSZ Ernő: Heves- és volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger, 1906.
- SOÓS Imre: A jobbágyföld helyzete a Szolnoki Tiszatájon. 1711- 1770. Szolnok, 1958.
- HAJAGOS József: Heves vármegye az átalakulás hónapjaiban (1848. március - június), Aetas, 1998. 2-3. pp.
- HAJAGOS József: Heves megyei nemzetőrök részvétele a bácskai harcokban. Mátrai Tanulmányok. Szerk. Horváth László. Gyöngyös, 1995. 97-98.
- PAP József: A Heves és Külső-Szolnok vármegyei politikai elit és a "passzív ellenállás". Aetas, 1998 2-3. pp.

"Ellentmondásos évtizedek":

- Magyar városok és vármegyék monográfiája - Bp.: Magyar városok monográfiái Kiadóhivatala 20. köt., Heves vármegyei ismertető és adattár / felelős szerkesztő Ladányi Miksa - 1936 - 665 p.
- KISS Gábor: Tiszaszőlős község fejlődéstörténete: II. rész 1945-1970. /összeállította: Kiss Gábor - Tiszaszőlős, 1969, - 54 p.- gépirat
- KŐSZEGI János: Részletek Tiszaszőlős történetéből Kézirat, 2007., Budapest
- KŐSZEGI János: Epizódok Tiszaszőlős helytörténetéből Kézirat, 2008., Budapest

Népesség és társadalom:

Adatok Szolnok megye történetéből II. Szolnok, 1989. A szerkesztőség vezetője Botka János, pp. 637-656.

A vallás és az egyház szerepe a falu életében:

P. BRESTYÁNSZKY Ilona:

Debreceni ötvösművek Csongrád megye egyházaiban. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1973 (Debrecen, 1975), pp. 350-369

TÓTH Dezső:

A Hevesnagykunsági református egyházmegye múltja: Az egyházi élet hétköznapijai. 2. köt. Debrecen. 1942. pp. 195-201.

SOÓS Imre:

Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Szent István Társulat, 1985 - 607 p. + mell. - (Az egri főegyházmegye sematizmusa; II.)

Adatok Szolnok megye történetéből II. Szolnok, 1989. A szerkesztőség vezetője Botka János, pp. 637-656.

Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április: A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán /közvetteszi Schweitzer József - Bp.: Magyar Tudományos Akadémia Judisztikai Kutatócsoport, 1994, I/B. köt. - 888 p.

„A közérdek lebegjen mindenkor mindnyájunk szeme előtt”:

POÓR Edit:

Magyarországi egyletek címtára a reformkortól 1945-ig; I-III. Bp. 1988

LADÁNYI Miksa (főszerkesztő):

Heves vármegyei ismertető és adattár, Budapest, 1936.

Tizzaszőlős iskolaügye:

SUGÁR István:

Adatok a Szolnok megyei népoktatás XVIII. Századi történetéhez /Sugár István = Jászkunság. 1970. 4. sz. 182-186. p.

Beszélő földrajzi nevek - a falu belterületének fejlődése:

FEKETE Péter:

Tizzaszőlős földrajzi nevei /Fekete Péter - [Eger]: [S.n.]

1. rész = Az egri Tanárképző Főiskola füzetei, 483. - 1969. pp. 207 - 226.

2. rész = Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola füzetei, - 1970. pp. 379 - 405.

- FEKETE Péter: A vízrajzi nevek változás Tiszaszőlősön a XVIII - XIX. századi adatok tanúsága alapján = Magyar Nyelvjárás. 23. 1980. 35-37. p.
- PESTY Frigyes kéziratos helynévtárából:
2. kötet Külső-Szolnok /Pesty Frigyes, közléteszi Bognár András - [Szolnok]: Versegly Ferenc Megyei Könyvtár; [Kecskemét]: Katona József Megyei Könyvtár, 1979, 331 p.

Hajdanvolt házak... - az épített örökség nyomában:

- FEKETE Péter: Tiszaszőlős földrajzi nevei /Fekete Péter - [Eger]: [S.n.]
1. rész = Az egri Tanárképző Főiskola füzetei, 483. - 1969., pp. 207 - 226.

A régi paraszti élet és tárgyi emlékei:

- FÜVESSY Anikó: Egy kevésbé ismert bútorfestő stílusról. Tisicum - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 15. 2006, pp. 220-233.
- FÜVESSY Anikó: XIX. századi tiszafüredi festett bútorok. Agria 42. (Az Egri Múzeum Évkönyve - Annales Musei Agriensis, 2006), pp. 230-248.
Mesterségek művészete. Népelet a Közép-Tiszavidéken. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Kiállításvezetői, 1999. Népművészet Jász-Nagykun-Szolnok megyében

Jeles ünnepek szokásai, a népi hiedelemvilág emlékei:

- BARNA Gábor: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén /Barna Gábor - Bp.: Akadémiai K., 1979 - 277 p., [10] t
- PÓCS Éva: Kötés és oldás a magyar néphitben, Etnographia. 1963. 74. évf. 4. sz. 565-612. p.
- Cs. PÓCS Éva: Babonás történetek Tiszaszőlősről. Gyűjtési anyag, DAMNA, Szolnok, Múzeum, 1960

Függelék

1. Az 1848-as tiszaszőlősi nemzetőrök névsora

Áts Balázs, 20 éves, földbirtokos
Áts Bálint, 36 éves, földbirtokos
Átts (Áts) Mihály, 22 éves, földbirtokos
Bánn (Bán) Mihály, 27 éves, földbirtokos
Bánn (Bán) Mihály 28 éves, földbirtokos
Bánn (Bán) Mihály, T. 26 éves földbirtokos, beosztása: illírek megfékezésére elutazott
Bodnár Sándor, 22 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfékezésére elutazott
Bokor Péter, 31 éves, földbirtokos
Bokor Péter, 22 éves, földbirtokos
Boros Sándor, 28 éves, földbirtokos
Boross József, beosztása: illírek megfékezésére elutazott
Böszörményi Bálint, 30 éves, földbirtokos
Fazekas Bálint, 42 éves, földbirtokos
Fekete András, 40 éves, törvényes kellékű, beosztása: illírek megfékezésére elutazott
Fekete Balázs, 48 éves, földbirtokos
Fekete József, 48 éves, földbirtokos
Fekete Lajos, 30 éves, földbirtokos
Fekete Mátyás, 25 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfékezésére elutazott
Fekete Mátyás, 25 éves, földbirtokos
Fekete Sámuel, 38 éves, földbirtokos
Gőz András, 36 éves, törvényes kellékű, beosztása: illírek megfékezésére elutazott
Gőz Dániel, 25 éves, földbirtokos
Gyenes Bálint, 40 éves, földbirtokos
Hegedűs Mihály, 48 éves, földbirtokos
Hüse József, 33 éves, földbirtokos
Jóvér András, 24 éves, földbirtokos
Juhász Mihály, 24 éves, földbirtokos
Kálmán (Kalmár) Bálint, 21 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfékezésére elutazott
Kálmán Sándor, 38 éves, földbirtokos
Kalmár János, 48 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfékezésére elutazott
Kalmár Péter, 30 éves, földbirtokos

Kecsnik (?) Lőrinc, 24 éves, földbirtokos
Kotsis János, 20 éves, földbirtokos
Kovács József, 38 éves, földbirtokos
Kováts András, M., 38 éves, földbirtokos
Kováts István, 33 éves, földbirtokos
Kováts József, 33 éves, földbirtokos
Kováts Mihály, 31 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfélemezésére elutazott
Kuczik Lőrinc, beosztása: illírek megfélemezésére elutazott
Lenárt József, 22 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfélemezésére elutazott
Lódi Péter, 25 éves, földbirtokos
Mészáros István, 29 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfélemezésére elutazott
Mészáros József, P. 22 éves, földbirtokos
Monori Ferenc, 22 éves, földbirtokos
Nagy János, P., 40 éves, földbirtokos
Nagypál András, 45 éves, földbirtokos
Oláh Bálint, 35 éves, földbirtokos
Paksi (Paksy) János, 45 éves, földbirtokos
Paksi (Paksy) Lőrinc, 44 éves, földbirtokos
Pálfi (Paksi) Péter, ifj. 26 éves, földbirtokos
Pete Sándor, 28 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfélemezésére elutazott
Saly (Sali) József, 35 éves, földbirtokos, törvényes kellékű
Sípos István, 27 éves, földbirtokos
Sípos József, 35 éves, földbirtokos
Sípos Lajos, 28 éves, földbirtokos
Sípos Lőrinc, 48 éves, földbirtokos
Soltész Sámuel, 48 éves, törvényes kellékű
Sós (Soós) István, 45 éves, földbirtokos
Svartz Ábrahám, 41 éves, földbirtokos
Szép Bálint, 40 éves, földbirtokos
Szép József, 43 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfélemezésére elutazott
Szép Péter, 30 éves, földbirtokos
Ternai István, 30 éves, földbirtokos
Tóth Balázs 35 éves, földbirtokos
Tóth Bálint 40 éves, földbirtokos
Tóth Bálint, P., 30 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfélemezésére elutazott
Tóth József, 30 éves, földbirtokos
Tóth Lajos, 20 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfélemezésére elutazott

Varga Balázs, 30 éves, földbirtokos

Varga Péter, 30 éves, földbirtokos

Vida István, 36 éves, törvényes kellékű,

Zohány (Zohán) András, 35 éves, földbirtokos

Zohány (Zohán) András, 33 éves, földbirtokos

Zohány (Zohán, Zohér) György, 30 éves, földbirtokos, beosztása: illírek megfélemezésére elutazott

2. Módosabb gazdák, nevesebb családok Tiszaszőlősön a XX. század elején

Balogh Béla	Tiszaszőlősön 1876-ban született, nemesi származású családban. 1907-1920 között MÁV altiszt. Felesége Nagy Julianna 1898-tól okleveles szülész.
Fazekas László	1873-ban született és 1899-től 1924-ig volt a református elemi népiskola igazgató-tanítója. 1890-es években jött Kondorosról tanítónak Szőlősre és itt igazgatóként ment nyugdíjba 1924-ben. A testnevelési bizottság és a Hangya elnöke, 22 évig volt tűzoltó parancsnok, községi képviselő, vármegyei törvényhatósági bizottsági tag, református presbiter. 1907-ben szervezte meg a Hangya Szövetkezetet Tiszaszőlősön, melynek elnöke volt. Nyugdíjba vonulása után 60 hold földjén belterjes gazdálkodást folytat. Neje, Tóth Julianna, tiszaszőlősi birtokos parasztcsaládból származik.
J. Gőz András	1876-ban született Tiszaszőlősön. MÁV üzleti altiszt, 1896-tól 1926-ig volt szolgálatban. Az 1930-as években birtokán belterjes gazdálkodást folytat. Első neje: Potornay Terézia 1924-ben elhunyt, második felesége Potornay Zsuzsanna.
Gál Lajos	Kunhegyesen született 1871-ben. 1896-tól van önálló műhelye Tiszaszőlősön, ahol kovácmester. Felesége, Káli Mária községi óvónő.
Gáborjáni Szabó Gábor	dr., református lelkész, ősi biharmegyei nemesi család sarja. 1884-ben született. A családjának 1627-ben Bethlen Gábor adományozta a nemesi oklevelet. 1914-től szolgál Szőlősön, tevékenységének eredményeként a templom két harangot kapott, új elemi iskolát létesített, gyarapította az egyház vagyonát. Neje Komlódtótfalusi Király Irma, a Református Nőegylet elnöke.
Vitéz Kiss Lajos	1877-ben született Tiszaszőlősön. 1928 óta községi írnok a faluban, az Olvasó egyesület jegyzője.

Klein Aladár	Nem tiszaszőlősi származású, de itt élő földbirtokos. 383 katasztrális holdon gazdálkodik. Községi képviselő, volt vármegyebizottsági tag, a tiszaszőlősi izraelita hitközség elnöke. Neje: Fisch Regina.
Koczik János	Földbirtokos, 1851-ben született és 1932-ben hunyt el Tiszaszőlősön. Kisnemesi család leszármazottja. 160 holdon gazdálkodott. Özvegye Landi Eszter.
Hódosi (vagy hodosi) Kovách István	Tiszafüreden született 1902-ben, kisnemesi családban. 1932-től Tiszaszőlősön helyettes főjegyző, illetve adóügyi jegyző.
Nagy Jenő községi állatorvos	1880-ban született, majd Tiszafüredre került, ahol községi állatorvos az 1920-as évektől. 250 katasztrális holdas birtoka van Domaháza-pusztán. Neje Klein Alic.
Oláh Imre	1895-ben született Tiszaszőlősön, birtokos paraszti családban. 102 holdas birtokán folytat belterjes gazdálkodást, saját nevelésű állatai vannak. Neje: Peteh Zsuzsanna.
Peteh István	1870-ben született Tiszaszőlősön, birtokos paraszti családban. 1888 óta saját, 45 holdas birtokán gazdálkodik, saját nevelésű állatai vannak. Peteh a református egyház gondnoka, valamint a legeltetési társulat elnöke volt. Neje: Glóziusz Róza.
Soós Zsigmond	Tiszaszőlősön született 1885-ben, birtokos, községi pénztárnok 1933 óta, 30 holdon gazdálkodik.
G. Tóth István	1889-ben született Tiszaszőlősön. Házuk ősi kúria, melyet elődei is laktak. A vadásztársaság elnöke és alapítója, földbirtokos.
Tóth Sándor	1890-ban született Tiszaszőlősön. 1928 óta adóügyi írnok a faluban, a Lövészegylet és az Olvasókör háznagya.
Wein Levente	Tiszaszőlősön földbirtokos. Budapesten született 1906-ban. A család 820 katasztrális holdas birtokán intenzív gazdálkodást folytat. Neje Csabay Klára, kinek atyja fülöpszállási Csabay Béla földművelésügyi minisztériumi tanácsos. Weinné tulajdonában van a Tiszaszőlősi hengermalom, mely 1905-ben létesült. 1930-ban lett modernizálva és szívógázmotor-

ral ellátva. Wein uradalmában szőlészet és gyümölcsészet van, fatelepítés is folyik. Wein 7 évig a Méray motorkerékpárgyár üzemigazgatója volt (1923-1930 között).

Wildmann Gyula nagybérő

Tiszafüreden lakik, de 1886-ban Tiszaigaron született. 1915 óta füredi lakos, 800 holdon gazdálkodik, részben a szőlősi határban. Tejgazdaságot visz, magtermelést is folytat. Neje: Fusch Margit.

Tartalom

„A Tisza ölelésében”	5
„Amiről Szőlős földje mesél”	16
Szőlős a török hódoltság korától az úrbérrendezésig	24
A modernizáció és a polgárosodás korszaka	32
„Ellentmondásos évtizedek” - a XX. század második fele	41
Népesség és társadalom	51
A vallás és az egyház szerepe a falu életében	60
„A közérdek lebegjen mindenkor mindnyájunk szeme előtt” - Civil szervezetek az 1950-es évek előtt	67
Tiszaszőlős iskolaügye - A közoktatás története a kezdetektől napjainkig	73
Beszélő földrajzi nevek - a falu belterületének fejlődése	81
Hajdanvolt házak... - az épített örökség nyomában	87
A régi paraszti élet és tárgyi emlékei	94
Jeles ünnepek szokásai, a népi hiedelemvilág emlékei	102
Válogatott irodalomjegyzék	110
Függelék	114
Tartalom	120